

ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ
ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

НОВІКОВ ДЕНИС ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 342.95:341.638(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ САНКЦІЙНОЇ
ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право;
інформаційне право.

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Д. О. Новіков

*Ідентифікований у звітності
з місцями публікацій,
які були зроблені за рахунок
Всесвітнього банку
В. Солома*

Науковий керівник:
Кравчук Мар'яна Юріївна,
доктор юридичних наук, професор

Тернопіль – 2025

АНОТАЦІЯ

Новіков Д. О. Адміністративно-правове регулювання санкційної політики України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Київ, 2025; Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2025.

Дисертація є комплексним дослідженням адміністративно-правового регулювання санкційної політики України.

У роботі проаналізовано історичні аспекти та генезис правового регулювання санкційної політики, а також особливості наукових досліджень у цій сфері. Розглянуто концепцію адміністративного регулювання політики санкцій в Україні та інших державах, визначено особливості її вдосконалення в сучасних умовах. Здійснено аналіз організаційного забезпечення формування та реалізації санкційної політики в Україні, її взаємозв'язок із міжнародною політикою санкцій.

У процесі дослідження розглянуто санкції як механізм дипломатії примусу та досліджено процес їх застосування, внесення змін і скасування, а також особливості контролю за їх здійсненням. Зокрема, визначено санкції як результат реакції уповноваженого суб'єкта стосовно вчиненого правопорушення, що застосовується через відповідну встановлену законом процедуру у визначеній процесуальній формі, метою якого є припинення протиправного діяння, усунення наслідків та покарання правопорушника. Також на основі наведеного визначення описано та проаналізовано характерні ознаки адміністративно-правових санкцій.

Окрім того, у дослідженні визначено основні принципи санкційної політики та охарактеризовано механізм забезпечення їх реалізації. Також здійснено правовий аналіз санкцій як інструментів санкційної політики, які виступають спеціальними обмежувальними заходами, що згідно

законодавства України запроваджуються для захисту суверенітету, безпеки та територіальної цілісності України, національних інтересів нашого народу та реалізуються на принципах законності, прозорості, об'єктивності, ефективності, відповідності встановленій меті.

Розроблено класифікацію санкцій за змістом, що визначається у здійсненні примусу у визначеній сфері діяльності. Зокрема, виділено наступні види санкцій: економічні, військові, дипломатичні, спортивні, санкції щодо довкілля тощо. А також у залежності від об'єкта: персональні (індивідуальні) і секторальні. Найбільш ефективними за наслідками згідно законодавства України визначено наступні санкції: блокування активів; запобігання виведенню за межі України капіталу; зупинення виконання фінансових і економічних зобов'язань; обмеження торговельних операцій; заборона участі в приватизації або процедурах закупівлі; анулювання чи зупинення ліцензій, інших дозволів тощо. Також встановлено, що перелік санкцій у чинному українському законодавстві є надто великий і викликає певні сумніви, оскільки запровадження деяких із них навряд чи буде сприяти тиску на іншу державу та її посадових осіб, а деякі з них несуть ризики для свободи слова. Тому перелік санкцій пропонується привести у відповідність до міжнародної практики, використовуючи при цьому стратегічний підхід до політики санкцій. Зокрема, для посилення тиску необхідно поступово розширювати список підсанкційних осіб, додаючи нові сектори економіки. Також санкції можна застосовуватися поетапно, для посилення тиску, або як реакція на певні дії чи політику тощо.

Зазначено, що в Україні процедура формування списків є тривалою, непрозорою та корупційною. Акцентовано увагу, що її потрібно відрізнити від політичного рішення щодо застосування санкцій, тому запропоновано чітко прописувати процедуру та визначати обсяг інформації, який необхідно надати для обґрунтування включення до санкційних списків. Окрім того, визначення критеріїв щодо приналежності до певної галузі економіки чи причетності до формування і проведення політики повинно відбуватися на

етапі прийняття політичного рішення. А виконавчий орган, що прийматиме заключне рішення стосовно санкційних списків, повинен мати повноваження щодо перевірки їх на відповідність критеріям та визначення їх потенційного впливу.

На основі проведеного дослідження констатовано, що ефективність санкцій є основною передумовою до вдосконалення адміністративно-правового регулювання санкційної політики в Україні. Варто зазначити, що ефективність політики санкцій потребує регулярного контролю та моніторингу, зокрема за проведенням обмежувальних заходів. Тому найважливішим завданням у наш час є застосування відповідних механізмів запобігання обходу санкцій російською федерацією. За цих умов вважається, що головну роль має відіграти тривалість застосування і постійний моніторинг їх ефективності, а також єдність держав та міжнародних організацій.

У зв'язку з цим, на основі проведеного дослідження зроблено висновок про те, що доцільним є вжиття нашою державою заходів з метою узгодження вітчизняного законодавства, яке визначає санкційну політику відповідно до міжнародних стандартів і практик країн ЄС. Зокрема, необхідно охарактеризувати предмет санкцій, а також забезпечити надійний механізм попередження обходу цих заходів. Важливо також прийняти підзаконні акти на основі Закону України «Про санкції», зокрема, у сфері реалізації окремих видів санкцій тощо. Потрібно встановити адміністративну чи кримінальну відповідальність за імпорт в Україну товарів та їх складників, що походять з росії чи білорусі, при цьому, враховуючи європейську практику та національні інтереси.

Також у дослідженні підкреслено важливість впливу євроінтеграційних процесів на трансформацію санкційної політики, її адміністративно-правове регулювання. Адже європейська інтеграція є важливою стратегічною ціллю нашої держави, що визначена на законодавчому рівні. Воля народу і консолідація влади повинні дати позитивний результат стосовно вступу

України в ЄС. За цих умов вважається необхідним покращення глобальної координації з партнерами у сфері санкційної політики, зокрема, пропонується розробити відповідну ІТ-систему, яка буде інтегрована із системами ЄС, а також впровадити рекомендації, запропоновані міжнародними експертами у зазначеній галузі.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, санкційна політика, обмежувальні заходи, санкції, дипломатія примусу, моніторинг ефективності.

ANNOTATION

Novikov D. O. Administrative and legal regulation of the sanctions policy of Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.07 – Administrative Law and Process; Financial Law; Information Law. – Open International University of Human Development «Ukraine», Kyiv, 2025; West Ukrainian National University, Ternopil, 2025.

The dissertation is a comprehensive study of the administrative and legal regulation of the sanctions policy of Ukraine.

The paper analyzes the historical aspects and genesis of legal regulation of sanctions policy, as well as the features of scientific research in this area. The concept of administrative regulation of sanctions policy in Ukraine and other states is considered, the features of its improvement in modern conditions are determined. The organizational support for the formation and implementation of sanctions policy in Ukraine, its relationship with international sanctions policy are analyzed.

In the process of the study, sanctions are considered as a mechanism of coercive diplomacy and the process of their application, amendment and cancellation, as well as the features of control over their implementation are investigated. In particular, sanctions are defined as the result of the reaction of an authorized entity to a committed offense, which is applied through the appropriate

procedure established by law in a certain procedural form, the purpose of which is to terminate the illegal act, eliminate the consequences and punish the offender. Also, based on the above definition, the characteristic features of administrative and legal sanctions are described and analyzed.

In addition, the study identifies the main principles of sanctions policy and characterizes the mechanism for ensuring their implementation. It also carries out a legal analysis of sanctions as instruments of sanctions policy, which are special restrictive measures that, according to the legislation of Ukraine, are introduced to protect the sovereignty, security and territorial integrity of Ukraine, the national interests of our people and are implemented on the principles of legality, transparency, objectivity, efficiency, and compliance with the established goal.

A classification of sanctions has been developed based on the content, which is determined by the implementation of coercion in a certain field of activity. In particular, the following types of sanctions have been identified: economic, military, diplomatic, sports, environmental sanctions, etc. As well as depending on the object: personal (individual) and sectoral. The following sanctions have been identified as the most effective in terms of consequences according to the legislation of Ukraine: blocking of assets; preventing the withdrawal of capital outside Ukraine; stopping the fulfillment of financial and economic obligations; restricting trade transactions; prohibiting participation in privatization or procurement procedures; canceling or suspending licenses, other subsoil permits, etc. It has also been established that the list of sanctions in the current Ukrainian legislation is too large and raises certain doubts, since the introduction of some of them is unlikely to contribute to pressure on another state and its officials, and some of them carry risks for freedom of speech. Therefore, it is proposed to bring the list of sanctions into line with international practice, using a strategic approach to sanctions policy. In particular, to increase pressure, it is necessary to gradually expand the list of sanctioned persons, adding new sectors of the economy. Sanctions can also be applied in stages, to increase pressure, or as a reaction to certain actions or policies, etc. It is noted that in Ukraine the procedure for forming

lists is lengthy, non-transparent and corrupt. It is emphasized that it should be distinguished from a political decision to apply sanctions, therefore it is proposed to clearly prescribe the procedure and determine the amount of information that must be provided to justify inclusion in the sanctions lists. In addition, the determination of criteria for belonging to a certain sector of the economy, or involvement in the formation and implementation of policy should take place at the stage of making a political decision. And the executive body that will make the final decision on the sanctions lists should have the authority to check their compliance with the criteria and determine their potential impact.

Based on the conducted research, it was stated that the effectiveness of sanctions is the main prerequisite for improving the administrative and legal regulation of sanctions policy in Ukraine. It is worth noting that the effectiveness of sanctions policy requires regular control and monitoring, in particular, the implementation of restrictive measures. Therefore, the most important task today is the application of appropriate mechanisms to prevent the circumvention of sanctions by the Russian Federation. Under these conditions, it is believed that the main role should be played by the duration of application and constant monitoring of their effectiveness, as well as the unity of states and international organizations. In this regard, based on the conducted research, it was concluded that it is advisable for our state to take measures to harmonize domestic legislation, which determines sanctions policy, in accordance with international standards and practices of EU countries. In particular, it is necessary to characterize the subject of sanctions, as well as to provide a reliable mechanism for preventing the circumvention of these measures. It is also important to adopt by-laws based on the Law of Ukraine «On Sanctions», in particular, in the field of implementation of certain types of sanctions, etc. It is necessary to establish administrative or criminal liability for the import of goods and their components originating in Russia or Belarus into Ukraine, taking into account European practice and national interests.

The study also emphasizes the importance of the influence of European integration processes on the transformation of sanctions policy, its administrative

and legal regulation. After all, European integration is an important strategic goal of our state, which is defined by law. The will of the people and the consolidation of power should give a positive result regarding Ukraine's accession to the EU. Under these conditions, it is considered necessary to improve global coordination with partners in the field of sanctions policy, in particular, it is proposed to develop an appropriate IT system that will be integrated with EU systems, as well as to implement recommendations proposed by international experts in this field.

Key words: administrative and legal regulation, sanctions policies, restrictive measures, sanctions, coercive diplomacy, performance monitoring.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Novikov D. International sanctions, peculiarities of their implementation in the EU system and in Ukraine. *Legal, Economic Science and Praxis*. 2023. № 11. P. 26-29.
2. Новіков Д. О. Адміністративно-правові засади моніторингу санкцій. *Право ua*. 2023. № 4. Ч. 1. С. 271-277.
3. Новіков Д. О. Вплив євроінтеграційних процесів на трансформацію санкційної політики України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 2 (38). С. 53-58.
4. Новіков Д. О. Генезис та еволюція санкційної політики України. *Наукові записки. Серія Право*. 2024. Випуск 16. С. 352-356.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Новіков Д. О. До питання про принцип законності у застосуванні санкцій в Україні. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді: матеріали III Міжнародної студентської*

- наукової конференції (м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.). Тернопіль, 2019. С. 380-383.
6. Новіков Д. О. Ефективність як принцип застосування санкцій в національній та іноземній практиці. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р.). Тернопіль, 2023. С. 471-473.
 7. Новіков Д. О. Державний реєстр санкцій та його роль в санкційній політиці України. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 19-20 квітня 2024 р.). Тернопіль, 2024. С. 329-331.
 8. Новіков Д. О. Прозорість як принцип санкційної політики України. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді*. матеріали VII Міжнародної наукової студентської конференції (м. Тернопіль, 15 травня 2024 р.). Тернопіль, 2024. С. 231-233.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	12
ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	23
1.1. Еволюція правового регулювання санкційної політики в Україні	23
1.2. Стан наукових досліджень адміністративно-правового регулювання санкційної політики в Україні	34
1.3. Санкції як інструмент дипломатії примусу	47
Висновки до Розділу 1	85
РОЗДІЛ 2. САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ВИД ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ	88
2.1. Адміністративно-правові засади санкційної політики України та її взаємозв'язок із міжнародною санкційною політикою	88
2.2. Організаційне забезпечення формування та реалізації санкційної політики в Україні	102
2.3. Адміністративно-правове регулювання процедури застосування, скасування та внесення змін до санкцій, а також контролю за їх здійсненням	133
Висновки до Розділу 2	149
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	152
3.1. Аналіз ефективності санкцій як передумова до вдосконалення адміністративно-правового регулювання санкційної політики в Україні	152
3.2. Вплив євроінтеграційних процесів на трансформацію санкційної політики загалом та її адміністративно-правового	

регулювання зокрема	170
Висновки до Розділу 3	181
ВИСНОВКИ	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	196
ДОДАТКИ	216

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ДПСУ – Державна прикордонна служба України

ДСНС – Державна служба з надзвичайних ситуацій

ЄК – Європейська комісія

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗСУ – Збройні Сили України

КМУ, КабМін – Кабінет Міністрів України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МЗС – Міністерство закордонних справ

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАКЗ – Національне агентство з питань запобігання корупції

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

НП – Національна поліція

НБУ – Національний банк України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПАРЄ – Парламентська асамблея Ради Європи

ПРООН – Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй

РНБО – Рада національної безпеки і оборони

РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

СБУ – Служба безпеки України

ВСТУП

Актуальність теми. Біполярний світовий порядок сприяє зростанню останнім часом частоти та кількості міжнародних конфліктів, суперництву інтересів центросилових держав. Все це призводить до порушень у структурі міжнародного простору. Відповідно, це позначилося на змінах міжнародного середовища, виокремленню все нових викликів світовій безпеці. Сьогодні особливо гостро актуалізуються питання ядерної зброї та міжнародного тероризму, зокрема, загроза ядерного тероризму, а також релігійний і політичний екстремізм, наркобізнес, транскордонна організована злочинність, торгівля людьми, неконтрольовані військові конфлікти, що підривають основи стабільності у світі. Тому міжнародне співтовариство змушене було вдосконалити принципи і механізми підтримки міжнародного порядку, серед яких важливу роль відіграють санкції як методи зовнішньополітичного впливу.

У глобалізованому світі з високим рівнем взаємозалежності між країнами застосування зброї є дуже неефективним і дорогим способом просування своїх цілей та інтересів. Навіть у військовому відношенні «потужні» держави нечасто можуть собі дозволити кампанії силового примусу, що не може відбуватись без суттєвих витрат та високих ризиків. Війна у сучасному світі не відноситься до ефективних засобів проведення зовнішньої політики. Адже надійнішою є стратегія щодо використання певних правил, норм, інститутів, що дозволяють формувати безпечне середовище. Проте досить часто ці правила порушуються. Тоді єдиною відповіддю світової спільноти, окремих держав та міжнародних організацій на такі порушення є санкції. Цей специфічний, десь недосконалий, проте актуальний останнім часом інструмент, все частіше застосовується та, зважаючи на події 2022-2024 років, ця тенденція продовжує набирати обертів.

Світова практика введення санкцій показала, що, будучи важливим інструментом зовнішньої політики, вони містять також багато проблем, які

вимагають вирішення. Зокрема, до них можна віднести: ефективність їх використання, зменшення їх негативних наслідків для третіх країн, передбачення можливих політичних ризиків від реалізації санкцій, обмеження державного суверенітету як результат інтервенції у внутрішні справи, прогнозування напрямків зовнішньополітичного розвитку цільової держави та міжнародно-політичних наслідків застосування санкційних заходів.

Санкційна політика є чинником економічного впливу та примусу з метою протидії найнебезпечнішим загрозам. Багато країн, не маючи власної санкційної політики, виконують рішення інших країн. Санкції останнім часом стають все більш актуальними та популярними, особливо у ситуаціях, коли світ стикається із гібридними загрозами, що не підлягають звичному правовому регулюванню. За останні роки санкції в Україні стали одним із найголовніших інструментів державної політики, спочатку з метою подолання злочинних явищ, а у подальшому – для протидії й покарання винних у агресії з боку російської федерації.

Повномасштабне вторгнення російської федерації у 2022 році в Україну змусило світ відреагувати на порушення правил щодо кордонів незалежної суверенної держави, безпеки її народу, запровадженням санкційних обмежень стосовно росії та її союзників, що повинні сприяти зниженню потенціалу російської економіки і технологічному обмеженню воєнно-промислового комплексу рф. Окрім того, накладення санкцій не виключало також застосування й інших заходів щодо захисту територіальної цілісності та суверенітету України, її економічної самостійності та національних інтересів.

Останнім часом велику увагу науковці та експерти приділяють міжнародним санкціям, що вводяться багатьма провідними державами і міжнародними організаціями проти росії, а також ефективності їх дії. Ці санкції були накладені після незаконної анексії Криму, а більш значущі – 24 лютого 2022 року, після повномасштабного вторгнення росії на територію

України. Вони стосувалися як окремих осіб, так і цілих галузей: економіки, торгівлі, фінансової системи, імпорту й експорту товарів, логістики тощо.

У наш час прогресивного розвитку набуває політика санкцій в Україні, окремих державах і міжнародних організаціях, що зумовлює актуальність дослідження генезису санкцій, а також їх видів, особливостей становлення та еволюції державної політики у цій сфері. Ця проблематика потребує детального дослідження, адже неузгодженість наукових позицій у питанні сутності та ролі санкцій може сприяти виникненню ситуації, коли під «санкціями» упроваджуються очевидно протиправні заходи, надаючи їм видимість певної правової законності.

Однак ефективність санкцій багато у чому залежить і від правового регулювання їх визначення та застосування, аналізу, моніторингу та контролю за виконанням. Моніторинг ефективності та реалізацію введених указами Президента санкцій, згідно рішень Ради національної безпеки і оборони України, здійснює Кабінет Міністрів України із Національним банком України та Службою безпеки України. Моніторинг проводиться згідно основних принципів: системності, комплексності, доцільності та об'єктивності.

Варто зазначити, що різні аспекти застосування засобів адміністративного примусу вивчалися науковцями, проте їх дослідженням властива однобічність. Якщо в адміністративному праві питанню юридичної відповідальності приділялось багато уваги, то проблеми застосування деяких інших заходів правовідновлювального, припинювального або компенсаційного характеру досліджувались лише фрагментарно. Ускладнює вивчення засобів адміністративного примусу також відсутність і універсальної категорії, що охоплювала б усі можливі прояви реакції суб'єктів владних повноважень стосовно протиправної поведінки інших суб'єктів. У даному випадку важливу роль відіграє адміністративна санкція.

Тематику санкцій у своїх працях досліджували науковці: Ю. Білоусов, А. Бобровицький, К. Бугайчук, Н. Гавриленко, А. Гончарук, М. Деуді,

С. Дорош, Е. Ешфорд, Г. Кельзен, А. Керн, Л. Оппенгейм, В. Панченко, К. Портелла, Ю. Седляр, І. Ус, Г. Хафбауер, О. Чугаєв, Г. Широкий, О. Шмітт, О. Шморгун та інші.

В адміністративному праві, як правило, санкції розглядаються у контексті юридичної відповідальності. Зокрема, ці аспекти досліджували відомі вчені: Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, І. П. Голосніченко, І. М. Доронін, В. К. Колпаков, Д. М. Лук'янець, А. О. Миколенко та інші. Проте частина заходів обмежувального характеру, що не належать до юридичної відповідальності, але згідно характеристик відповідають основним тезам про санкції, не були опрацьовані науковцями.

Тому вважаємо актуальним дослідження ролі та місця санкцій в адміністративному праві, моніторингу ефективності їх застосування на практиці, визначення особливостей санкційної політики в Україні, відповідності її сучасним вимогам і реаліям, міжнародним стандартам та принципам.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертацію виконано в межах напрямів наукових досліджень, визначених постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 року» від 7 вересня 2011 року № 942, «Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки», що була затверджена Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021.

Мета дослідження. Мета дисертаційного дослідження – здійснити комплексний науковий аналіз адміністративно-правових засад санкційної політики України, визначити особливості її еволюції, механізм забезпечення формування та реалізації, порядок проведення моніторингу санкцій, а також з'ясувати проблеми та недоліки законодавчого врегулювання санкційної політики, внести пропозиції щодо його вдосконалення за умов євроінтеграції та глобалізації.

Мета дослідження визначила необхідність з'ясування наступних завдань:

- дослідити еволюцію адміністративно-правового регулювання санкційної політики в Україні;
- проаналізувати стан та особливості наукових досліджень у сфері адміністративно-правового регулювання санкційної політики в Україні;
- розглянути санкції як інструмент дипломатії примусу, особливості формування та розвитку санкційної політики на міжнародному рівні;
- охарактеризувати адміністративно-правові засади санкційної політики України та її взаємозв'язок із міжнародною санкційною політикою;
- розкрити особливості організаційного забезпечення формування і реалізації санкційної політики в Україні;
- дослідити процедуру застосування, внесення змін, скасування санкцій, контролю за їх здійсненням;
- з'ясувати ефективність санкцій як передумову до вдосконалення адміністративно-правового регулювання санкційної політики в Україні;
- визначити вплив євроінтеграційних процесів на трансформацію санкційної політики та її адміністративно-правове регулювання.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері санкційної політики України.

Предметом дослідження є адміністративно-правові основи санкційної політики в Україні.

Методологія дослідження ґрунтується на історичному і системному підходах, які використовувались при написанні *першого та другого розділів дисертації*. У роботі застосовано діалектичний метод, що зумовило розгляд предмету дослідження у розрізі його об'єктивності та різнобічності. Цей метод застосовувався, зокрема, у *розділі 2*. Історичний підхід використовувався при визначенні поняття та змісту санкцій на різних історичних етапах, основних періодів еволюції санкційної політики. Історичний метод застосовувався при написанні *підрозділів 1.1. та 1.2.*

Метод порівняльного правознавства був використаний для аналізу особливостей застосування санкцій в різних країнах світу та найчастіше використовувався у *розділі 3*. Метод класифікації використовувався для визначення основних видів і типів санкцій у адміністративному праві, зокрема, було досліджено санкції припинювального характеру, правовідновлювальні та компенсаційні. Цей метод застосовувався у *підрозділі 1.3*. Системно-структурний підхід був необхідний для дослідження сутності санкцій у розрізі структури правових норм. При аналізі ж функцій і ознак санкцій використовувався структурно-функціональний метод. Зазначені методи безпосередньо застосовувались у *підрозділах 2.2. і 2.3*. Для виділення властивостей санкцій актуальним був формально-юридичний метод, завдяки якому у *підрозділі 1.3* було визначено зміст правових норм, сформульовано їх системно-функціональне та логічне пояснення. Для обґрунтування практичних аспектів застосування результатів дослідження санкційної політики був використаний метод правового моделювання, з метою з'ясування основних принципів – прийоми аналізу і синтезу (*підрозділи 2.1., 2.2. та 2.3*).

Отож, з метою отримання найдостовірніших результатів застосовувався комплекс загальнонаукових та спеціальнонаукових, філософсько-світоглядних методів, що сприяло єдності гносеологічного, міжнародно-правового і соціально-філософського аналізу принципів та особливостей впровадження санкцій, моніторингу їх ефективності.

Наукова новизна одержаних результатів, насамперед, полягає в тому, що у контексті адміністративного права вперше здійснено комплексне наукове дослідження санкційної політики, в процесі якого сформульовано коло теоретичних висновків, науково-практичних узагальнень та пропозицій, зокрема:

вперше:

- сформульовано авторське визначення поняття та сутності адміністративно-правових санкцій як передбаченого чинним законодавством

інструменту впливу уповноваженого на це суб'єкта з метою припинення правопорушення, усунення його причин і наслідків, а також покарання правопорушника в адміністративному порядку із застосуванням законних процедур та механізмів;

- описано зміст відповідних ознак адміністративно-правових санкцій, які є результатом реакції уповноваженого суб'єкта стосовно вчиненого правопорушення та застосовуються через відповідну встановлену законом процедуру у визначеній процесуальній формі. Характерним для них є зміст діяльності для досягнення мети – припинення протиправного діяння та усунення його наслідків, а також покарання правопорушника;

- визначено основні засади та принципи санкційної політики в Україні, охарактеризовано способи забезпечення їх реалізації. Зокрема зазначено, що основним інструментом санкційної політики є санкції, які є спеціальними обмежувальними заходами відповідно до законодавства України і запроваджуються для захисту суверенітету, безпеки та територіальної цілісності України, національних інтересів тощо, засновані на принципах прозорості, законності, об'єктивності, ефективності й відповідності меті;

- розроблено класифікацію санкцій за змістом, що визначається у здійсненні впливу та примусу у певній сфері діяльності;

- визначено поняття «санкційна політика», «принципи санкційної діяльності», «підсанкційна особа»;

- розроблено періодизацію становлення та розвитку санкційної політики. Зокрема визначено, що термін «санкції» викристалізувався у дискусіях на мирних конгресах кінця XIX століття. Розуміння санкцій близьке до теперішнього з'являється у міжнародних відносинах лише після завершення Першої світової війни та ухвалення Статуту Ліги Націй. У XX ст. застосування санкцій ввійшло до арсеналу дипломатії багатьох провідних держав світу. Значення санкцій як інструменту зовнішньополітичного впливу зростає в XXI ст., що пов'язано з процесами глобалізації. Це посилює

взаємозалежність країн на світовій арені, змінює параметри могутності держав, а також ускладнює процес міжнародного співробітництва;

- запропоновано основні напрямки вдосконалення адміністративно-правового регулювання санкційної політики під впливом євроінтеграційних процесів;

удосконалено:

- підходи до визначення ознак, що відрізняють санкції від інших обмежувальних та примусових заходів, зокрема доведено, що характерним для них є зміст діяльності для досягнення поставленої мети, а саме – припинення протиправного діяння та усунення його наслідків, покарання правопорушника;

- уявлення про зміни нормативно-правового регулювання відносин в сфері санкційної політики, що зумовлені політичними, економічними, та соціальними чинниками;

дістали подальшого розвитку:

- положення про механізм застосування санкцій в адміністративному праві, а зокрема щодо важливості визначення предмету цих заходів та забезпечення ефективного механізму контролю за їх реалізацією, з метою попередження їх обходу;

- висновки щодо ролі адміністративних санкцій у здійсненні державної політики, зокрема встановлено ряд особливостей, які впливають на ефективність санкційної політики, а саме: її багатоцільовий характер, синхронізація дій з партнерами, потреба у прийнятті ризиків «бумеранга», застосування багаторівневих і вторинних санкцій;

- пропозиції вдосконалення «санкційного» законодавства України відповідно до міжнародних стандартів, зважаючи на практичний досвід найбільш розвинених країн.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні висновки і пропозиції цього дослідження можуть бути використані:

- у *правотворчій діяльності* – у процесі підготовки змін та доповнень до правових актів, у галузі застосування санкцій, а також при розробці конструкцій обмежувальних заходів в актах адміністративного законодавства, основних принципів і процедур їх застосування;
- у *правозастосовній сфері* – з метою вдосконалення практики і підвищення ефективності застосування санкцій;
- у *науково-дослідній сфері* – висновки та основні результати дослідження можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень у сфері генезису та еволюції санкційної політики України, вивченні сучасного механізму її реалізації;
- у *навчально-методичній роботі* – основні положення цього дослідження також можуть використовуватись у процесі викладання навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Міжнародне право», «Адміністративна відповідальність», при підготовці підручників, посібників, навчально-методичної літератури.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Наукова новизна, мета, завдання, висновки і пропозиції сформульовані автором самостійно на підставі власних міркувань. При застосуванні наукових праць учених, законодавства України, міжнародно-правових актів, інших джерел інформації у дисертації зроблено на них посилання.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження оприлюднено на науково-практичних конференціях: III Міжнародна студентська наукова конференція «Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді» (м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.); VII Міжнародна науково-практична конференція «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р.); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 19-20 квітня 2024 р.);

VII Міжнародна наукова студентська конференція «Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді» (м. Тернопіль, 15 травня 2024 р.).

Публікації. Висновки та результати дисертаційного дослідження оприлюднено у восьми публікаціях, зокрема у чотирьох наукових статтях, три з яких опубліковано у фахових наукових виданнях України, а одна – у зарубіжному науковому виданні, а також у чотирьох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура і обсяг дисертації. Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, у яких об'єднано вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (181 найменування), 6 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 223 сторінки, з них – 183 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

1.1. Еволюція правового регулювання санкційної політики в Україні

Аналіз чинного законодавства України в різних сферах життєдіяльності суспільства, в яких здійснюється державне регулювання, говорить, що суб'єкти влади мають широкі повноваженнями стосовно осіб, які вчинили різноманітні правопорушення, зокрема, вони можуть застосовувати заходи впливу різної природи. Для того, щоб чіткіше з'ясувати особливості правового регулювання і реалізації санкційної політики в Україні, вважаємо за необхідне розглянути приклади застосування адміністративно-правових санкцій.

Так, згідно ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року № 2121-III: «у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України (далі – НБУ) відповідно до цього закону, банківського законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, нормативно-правових актів Національного банку України, його вимог, встановлених відповідно до статті 66 цього 34 закону, або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників, істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської

системи, Національний банк України адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози має право застосувати заходи впливу, до яких належать:

- 1) письмове застереження;
- 2) скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку;
- 3) укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів для усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками тощо;
- 4) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі;
- 5) встановлення для банку підвищених економічних нормативів;
- 6) підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами;
- 7) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, у тому числі операцій із пов'язаними з банком особами;
- 8) заборона надавати бланкові кредити;
- 9) накладення штрафів на: керівника банку, власників істотної участі у банку;
- 10) тимчасова, до усунення порушення або скасування заходів впливу, передбачених цією статтею, заборона використання власником істотної участі в банку права голосу придбаних акцій (паїв);
- 11) тимчасове, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади;
- 11-1) позбавлення генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій;
- 12) віднесення банку до категорії проблемного або неплатоспроможного;
- 13) відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку» [1].

Специфіка застосування зазначених вище заходів полягає у тому, що в нормативно-правових актах передбачаються характерні кожному із видів цих заходів підстави застосування, проте не передбачені певні процедури їх застосування. Виключенням є лише процедура накладення штрафів на керівників банків згідно КУпАП.

Ще однією властивою рисою санкцій НБУ є те, що «застосовуються ці заходи у процесі здійснення ним наглядової діяльності. Тому іще до прийняття рішення щодо накладення санкцій, представник банківського нагляду повинен підготувати пропозиції стосовно застосування відповідного порушенню заходу впливу, визначити його вид та розмір» [2].

Варто зазначити, що порядок застосування таких санкцій, детально визначено «Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу», що затверджено постановою Правління НБУ від 17.08.2012 р. № 346 [3].

«Адміністративно-правовий характер санкцій є очевидним та не потребує додаткової аргументації, що підтверджується відповідними науковими працями» [4, с. 82-86; 5, с.12]. Проте, узагальнююче поняття «заходи впливу», яке використовується в банківському законодавстві, є майже ексклюзивним та в інших нормативно-правових актах зустрічається нечасто.

Проте, на практиці виникають ситуації, коли у рамках однакового адміністративного провадження застосовуються зовсім різні за своєю суттю заходи, зокрема, юридичної відповідальності. Прикладом можуть стати положення ст. 48 Закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 року № 2210-III, яка передбачає, що: «за результатами розгляду справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції органи Антимонопольного комітету України приймають рішення про: визнання вчинення порушення законодавства про захист економічної конкуренції; припинення порушення законодавства про захист економічної конкуренції; зобов'язання органу влади, органу місцевого самоврядування,

органу адміністративно-господарського управління та контролю скасувати або змінити прийняте ним рішення чи розірвати угоди, визнані антиконкурентними діями органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю; визнання суб'єкта господарювання таким, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку; примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку; накладення штрафу; блокування цінних паперів; усунення наслідків порушень законодавства про захист економічної конкуренції, зокрема усунення чи пом'якшення негативного впливу узгоджених дій, концентрації суб'єктів господарювання на конкуренцію; скасування дозволу на узгоджені дії у разі вчинення дій, заборонених згідно зі статтею 19 цього Закону; оприлюднення відповідачем за власні кошти офіційної інформації Антимонопольного комітету України чи його територіального відділення стосовно рішення, прийнятого у справі про порушення, в тому числі опублікування рішень у повному обсязі (за вилученням інформації з обмеженим доступом, а також визначеної відповідним державним уповноваженим, головою територіального відділення інформації, розголошення якої може завдати шкоди інтересам інших осіб, які брали участь у справі), у строк і спосіб, визначені цим рішенням або законодавством» [6].

Водночас зазначеним вище Законом не встановлено особливостей провадження стосовно розгляду справ щодо порушення норм законодавства України про захист економічної конкуренції залежно від характеру заходів, що застосовуються. Як і у попередньому випадку у рамках аналогічного адміністративного провадження застосовуються різні за своєю природою заходи, більшість з яких не відносяться до юридичної відповідальності. Проте, у законодавстві, що визначає захист економічної конкуренції, не застосовується термін для усіх вищезазначених заходів.

Окрім того, як найбільш швидкий і ефективний засіб реагування на економічні, політичні та інформаційні загрози для України, обраний був

механізм застосування санкцій стосовно об'єктів загроз. Правовою базою здійснення такого санкційного режиму є Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII, що визначає «суверенне право України накладати спеціальні економічні санкції й інші обмежувальні заходи з метою захисту національної безпеки та інтересів, суверенітету та територіальної цілісності України, а також протидії терористичній діяльності, запобігання порушенням, відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства та держави» [7].

В Україні санкційна політика визначається Законом України «Про санкції», згідно якого виокремлюють такі типи санкцій:

«1) секторальні (щодо невизначеного кола осіб із певного сектору економіки,

2) персональні (щодо конкретних фізичних чи юридичних осіб, а також будь-кого, хто веде терористичну діяльність).

На дату прийняття закону передбачалось 24 види санкцій. Додатково законодавець заклав 25-й пункт «інші санкції», що робить перелік санкцій невичерпним» [8].

Проте, найбільш ефективними за наслідками є санкції:

1. блокування активів;
2. зупинення виконання відповідних фінансових та економічних зобов'язань;
3. обмеження торговельних операцій;
4. запобігання виведенню капіталу за межі України;
5. анулювання чи зупинення ліцензій, а також інших дозволів, наприклад на використання надр;
6. заборона участі в приватизації або процедурах закупівлі тощо.

З 2014 року Україна застосувала санкції приблизно «до 6 414 фізичних осіб (це державні посадовці, політики, ЗМІ, представники бізнесу, артисти, що підтримують агресію) і до 2926 підприємств. Переважна більшість їх була

застосована після початку повномасштабного вторгнення росії до України 24 лютого 2022 року» [9].

12 травня 2022 року законодавство України було доповнено наступними видами санкцій, це: стягнення в дохід держави за рішенням Вищого антикорупційного суду активів осіб, що економічно, політично або ідеологічно підтримують агресію рф проти України; а також заборона на набуття земельних ділянок у власність (це введення пов'язано із функціонування ринку землі).

Завданням обмежувальних заходів є стягнення активів у дохід держави для отримання коштів як відшкодування заподіяної військовими діями шкоди та створення механізму економічної боротьби із агресором через осіб, що фінансують війну, працюючи в Україні.

Як бачимо, санкції сприяють формуванню відчутної економічної мотивації для деескалації конфлікту і для його врегулювання. Вони часто стають одним із основних механізмів реакції міжнародного співтовариства та окремих держав на військову агресію. Введення деякими державами і міжнародними організаціями санкцій є одним із основних інструментів впливу на агресора.

Варто зазначити, що існуючий механізм санкцій, який передбачений законодавством України, може застосовуватися нашою державою до іноземної держави чи іноземної юридичної особи, а такою юридичної особи, що знаходиться під контролем фізичної особи-нерезидента чи іноземної юридичної особи, а також іноземців, осіб без громадянства та суб'єктів, що здійснюють терористичну діяльність. Проте, законом не передбачено заборону ввезення до України товарів чи їх складових, які походять з держав, що під санкціями, а також здійснення моніторингу і запровадження заходів щодо товарів із третіх країн з метою запобігання обходу санкцій. Що є прогалиною законодавства.

Окрім того, представники юридично-наукової спільноти, правозахисні організації, зокрема міжнародної юрисдикції, висловлювали застереження

щодо належного застосування положень Закону «щодо громадян України, юридичних осіб, що засновані і функціонують відповідно до норм чинного законодавства України» [7], адже такої можливості Закон України «Про санкції» і не надає. Наприкінці 2021 року «в інформаційно-аналітичній системі Головного ситуаційного центру «СОТА» міститься інформація щодо 3960 фізичних та 1848 юридичних осіб, які перебувають під санкціями України, з них 166 осіб – це особи, які мають громадянство України» [4]. Отже, існує відповідна прогалина законодавства, оскільки питання застосування санкцій до громадян України з дотримання норм Конституції України щодо права на захист та презумпції невинуватості, інших вимог та стандартів у галузі прав людини потребує детального правового врегулювання.

Отже, імпортерам промислових товарів дано було зрозуміти: чим менше інформації щодо походження товарів (їх компонентів) надано, тим вищий ризик того, що вони будуть заблокованими. Тому вимоги стосовно інформації про виготовлення товарів відносять до формальних, з метою обґрунтування відсутності російських елементів (компонентів) на всіх етапах постачання і виробництва. Окрім того, відповідальність за надання зазначених доказів несе саме імпортер, що перевіряється митницею із врахуванням аналізу ризиків.

«На думку науковців Національного інституту стратегічних досліджень Закон України «Про санкції» та санкційна політика в Україні мають суттєві недоліки, що знижують ефективність застосування законодавства і потребують удосконалення із врахуванням міжнародного та українського досвіду застосування санкцій, наприклад стосовно накладення санкцій на громадян України, якщо здійснюють вони терористичну діяльність. Чинний механізм використання санкцій, на їх думку, уможливорює обмеження основних прав громадян України, за умов, коли їх причетність до терористичної діяльності недоведена і невстановлена» [8].

Таким чином, відповідно до законодавства України санкції до громадян нашої держави застосувати можна лише за умови, що вони здійснюють певну терористичну діяльність. Згідно Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638-IV: «терористична діяльність – це діяльність, яка охоплює: планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань; вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; пропаганду і поширення ідеології тероризму тощо» [10].

Отже, ст. 3 Закону «Про санкції» суперечить ст. 1 Закону «Про боротьбу з тероризмом», адже «визначає, що підставами для санкцій є дії іноземної держави, іноземної юридичної чи фізичної особи, інших суб'єктів, які створюють реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності та/або порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства та держави» [7]. Як бачимо, частина 1 статті 3 допускає застосування санкцій стосовно будь-яких суб'єктів (зокрема і громадян України). Окрім того, частина 3 статті 3 Закону України «Про санкції» аналогічно зі статтею 1 Закону «Про боротьбу з тероризмом» зазначає: що «підставою для застосування санкцій є вчинення іноземною державою, іноземною юридичною особою, юридичною особою, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземцем, особою без громадянства, а також суб'єктами, які здійснюють терористичну діяльність, дій, зазначених у пункті 1 частини першої цієї статті, стосовно іншої іноземної держави, громадян чи юридичних осіб останньої» [7]. Отож, формулювання частини 1 статті 3 логічно неузгоджено із змістом частин 1, 2 статті 1 і частини 3 статті 3, а тому може стати джерелом виникнення колізій на практиці. У цьому разі дії

відповідних державних органів можуть оскаржуватись підсанкційними особами у суді.

Варто також пам'ятати, що санкції є механізмом політичного тиску та накладаються все ж на іноземних юридичних і фізичних осіб. А громадяни України, що порушили закон, повинні нести відповідальність згідно чинного законодавства після належного розслідування і судового розгляду. Проте, на жаль, норми, які передбачають застосування санкцій до громадян України уже були запроваджені до деяких нормативно-правових актів. Зокрема, Постанова Кабміну від 23 вересня 2020 р. № 993 «Про затвердження Порядку проведення аукціону (електронних торгів) з продажу спеціального дозволу на користування надрами» зазначає, що «переможець позбавляється права на отримання дозволу (при цьому сума гарантійного внеску не повертається) у разі: ...коли на заявника – фізичну особу – підприємця, заявника – юридичну особу або її посадових осіб (керівника, його заступників та осіб, що їх заміщують) чи її засновників (юридичних та фізичних осіб) або на заявника – іноземну юридичну особу поширюються спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) згідно із Законом України «Про санкції» та актами, прийнятими відповідно до зазначеного Закону» [11].

Про недосконалість законодавства України щодо визначення об'єктів обмежувальних заходів зазначав у своїх дослідженнях І. М. Доронін [12, с. 225]. Також залишилися неврегульованими «питання покарання за недотримання санкційного законодавства, процедури апеляції рішення щодо занесення до санкційних списків, декілька колізій між законом «Про санкції» та іншими законами України» [13, с. 56].

Дослідження про вдосконалення механізмів блокування веб-сайтів містять також тези, «згідно яких при оновленні законодавства потрібно врахувати необхідність дотримання вимог нормативно-правової визначеності стосовно підсанкційних суб'єктів, а також мінімізувати застосування санкцій, що не передбачені текстом закону» [14, с. 29].

Деякі науковці також наголошують: «санкційний кейс є неоднозначним і досить небезпечним інструментом на політичному поприщі, що в теорії може слугувати підґрунтям для політичного тиску та переслідування, а тому потрібне чітке врегулювання цього питання, в тому числі на міжнародно-правовому рівні, починаючи із закріплення поняття санкцій та закінчуючи визначенням подальшого механізму їх застосування» [15, с. 236].

Таким чином, визнаємо факт, що існує необхідність вдосконалення чинного законодавства нашої держави в сфері санкційної політики і приведення його відповідно до міжнародних стандартів та вимог Конституції України.

Також варто зазначити, що з початком повномасштабної збройної агресії РФ проти України, наша держава і міжнародні партнери ввели низку санкцій проти Росії. «На сьогодні РФ є найбільш підсанкційною країною світу і наразі саме санкції є найбільш дієвим інструментом впливу на країну-агресора з боку цивілізованої світової спільноти. Важливим елементом роботи Міністерства закордонних справ України на санкційному напрямі є взаємодія зі столицями держав-членів ЄС, США, Великої Британії, Канади, Швейцарії, Австралії, Японії, Нової Зеландії та низки інших країн-партнерів» [16].

Слід відмітити, що «з 31 січня 2024 року в Україні почав функціонувати Державний реєстр санкцій – інформаційно-комунікаційна система, що забезпечує надання безоплатного публічного доступу до актуальної та достовірної інформації про всіх суб'єктів, щодо яких застосовано українські обмежувальні заходи.

Дані в Реєстрі є відкритими, загальнодоступними, оперативно оновлюються. Джерелами інформації для Реєстру є відповідні рішення Ради національної безпеки і оборони України, введені в дію указами Президента України, а також судові рішення з питань санкцій. Ведення Реєстру забезпечує Апарат Ради національної безпеки і оборони України. На сайті є можливість в електронній формі отримати витяг з відповідною інформацією» [17].

Окрім того, проблема ефективності санкцій залишається сьогодні складною для України та її «партнерів». Тривалий час вважали їх мало не головним інструментом у стримуванні агресії в і світі, а також засобом уникнення військової ескалації і врегулювання конфліктів.

«При тому, що Україна мала би демонструвати «Заходу», як слід впроваджувати і забезпечувати реалізацію санкцій. Проте, нормативна база ще досі недопрацьована, критерії накладення не завжди чітко визначенні, як наслідок – багато позовів щодо скасування санкцій. Отже, Україна змушена реалізовувати реформу санаційної політики, роблячи її системнішою та послідовнішою» [16].

Як зазначає політолог П. Олещук: «Хоча зрештою ми усі розуміємо, що головні «санкції» у новому світі будуть носити військовий характер. Найкраща санкція зараз – протидія будь-якій агресії із максимальними втратами для агресора. У цьому контексті старі-добрі диверсії можуть бути ефективніші за санкції. Як і ракети, ударні дрони та все те, що дозволить максимально ефективно нищити сили та ресурси опонента. Санкції, як засіб стримування, втрачають значення. Вони уже нікого не стримають. Хіба що будуть доповненням як засіб економічного тиску. Весь світ буде озброюватися, накопичувати засоби ураження противника, розвивати власні системи знищення ворогів. Це та реальність «дивного нового світу», у який ми зараз входимо. І від цього всім уже нікуди не подітися» [18].

Як бачимо, в Україні із застосуванням санкцій є свої проблеми. Відсутність належного нормативного регулювання, непрозорість впровадження та відсутність механізму оскарження мають негативний вплив: санкції перетворюються на засіб торгу і конкурентної боротьби, залякування та шантажу, як результат – вони дискредитують себе і все більше втрачають довіру в нашій країні та в світі.

1.2. Стан наукових досліджень адміністративно-правового регулювання санкційної політики в Україні

Аналіз чинного законодавства України показує, що суб'єкти влади мають широкі повноваження, які застосовують до тих суб'єктів, які вчинили правопорушення, що полягають у відповідних заходах впливу. Відтак виникає потреба обґрунтувати теоретичну конструкцію, в якій можна поєднати як заходи юридичної відповідальності так й інші заходи впливу, що накладаються за скоєння певних правопорушень.

Проблемам санкцій присвячено великий обсяг наукової літератури, це зумовлено значною різноманітністю думок щодо сутності та природи санкцій, їх ролі в механізмі правового регулювання. Варто зазначити, що вчення про санкції здійснювались ще у 60-80 рр. минулого сторіччя в працях С. М. Братуся, О. Е. Лейстата, А. В. Малькота та багатьох інших.

Проте, у «галузевих науках склалися відмінні від загальнотеоретичних трактування про зміст і призначення санкцій. Саме цим аспектам присвячено низка робіт відомих українських учених, зокрема це: І. П. Голосніченко, Є. В. Додін, В. К. Колпаков, Т. О. Коломоєць, Д. М. Лук'янець, А. О. Миколенко, Є. В. Устименко та інші. У той же час велика частина заходів саме примусового характеру, що не належать до юридичної відповідальності, проте за характеристиками відповідають положенням вчення про санкції у праві, залишаються поза увагою вчених» [15].

Термін «санкція» (лат. *sānctiō*) означає найсуворіша постанова. Він застосовується в різних значеннях у залежності від напрямку використання. Зокрема, в словниках, як правило, зазначається, що «санкція - це:

- 1) схвалення;
- 2) затвердження вищою станцією;
- 3) заходи впливу, покарання в разі порушення закону і т. д.» [19, с. 786].

У першому і другому значеннях поняття «санкція» використовується часто у

кримінальному процесі, для прикладу, в конструкціях: «санкція на обшук» або «санкція на арешт».

Згідно Великої української енциклопедії: «санкція – це складова частина, елемент логічної структури загальної норми права, що вказує на можливі заходи державного впливу на порушника даної норми; передбачені законом або договором заходи впливу, міра юридичної відповідальності за порушення законодавства або договір, зобов'язання, що застосовуються до винної особи; затвердження (санкціонування) вищою інстанцією будь-якого акта та надання йому чинності або визнання законності певного документа чи дії; встановлений законом порядок обов'язкового затвердження прокурором відповідних постанов або винесення рішення судом про вжиття щодо особи заходів примусового або обмежувального характеру; в міжнародному праві – засоби примусового впливу, що застосовується міжнародним співтовариством до держави у разі порушення нею своїх міжнародних зобов'язань або норм міжнародного права» [20, с. 127].

В одному із словників санкція також трактується як дія чи рішення, що, як правило, є остаточними (тобто перегляду не підлягають) «Під санкціями вважають каральний захід правового втручання/регулювання, примусовий захід проти держави, яка порушила міжнародні норми, договори та зобов'язання; спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, що застосовуються відповідно до законодавства конкретної держави щодо фізичних або юридичних осіб» [21, с. 29].

Питання застосування обмежувальних заходів і особливості формування та реалізації санкційної політики є міждисциплінарними, тому їх вивчають правники, економісти, політологи, соціологи, журналісти. Незважаючи на увагу до цієї теми, події останніх років актуалізують тему дослідження та зумовлюють розкриття сутності та змісту санкцій, політико-правових і економічних механізмів їх застосування.

Варто зазначити, що часто використовується цей термін для позначення заходів стосовно багатьох видів юридичної відповідальності,

зокрема, як «фінансові санкції», «штрафні санкції», «адміністративно-господарські санкції» тощо. Також у міжнародному праві «санкція» використовується для визначення заходів впливу на державу, що порушила норми міжнародного права.

В адміністративному праві, як правило, санкції розглядаються у контексті юридичної, точніше адміністративної відповідальності. Як зазначає Є. В. Устименко: «Адміністративно-правова санкція – передбачена законом міра реакції уповноваженого суб'єкта, яка спрямована на усунення причин та наслідків протиправного діяння вчиненого суб'єктом – адресатом правової норми і полягає в усуненні наслідків протиправного діяння, його припиненні або покаранні правопорушника, і яка застосовується в адміністративному порядку» [22, с. 33].

В. Ю. Орехов, зокрема, вважає, що під терміном «санкція» у вузькому розумінні прийнято розуміти:

«а) дозвіл на будь-які дії з боку особи, що наділена відповідною компетенцією (у такому випадку без санкції є юридично неможливим вчинення відповідних дій, наприклад, обшуку);

б) заходи юридичної відповідальності (стягнення матеріальної шкоди, пені, штрафу, позбавлення волі тощо);

в) заходи попереджувального впливу (привід, арешт майна, знесення самовільно збудованих споруд і т. п.);

г) заходи захисту (поновлення на роботі, незаконно звільненого працівника, стягнення аліментів тощо);

д) несприятливі наслідки, що настають в результаті неправомірної поведінки самого суб'єкта (позбавлення прав, ліцензій тощо)» [23, с.16].

Професор Цюріхського університету А. Керн зазначає, що «санкції можуть вводиться як державами, так і міжнародними організаціями й мати будь-яку з цілей: зміна політичного курсу держави або впроваджуваної нею політики; покарання чи помста за вчинені дії; або як сигнал для держави чи третіх країн. Крім цього, логічне обґрунтування економічних санкцій може

включати сприяння військовим цілям, з одного боку, і збереження миру, з іншого. Можливе використання санкцій як засобу ведення діалогу. Деякі з тактичних політичних цілей санкцій можуть бути стримування чи примус держави-правопорушника або стримування чи примус інших держав або осіб, які не є делінквентом, але ведуть торгівлю чи бізнес з адресатом санкцій» [24, с. 10].

Окрім того, термін санкція має наступні значення у законодавстві – це:

«1) встановлений законом захід, застосований до порушника, який спричинив певні неприємні наслідки;

2) встановлений законом порядок обов'язкового затвердження акта, що надає йому силу закону, компетентним державним органом чи посадовою особою (наприклад, санкціонування прийнятого закону главою держави, рішення суду чи прокуратури тощо);

3) структурна частина загальної правової норми, яка визначає наслідки їх порушення або невиконання та передбачає певні заходи державного втручання щодо порушника» [25, с. 68].

І. С. Войтенко під «санкцією» розуміє: «складову частину правової норми, яка на випадок невиконання норми визначає заходи державного впливу у формі примусу. Санкція є несприятливим наслідком девіантної поведінки особи» [26, с. 117]. Вважаємо, що є недоречним єдиною підставою для застосування санкції називати невиконання правової норми. Оскільки це пасивне порушення норм права, тобто бездіяльність. Тому краще було б говорити про порушення норм права, що вчиняється як активними діями, так і бездіяльністю особи.

Досить поширеним у теорії права є термін «санкція» для позначення одного зі структурних елементів правової норми. «У цій галузі юридичної науки переважає точка зору, згідно з якою норма права складається із трьох елементів, а саме: гіпотези, диспозиції та санкції. Зокрема, гіпотеза – це частина правової норми, яка містить вказівку на конкретні обставини та умови, за яких ця норма набуває чинності, реалізується. Диспозиція – це

складова норми, яка містить певне правило поведінки, вказівки на права й обов'язки учасників правовідносин, які виникають і реалізуються на основі відповідної норми. І санкція як частина правової норми, що передбачає наслідки її порушення чи невиконання, передбачені заходи державного впливу щодо її порушників» [21, с. 19].

Таку точку зору підтримує багато дослідників. Але зустрічаються й відмінні позиції, які вважають: «що логічна структура правової норми є додатком до норми права загальнотеоретичної, філософської формули будь-якої норми (як технічної, так і соціальної). Згідно з цією формулою, особа, що знаходиться в певних умовах (гіпотеза), має діяти згідно з законом, що діє в даних умовах (диспозиція), для уникнення певних негативних для особи наслідків (санкція). З огляду на це, санкцію має будь-яка норма права, але це не означає, що санкція включається до складу окремо взятої норми. При цьому не має значення та обставина, що санкції тих або інших норм, що встановлені актом держави, вказані не в самих цих актах, а в інших, іноді стосовно інших галузей права» [22, с. 17].

У цьому контексті варто звернути увагу на особливості великої кількості норм про делікти, тобто таких, які встановлюють відповідальність за певні правопорушення. Адже ці норми мають не менше двох адресатів, а структурні елементи норми здійснюють різні функції. Згідно ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), «дрібне хуліганство, тобто нецензурна лайка в громадських місцях, образливе чіпляння до громадян та інші подібні дії, що порушують громадський порядок і спокій громадян, – тягне за собою накладення штрафу від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб» [27].

Як бачимо, «перша частина норми для громадянина виступає як диспозиція, а друга – як санкція. Водночас для судді, який розглядає справу,

перша частина норми є гіпотезою, а друга – диспозицією. Іншими словами, у разі вчинення особою діяння, що містить ознаки дрібного хуліганства (гіпотеза), суддя має застосувати до нього відповідне адміністративне стягнення (диспозиція). Санкція за невиконання диспозиції норми для судді міститься в іншому законі та може мати дисциплінарний характер» [22, с. 18].

Точки зору інших науковців щодо означеного питання у галузі адміністративного права є досить подібними. Зокрема, Н. Б. Писаренко, «описуючи структуру адміністративно-правових норм, зазначає, що санкція містить вказівку на примусові заходи, які підлягають застосуванню в разі порушення встановленого правила» [28, с. 50]. На думку І. Д. Пастух: «санкція вказує на вплив, який застосовується державою у випадку порушення тих чи інших правил, передбачених нормою, тобто це конкретний захід дисциплінарного або адміністративного примусу» [29, с. 41]. Т. О. Коломоець вважає, що «санкція – це частина норми, в якій вказується на захід впливу з боку держави у випадку порушення правил, передбачених нормою» [30, с. 17]. С. Г. Стеценко зауважує: «санкція – це частина адміністративно-правової норми, в якій зазначаються заходи державного примусу в разі порушення правил поведінки, встановлених цією нормою. Особливості санкцій адміністративно-правових норм полягають в тому, що вони часто бувають відсутні; нерідко встановлюються за порушення всієї сукупності адміністративно-правових норм, сформульованих в одному акті; наявність великої кількості різних санкцій» [31, с. 74].

Науковці також визначають різницю між:

«1) санкціями, які спрямовані на визнання недійсними дій, що порушують юридичні норми (*leges perfectae*);

2) санкціями, які пов'язують із вчиненням правопорушення невігідні для правопорушника наслідки (*leges plus quam perfectae*) при цьому такі невігідні наслідки мають два різновиди: цивільне стягнення на користь потерпілого та покарання, що покладається державною владою в суспільному інтересі;

3) санкціями, які передбачають невідгідні наслідки для правопорушника, проте самі дії порушника зберігають свою юридичну силу (*leges minus quam ptrfectae*)» [32, с. 17].

Як бачимо, у адміністративно-правовій літературі термін «санкції» хоча і нечасто, все ж зустрічається. Але практично у всіх випадках ототожнюються санкції саме із заходами адміністративного примусу, як от «адміністративно-правові санкції», «фінансові санкції», «економічні санкції».

Проте, зустрічаються й інші підходи, за якими зміст санкції полягає в заходах юридичної відповідальності. «Ще одним специфічним підходом до визначення змісту санкцій можна вважати підхід, відповідно до якого в рамках відповідного явища, крім заходів державного примусу, об'єднуються ще й заохочення» [18]. Г. Кельзен зазначає, що: «Суспільний устрій може вимагати певної людської поведінки, безвідносно до того, якими можуть бути наслідки виконання чи невиконання цих вимог. Такий устрій може, однак, вимагати певної людської поведінки, й, водночас, пов'язувати з цією поведінкою надання якоїсь переваги, нагороди або ж – у випадку поведінки, що суперечить вимозі, – певне покарання (у найширшому розумінні цього слова). Принцип реагування на певну людську поведінку шляхом винагороди чи покарання є принципом відплати. Винагорода та покарання можуть бути об'єднані в понятті санкції. Хоча звичайно, коли говорять про санкцію, мають на увазі не винагороду, а лише покарання, себто супровідне зло, що є наслідком певної поведінки і проявляється у вигляді позбавлення певних благ, як от: життя, здоров'я, свободи, честі, майна» [33, с. 37].

Проте, якщо визнати під санкціями заходи заохочення, втрачається зв'язок між трактуванням санкції як елементу норми права та її змістом. Тоді неможливим стає формулювання: що таке санкція правової норми? Науковці стверджують, що «санкція правової норми містить наслідки її дотримання чи недотримання, в тому разі втрачається сенс виділення такого елементу норми взагалі, оскільки він стає просто окремою нормою. Другим аргументом проти віднесення до санкцій заходів заохочення є те, що у адміністративно-

правовій законотворчій практиці приклади такого заохочення практично відсутні» [32, с. 52].

Вважаємо, що продуктивнішим є підхід, що «розкриває зміст санкцій як заходу впливу на правопорушників і в цьому сенсі цілком виправданим є підхід до визначення змісту та функціонального призначення санкцій, використаний Д. М. Лук'янцем для обґрунтування принципів побудови нормативної моделі адміністративно-деліктних відносин» [34, с. 109-113]. Хоча цей підхід автором використано для характеристики, насамперед, адміністративної відповідальності, вважаємо таку думку прийнятною для формування теоретичної основи та сутності санкції в адміністративному праві.

Також очевидним є, що думка стосовно визначення обсягу такого поняття як «адміністративно-правова санкція» «виключно через структуру норми права є досить спрощеною і такою, що дає доволі приблизне уявлення про зміст санкцій як таких. Єдиним позитивним моментом тут можна вважати те, що санкція як елемент норми містить інформацію про негативні для адресата норми наслідки невиконання або недотримання вимог диспозиції норми. Або, більш конкретно, санкція – це частина норми права, яка визначає заходи примусу, що застосовуються при порушенні диспозиції» [32, с. 156].

Варто зазначити, що «з огляду на загальний закон причинності, нормативне регулювання повинно враховувати існування свободи волі індивіда, що обумовлює його неоднозначне відношення до приписів правових норм. Особливістю нормативного регулювання можна вважати й те, що кожна норма, як причина, може викликати два види наслідків: її дотримання і недотримання. Але оскільки ланцюг причинення є безперервним, нормативна модель відповідних відносин має охоплювати обидва варіанти наслідків, тобто дві лінії подальшого розвитку подій. У випадку дотримання приписів правової норми має місце однолінійний ланцюг причинення. В той же час, для випадків недотримання приписів

правової норми має бути змодельований інший вид ланцюгу причинення – дволінійний ланцюг причинення зі зворотним зв'язком» [35, с. 157].

Оскільки правопорушення (недотримання правових норм) є соціально небажаним, тому його наслідок повинен мати відповідний характер реакції, що вплинула б на причину та навіть усунула її. Тобто взаємозв'язок між причиною та наслідком здійснюється за такими двома напрямками: «від причини до наслідку і від наслідку до причини. При цьому реалізація принципу причинності абсолютно відповідає необхідності подолання протиріччя між правомірною і протиправною поведінкою на користь правомірної» [36, с. 112].

Санкція у якості заходу впливу міститься в частині норми, що так само називається. О. П. Орлюк вважає, що «саме у санкції фінансово-правової норми виражається імперативний характер приписів у сфері фінансової діяльності. За порушення встановлених умов законодавство передбачає можливість застосування фінансових, адміністративних, дисциплінарних заходів» [37, с. 45].

Отже, адміністративно-правова санкція – це законодавчо визначена реакція уповноваженого на це суб'єкта, що має на меті усунення причин і наслідків протиправної дії, вчиненої адресатом правової норми. Зокрема, санкція передбачає припинення протиправного діяння та усунення його наслідків, покарання правопорушника. Вона застосовується в адміністративному порядку.

Як бачимо, не має суперечності між трактуванням санкцій як елементу структури норми права та їх змістовним наповненням. Запропоноване визначення поняття санкцій зумовлює необхідність назвати характерні ознаки санкцій, що дає можливість їх відмежувати від інших подібних правових явищ.

Першою такою ознакою санкцій в адміністративному праві є те, що усі вони є результатом реакції уповноваженого суб'єкта стосовно вчиненого правопорушення. Без факту такої протиправної діяльності не можливе

застосування санкцій. Тому вважаємо, що правопорушення - це підстава реалізації санкцій.

Другою ознакою досліджуваних заходів є те, що застосовуються вони через відповідну встановлену законом процедуру уповноваженими на це суб'єктами. Накладення санкцій є проявом реалізації ними законних повноважень, що підтверджує адміністративно-правову природу санкцій.

Третя ознака санкцій пов'язана з другою та полягає в тому, що їх застосування здійснюється обов'язково в процесуальній формі. Зокрема, принцип законності, передбачений в частині 2 ст. 19 Конституції України, зазначає: «всі державні органи, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи мають діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією та законами України» [38].

Четверта ознака санкцій розкривається у меті їх застосування, що полягає в усуненні як причин, так і наслідків певних правопорушень. Тобто мета застосування санкцій - це відновлення порушеного правопорядку.

П'ята ознака санкцій характеризує зміст діяльності для досягнення поставленої мети, а саме – припинення протиправного діяння та усунення його наслідків, а також покарання правопорушника.

Під спорідненими санкціям розуміються такі правові явища, що у змісті мають певну частину ознак, які притаманні санкціям, проте вони мають і деякі відмінності, що не дають можливості віднести їх до адміністративних санкцій.

Перші із таких інституцій – це засоби забезпечення провадження в справах про адмінправопорушення. Згідно ст. 260 КУпАП, «у випадках, передбачених законами України, «з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про

адміністративні правопорушення допускаються адміністративне затримання особи, особистий огляд, огляд речей і вилучення речей та документів, у тому числі посвідчення водія, тимчасове затримання транспортного засобу, відсторонення водіїв від керування транспортними засобами, річковими і маломірними суднами та огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, а також щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції» [27].

Зазначені заходи переважно мають ознаки адміністративно-правових санкцій: застосовуються уповноваженими суб'єктами у визначеному законом адміністративному порядку і у відповідній процесуальній формі, мають зв'язок із правопорушенням. Проте, основною відмінністю цих заходів є мета їх застосування.

Так, за ст. 260 КУпАП метою засобів забезпечення провадження в справах про адмінправопорушення є:

- «припинення адміністративного правопорушення, у випадках коли вичерпано інші механізми впливу;
- встановлення особи;
- складення протоколу про адмінправопорушення в разі неможливості його складення на місці вчинення даного правопорушення, якщо є обов'язковим складення протоколу;
- забезпечення правильного і своєчасного розгляду справ, а також виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення» [27].

Проте, іноді засіб забезпечення провадження в справах про адмінправопорушення формально може виступати як адміністративно-правова санкція, наприклад, затримання особи, щоб припинити адміністративне правопорушення. Та варто зазначити, що адміністративне затримання здійснюється уже після того, як вчинене адміністративне правопорушення. Зокрема, І. І. Новіков і Л. І. Сопільник зазначають: «здійснюючи затримання громадянина, який скоїв дрібне хуліганство, працівники міліції не припиняють вже вчинене правопорушення, а

здійснюють доставку правопорушника в орган внутрішніх справ з метою встановлення його особи, отримання і фіксації доказів, оформлення протоколу про адміністративне правопорушення. Вилучаючи продукти мисливства, рибальства у осіб, які здобули їх з порушенням встановлених правил (браконьєрство), або майно у осіб, які здобули його, вчинивши дрібне розкрадання державного або громадського майна, відповідні службові особи також не досягають мети припинення правопорушення, оскільки ці дії здійснюються після вчинення правопорушення» [39, с. 155].

Варто також зазначити, що найважливішою відмінністю арешту майна від адміністративних санкцій, є їх мета та підстави застосування. Мета адміністративного арешту полягає в забезпеченні виконання обов'язків, визначених законом, платником податків. Підставами застосування арешту майна не постійно є правопорушення.

При цьому науковці на підставі «аналізу закріпленого у законодавстві визначенні та обставин застосування даного заходу роблять висновок про те, що він спрямований на забезпечення погашення як достовірно існуючого податкового боргу, так і такого, можливість існування якого припускається» [40, с. 11]. Отож, підставою застосування цього заходу є не правопорушення, а тільки припущення про існування його. Це виключає віднесення арешту майна згідно Податкового кодексу України до адміністративних санкцій.

Ще одним важливим моментом у контексті відмежування адміністративних санкцій від інших подібних явищ, є помилкове зарахування до санкцій тих явищ, які не є такими за своєю суттю. Зокрема, це стосується адміністративно-господарських санкцій. Зокрема, Господарський кодекс України до санкцій відносить застосування антидемпінгових заходів. Згідно ст. 244 ГК України, «у разі здійснення окремими учасниками господарських відносин зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаної з одержанням незаконної переваги на ринку України (здійснення демпінгового імпорту, субсидованого імпорту, а також інших дій, які визначаються законом як

недобросовісна конкуренція, що завдало шкоди економіці України або спричинило загрозу виникнення такої шкоди), до цих учасників відносин можуть бути застосовані антидемпінгові, компенсаційні або спеціальні заходи відповідно до закону» [41].

Щодо питання стосовно відмежування санкцій від подібних правових явищ потрібно звернути увагу на явище змішування санкцій із засобами іншої правової природи в нормативно-правових актах. Зокрема, у Законі України «Про захист економічної конкуренції» [42], Законі України «Про банки і банківську діяльність» [1] та Бюджетному кодексі України [43].

Отже, як зазначає Є. В. Устименко «не є застосуванням санкцій рішення про визнання вчинення порушення законодавства у сфері захисту економічної конкуренції та рішення про закриття провадження у справі. Ці рішення є фактично процесуальними рішеннями і не містять вказівки на жоден прояв владного впливу на правопорушника, його протиправну діяльність чи наслідки протиправного діяння. Не є застосуванням санкцій й рішення щодо визнання суб'єкта господарської діяльності таким, що займає монопольне становище на ринку. Дійсно, в результаті прийняття даного рішення змінюється правовий статус відповідного суб'єкта господарювання, що робить можливим застосування до нього певних санкцій у подальшому на підставі Закону України «Про захист економічної конкуренції». Проте само по собі надання такого статусу суб'єкту господарювання не є санкцією тощо» [22, с. 43].

Слід зазначити, що політика санкцій є стратегією, що використовується урядами і міжнародними організаціями з метою впливу на поведінку певних осіб, об'єднань, організацій або держав, шляхом накладення покарань або обмежень. Ці заходи, як правило, мають дипломатичний, економічний чи правовий характер та використовуються з метою вирішення питань таких, як: порушення прав людини, тероризм, розповсюдження ядерної зброї, а також інші порушення міжнародних норм та стандартів.

Характерною властивістю санкційної політики є існування у ній встановлених постулатів, що зафіксовані на рівні законодавства, а також поточних цілей, що зумовлені політико-економічною ситуацією в певній державі, регіоні або світі.

1.3. Санкції як інструмент дипломатії примусу

Використання санкцій як способу політичного й економічного тиску однієї країни на іншу, щоб змусити уряд останньої йти на поступки і внести корективи щодо власної зовнішньої політики відоме ще із давнини, зокрема «в 432 р. до н. е. афінський стратег Перікл наклав заборону на торгівлю із Мегарою, що стало одним із приводів до початку Пелопоннеської війни» [44, с. 225-290]. Відтоді заходи обмеження застосовувались країнами для досягнення певних зовнішньополітичних цілей.

Як зазначає М. С. Деуді: «Санкції є односторонніми чи колективними діями проти держави, яку вважають порушником міжнародного права, спрямованими на те, щоб змусити її дотримуватися закону» [45]. Вони виступають компромісом між інтенсивними діями, що можуть включати і військові дії та дипломатичними методами. Санкції, зокрема, можуть включати: припинення міжнародних дипломатичних відносин, секвестрування майна іноземної держави, чи її громадян, бойкот спортивних та культурних заходів тощо. Разом із тим, найпоширенішою їх формою є економічні санкції.

О. Чугаєв вивчав такий вид санкцій у контексті реалізації економічної сили держави. Науковець вважав, що: «у широкому розумінні вони є конкретними інструментами або методами застосування економічної сили країною для досягнення різних цілей, а у вузькому сенсі – економічними інструментами покарання інших країн за їх правопорушення» [46]

На думку європейського спеціаліста О. Шмітта, що вивчає теорію стратегічних досліджень міжнародних санкцій, останні за природою впливу

дуже подібні до війни, проте різним же є ступінь їх впливу. О. Шмітт вважає: «Як санкції, так і війна передбачають діалектичні відносини між, як мінімум, двома політичними одиницями; санкції ... використовуються політичною одиницею, аби примусити іншу політичну одиницю виконувати її волю. Ідея примусу й підкорення є важливою, оскільки вона підкреслює політичну природу санкцій» [47, с. 7-8]. Тож, санкції можуть розглядатися в якості політичного інструменту у континуумі засобів, що перебувають між переконанням і війною.

Отже, міжнародні санкції є інструментом реалізації національних інтересів країн і способом підтримки міжнародної безпеки та миру; це примусові колективні заходи, які застосовуються із використанням інституції, механізмів та стандартів міжнародних організацій стосовно правопорушника для спонукання його до виконання власних міжнародних зобов'язань.

У XIX столітті санкції, як правило, мали вигляд морських блокад. Країна чи коаліція кількох країн розгортали власний флот біля берегів тієї держави, із якою вони не були у стані війни, задля блокади окремих портів чи цілого узбережжя з метою припинення морської торгівлі. Варто зазначити, що часто блокади проводились на початку військових дій, але були випадки коли війна не оголошувалась. Термін «морська блокада» був введений у 1850 році для визначення торгової блокади, що здійснювалась без оголошення війни. Блокади, як правило, проводилися потужними в економічному та військовому плані державами, їх дії були міжнародними поліцейськими акціями. Перша найвідоміша морська блокада відбулася у 1827 році, під час боротьби за незалежність Греції від Туреччини. Тоді Франція, Великобританія і росія розгорнули флоти біля берегів Греції, щоб зупинити постачання турецьких військ у континентальній Греції.

Науковці вважають, що термін «санкції», який застосовувався до обмежувальних заходів, викристалізувався у дискусіях на мирних конгресах к. XIX століття. Тоді вживався він у двох значеннях: для заперечення

можливості державам розв'язувати війну до використання інших заходів впливу (для прикладу, економічних санкцій) і в спробах випрацювати механізми забезпечення виконання рішень арбітражів, надія на інституціоналізацію яких була дуже гострою в останні десятиліття XIX століття.

Розуміння санкцій близьке до теперішнього з'являється у міжнародних відносинах вже після завершення Першої світової війни та ухвалення Статуту Ліги Націй. У частині 1 статті 16 Статуту йшлося: «Якщо Член Ліги вдається до війни всупереч зобов'язанням за статтями 12, 13 або 15, то він *ipso facto* розглядається як той, що вчинив акт війни проти всіх інших Членів Ліги. Останні зобов'язуються негайно порвати з ним всі торговельні або фінансові відносини, заборонити всі зносини між своїми громадянами та громадянами держави, що порушила Статут, і запобігати будь-яким фінансовим, торговельним або особистим відносинам між громадянами цієї держави і громадянами інших держав, незалежно від того, чи вони є Членами Ліги» [24]. Хоч прочитання статті поза контекстом може створити враження, що санкції повинні були застосовуватися за будь-яке оголошення війни, але насправді обов'язок держав запровадити санкції з'являвся лише в тому випадку, коли війна оголошувалася без попередніх спроб мирного розв'язання міжнародного спору за описаними в Статуті процедурами. З цитованої статті також добре видно, що запровадження санкцій було прерогативою окремих держав, а не колегіального органу Ліги Націй – Ради.

За часів Ліги Націй до санкцій окремі держави-члени звернулися лише один раз – у зв'язку з нападом Італії на Ефіопію у 1935 році. Утім, ключові торговельні партнери Італії того часу (Німеччина, Австрія, Угорщина та США) не долучилися до санкцій. Та й санкції держав, що таки їх запровадили (передусім Велика Британія та Франція), були обмежені в дії, адже стосувалися не всіх товарів, якими ці держави торгували з Італією, і не зачіпали угод, що вже виконувалися. Оскільки санкції не змогли зупинити Італію від захоплення Ефіопії та її анексії, через вісім місяців їх зняли. Жоден

інший конфлікт часів Ліги Націй, який міг би спричинити запровадження санкцій та обговорювався Радою, не спровокував повноцінний запуск санкційного механізму за статтею 16 Статуту.

Варто зазначити, що Рада найближче підійшла до розгляду питання про санкції у зв'язку з трьома кризами безпеки першої половини ХХ століття:

- 1) захоплення Маньчжурії Японією в 1931 році;
- 2) Чацька війна між Парагваєм та Болівією 1928-1938 рр., обговорення якої навіть вилилося в пропозицію запровадити ембарго на постачання зброї;
- 3) озброєння Німеччини незважаючи на Версальський договір, що забороняв їй подібну поведінку після поразки в Першій світовій війні.

Окрім того, після ухвалення Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) змінилася парадигма застосування санкцій. Ст. 41 Статуту наступниці Ліги Націй передбачала новий механізм реагування міжнародної спільноти на потенційні загрози миру, безпеці та акти агресії. Він полягав у вжитті невійськових заходів безпосередньо РБ ООН. На відміну від Ради Ліги Націй, яка формулювала лише рекомендації, РБ ООН отримала право зобов'язувати держави-учасники ООН виконувати свої санкційні рішення: «Рада Безпеки уповноважується вирішувати, які заходи, непов'язані з використанням збройних сил, повинні застосовуватися для здійснення її рішень, і вона може вимагати від Членів Організації застосування цих заходів. Ці заходи можуть включати повне або часткове припинення економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин» [24]. Ця стаття є юридичною підставою запровадження РБ ООН санкцій проти суб'єктів, що порушують мир, безпеку або чинять акт агресії. Поняття миру та безпеки трактується РБ ООН широко, а тому включає велику кількість різних ситуацій: від розробки зброї чи нападу на іншу державу до порушень прав людини чи боротьби зі збутом так званих кривавих алмазів.

Практика застосування санкцій стала ще більш поширеною після закінчення Другої світової війни. Зокрема, в «50-х рр. ХХ ст. було відзначено 15 випадків введення санкцій, в 60-х рр. – 20 випадків, у 70-х рр. – 37, у 80-х рр. – 23 і більше 50 випадків у 90-х рр. Більшість санкцій оголошувалися США в односторонньому порядку. У подальшому в санкціях брати участь і країни Західної Європи, хоча коаліцію щодо введення санкцій найчастіше організовували США» [24].

У ХХ столітті застосування санкцій ввійшло до арсеналу дипломатії багатьох провідних держав світу. Варто зазначити, що роль та значення санкцій, зокрема економічних, як інструмента зовнішньополітичного впливу підвищується в ХХІ столітті, що було пов'язано із процесами глобалізації, яка підсилює взаємозалежність держав на світовій арені, змінює параметри їх могутності та ускладнює процес міжнародної співпраці.

Аналізуючи генезис європейської санкційної політики, потрібно зупинитися на двох етапах її становлення. Початковий етап європейської інтеграції, що в нашому випадку доцільно визначити 1950-1980 рр. Як зазначає В. М. Шамраєва: «На цьому етапі санкційна політика була інструментом виключно національних зовнішніх політик окремих держав-членів. Протягом цього періоду європейські держави запроваджували санкції на національному рівні на виконання резолюцій Ради Безпеки ООН або рішень, що приймалися в рамках роботи Координаційного комітету з експортного контролю (КОКОМ). А вже у 1970 р. було створено міждержавний механізм координації зовнішньої політики – Європейське політичне співробітництво (European Political Cooperation, EPC), що став першим кроком на шляху формування механізмів спільної зовнішньої та безпекової політики, а серед питань у його роботі були присутні і проблеми вироблення єдиної європейської політики щодо реалізації санкційної політики державами-членами ЄС. Другий етап формування спільної санкційної політики припав на 1981–2004 рр., на цьому етапі проходила розбудова основних інституцій реалізації спільної політики. За ініціативи

Великої Британії у 1981 р. було затверджено «Лондонську доповідь», що стосувалася подальшого бачення Європейського політичного співробітництва. Посилення компетенції Європейського політичного співробітництва було закріплено в Урочистій декларації про Європейський Союз, яка була прийнята у 1983 р. Подальші кроки щодо створення спільного ринку призвели до наділення Європейського політичного співробітництва повноваженнями щодо імплементації вироблених та прийнятих у його рамках рішень, у тому числі економічних санкцій, що закріплювалося і у Єдиному європейському акті (Single European Act, SEA) 1987 р.» [48].

Інституційне забезпечення та основні принципи санкційної політики Європейського Союзу (далі – ЄС) визначаються його засновницькими документами, зокрема «Римською угодою (1957 р.), Маастрихтським (1993 р.), Амстердамським (1997 р.), Ніццьким (2000 р.) та Лісабонським (2009 р.) договорами. Інституційне забезпечення застосування санкцій в ЄС визначається в «Рекомендаціях щодо застосування та оцінки обмежувальних заходів (санкцій)» (2003 р., 2005 р., 2009 р.). Важливим у цій сфері документом також є Базові принципи застосування обмежувальних інструментів (санкцій) (2004 р.), згідно з яким санкційні заходи ЄС реалізує для підтримки зусиль у боротьбі проти тероризму, розповсюдження зброї масового знищення, дотримання прав людини, підтримки демократії. Зовнішньополітичні цілі ЄС, які можуть досягатись санкціями, було конкретизовано у низці офіційних актів. Зокрема, Кодекс поведінки ЄС щодо експорту зброї (1998 р.) перераховує цілі, що можуть досягатись за допомогою ембарго на поставки озброєнь у безпековій та оборонній сферах; у документі Ради ЄС «Невоєнні інструменти кризового управління» (1999 р.) політика санкцій згадується як спосіб розв'язання міжнародних криз та попередження конфліктів, у доповіді Європейської Комісії 2003 р., у документі «Попередження конфліктів і кризове врегулювання: невоєнні інструменти ЄС з кризового управління». Європейська стратегія безпеки (2003 р.) згадує міжнародні санкції як спосіб вирішення нових загроз

сучасності, а Стратегія ЄС проти розповсюдження зброї масового знищення (2003 р.) передбачає використання санкційних заходів для протидії поширенню ЗМЗ тощо» [49, с. 344-345].

Наступним етапом формування інституційної складової санкційної політики ЄС був «сучасний етап», що розпочався у 2004 році і триває дотепер. Як зазначають науковці, «до 2004 року офіційно на європейському рівні санкції як інструмент зовнішньої політики не використовувалися. Однак у 2004 р. було закладено стратегічні засади сучасної санкційної політики на основі Рекомендацій щодо імплементації та оцінки обмежувальних заходів. Комітет постійних представників наділив Робочу групу радників з міжнародних справ повноваженнями щодо імплементації та оцінки обмежувальних заходів ЄС та вироблення рекомендацій щодо найбільш ефективної реалізації санкційних режимів» [50].

Лісабонський договір 2009 року затвердив інституційну та правову основу Спільної зовнішньої політики країн ЄС. Це підвищило здатність ЄС до проведення єдиної політики санкцій і контролю за реалізацією її. Розширення застосування обмежувальних заходів і посилення координації санкційної політики в ЄС сприяло переходу на інший етап в еволюції політики санкцій.

У наш час злочинний режим кремля розв'язав воєнну агресію проти України та захопив частину її території, спричинивши величезні людські та економічні втрати. Безпосереднім наслідком такої агресії стала втеча мільйонів біженців із окупованих територій і українських емігрантів як до країн ЄС, США та інших країн.

«Перший пакет санкцій був пов'язаний із ескалацією агресії росії проти України, економічно розвинені демократичні держави запровадили його в зв'язку із визнанням квазіутворень «ДНР» і «ЛНР». Наступні санкційні пакети пов'язані із безпідставним воєнним нападом у лютому 2022 року на Україну» [47, с. 18]. Незважаючи на санкції, чиновники путінського режиму заявляють, що санкції російській економіці не завдають суттєвої шкоди та що

економічний спад, а також погіршення умов життя населення пов'язані скоріше із внутрішніми проблемами і зниженням цін на нафту.

Проте, з 2014 року Президент України і більшість європейських лідерів виступили за посилення санкцій щодо росії. Загалом «перші санкції США проти росії були введені в березні 2014 року щодо 11 осіб, з боку ЄС та Канади щодо 21 особи. Це означало, що таким особам буде заборонено в'їзд до США та країни ЄС, а їхні активи та фінансові ресурси будуть заморожені. Першим під санкції потрапив «Чорноморнафтогаз», який був захоплений росією після анексії Криму. У липні 2014 року санкції були введені проти оборонних і ресурсних компаній, зокрема «Алмаз-Антей», концерну «Калашников», «Роснефть» і «Новатек». Крім того, у грудні 2014 року Євросоюз ухвалив новий список санкцій щодо Криму, це означало, що всі інвестиції в Крим і Севастополь вважаються незаконними. До перших санкційних списків потрапили керівники та представники російського парламенту, віце-прем'єри, радники президента рф, бізнесмени, артисти та громадські діячі. До цього списку увійшли 11 банків, у тому числі Газпромбанк, Банк Москви, ВТБ Банк, Россельхозбанк, Транснефть, Газпромнефть, Оборонпром, авіакомпанія Доброльот і держкомпанія з 29 виробництва озброєнь Ростех. Згідно з повідомленням на сайті Президента України до санкційного списку входило 682 особи та 271 компанія» [51]. Після окупації частини території України країни Євросоюзу й інші демократичні держави відповіли на дії росії економічними і персональними санкціями, проте вони не завдали потрібної шкоди агресору.

Варто зазначити, що одним із лідерів у процесі реалізації санкційної політики став Європейський Союз, що окрім традиційних санкцій ще почав застосовувати «вторинні санкції». Зокрема, у відповідь на широкомасштабне вторгнення російських військ в Україну «ЄС прийняв 13 пакетів санкцій, якими було обмежено, зокрема, ввезення на територію ЄС товарів, які приносять прибуток російській федерації, або товарів, які використовуються у ВПК рф, а також визначено механізм запровадження вторинних санкцій. У

цьому зв'язку ЄС визначив перелік країн, які є ризикованими з точки зору торгівлі товарами, які містять компоненти походженням з РФ, та задіяв митні органи держав-членів для ідентифікації товарів, які можуть потрапляти під вторинні санкції. Крім того, згідно з чинними нормами ЄС передбачено правила додаткової перевірки країни походження усіх складових товару на предмет обходу санкцій та співробітництва з РФ; використання системи аналізу ризиків митних органів ЄС, зокрема, до країни походження; застосування, у низці випадків, вимоги надання імпортерами певних видів товарів доказів, що у цих товарах не містяться компоненти російського походження. ЄС вимагає подання починаючи з 31 вересня 2023 р., імпортерами певних видів товарів доказів, що у цих товарах не містяться компоненти російського походження, щоб на них не поширювалися санкції» [52, с. 45].

Для прикладу, «США та ЄС наклали санкції на Центральний банк Росії, якими заморозили його закордонні активи. На 13 березня 2022 р. Росія вже не мала доступу до близько 300 млрд дол. США, тобто майже половини своїх золотовалютних резервів (загальні золотовалютні резерви Центробанку Росії оцінюються приблизно у 630 млрд дол. США). Після цього в березні того ж року влада Франції заморозила кошти Центробанку РФ на 22 млрд євро, а також рахунки й нерухомість приватних осіб, які потрапили під санкції, на загальну суму 850 млн євро на території Франції. Європейські країни також активно блокують інші російські активи, наприклад Нідерланди – на 392 млн євро; Польща – на 33 млн дол. США; Норвегія – на 2,8 млрд дол. США; Швейцарія – на понад 6 млрд дол. США. Під санкції потрапляють кошти, елітна нерухомість, яхти та літаки» [49, с. 7].

З початком повномасштабного російського вторгнення в нашу країну «провідні держави світу почали закривати повітряний простір для авіації Росії. Першою це здійснила Велика Британія, потім Польща і Чехія оголосили про закриття неба для російських літаків. 27 лютого 2022 року

Президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн повідомила, що Європейський Союз повністю закриває небо для російських авіакомпаній» [49, с. 8].

«Рішенням Ради ЄС від 8 квітня 2022 року про обмежувальні заходи в зв'язку із агресивними діями росії в Україні було введено заборону заходити суднам, що зареєстровані під прапором Росії, до європейських портів. За даними Єврокомісії, під ці санкції потрапили 2873 кораблів під російським прапором. При цьому зміна реєстрації не дозволяє обійти обмеження, оскільки рішення Євросоюзу поширюється і на всі кораблі, що змінили російський прапор після 24 лютого 2022 року. З 17 квітня в межах санкцій ЄС Румунія, Італія, Бельгія, Естонія і Болгарія заборонили російським кораблям заходити до портів (морських чи річкових). Ці країни першими серед держав – членів ЄС прийняли рішення і закрили порти для російських суден» [49, с. 8].

Варто зазначити щодо галузевих санкцій, то європейські компанії припинили свої інвестиції в інфраструктурні проєкти РФ в наступних сферах: енергетика, телекомунікації, транспорт, щодо розвитку мінерально-сировинної бази тощо. ЄС припинив також постачання обладнання, надання фінансових послуг і страхування російським компаніям, які спеціалізуються на сировині чи інфраструктурі. Санкції передбачали заборону операцій із цінними паперами із строком більше як 90 днів, що були випущені державними підприємствами РФ після 01.08.2014 р. Обмеження ЄС накладалися на експорт військової техніки, товарів подвійного використання, зброї, обладнання у сфері нафтової промисловості і т.д.

Отже, міжнародні санкції проти РФ передбачали:

- 1) скорочення економічної бази, необхідної для виробництва озброєнь та ослаблення військового потенціалу;
- 2) покарання політичного режиму, а також еліт, які його підтримують, через блокування активів та ізоляцію;
- 3) запобігання прагнення щодо подальшої ескалації конфлікту державою-агресоркою. В цьому випадку санкції повинні були зробити

неприйнятною ціну російської агресивної політики. Це можна досягнути шляхом її позбавлення економічної опори, тобто найбільшого джерела надходження грошей – експорту енергоресурсів.

Окрім того, дослідження практики «ЄС із реалізації політики санкцій дозволяє зробити висновок про те, що вона нечасто допомагає досягти поставлених цілей, зокрема, через її підпорядкованість політичним цілям інших суб'єктів, передусім США, непослідовність реалізації санкцій державами-членами. Слабкість політики санкцій ЄС пояснюється й конфліктом інтересів держав-членів, що проявляється, насамперед, при підготовці документів Ради ЄС із санкцій, які вирізняються мінімальним набором санкцій, а отже, й незначним політичним ефектом» [51].

У звіті Європейського Союзу про вплив санкцій зазначається, що: «Санкції ЄС проти росії посилюватимуться з часом і матимуть більший довгостроковий вплив на економіку рф. Вони суттєво погіршили промисловий і технологічний потенціал росії. Ці заходи матимуть структурний, довготривалий вплив на бюджет росії, фінансові ринки, іноземні інвестиції та її промислову і технологічну базу» [52, с. 11].

Як бачимо, санкції – це гнучкий міжнародно-політичний інструмент, що має на меті змусити державу-правопорушника змінити власну поведінку на світовій арені, при цьому не перемагаючи останню у війні. Запровадивши санкції порушника змушують заплатити досить високу ціну за власну агресивну поведінку, підштовхуючи до зміни її. Тому санкції, як правило, є частиною політики стосовно цієї країни. Їх застосування передбачає встановлення відповідних вимог і критеріїв щодо їх виконання. Про це зазначається в положеннях ЄС: «Мета кожного (обмежувального) заходу повинна бути чітко зазначена та узгоджена із загальною стратегією (Європейського) Союзу у відповідній сфері. Загальну стратегію та конкретну мету слід зазначити у вступних параграфах правового документа Ради, за допомогою якого застосовується цей захід. Обмежувальні заходи не мають економічної мотивації» [51].

Найбільш ефективними правники та економісти вважають санкції, що запроваджуються Радою безпеки ООН, тому що вони обов'язкові для запровадження усіма країнами. Потрібно зазначити, що колективні санкції запроваджує також Європейський Союз, а також те, що їх виконання обов'язкове для усіх країн-членів. Деякі країни застосовують обмежувальні заходи в односторонньому порядку. Зокрема США, Британія, Канада, Франція тощо. Німеччина, для прикладу, не проводить власної санкційної політики.

В США «рішення щодо застосування санкцій як відповідь на міжнародні виклики приймає Президент, що є головою виконавчої влади і має широкі повноваження у галузі економіки і зовнішньої політики. Аналогічне рішення також може приймати Конгрес, проте він не має права називати конкретних осіб, а тільки визначає категорії фізичних і юридичних осіб, що мають потрапити під дію санкцій. Готують рішення щодо застосування економічних санкцій колегіально розвідувальні органи, МінЮст, ДержДеп, Казначейство та ін., які використовують майданчик Ради національної безпеки для координації та обміну інформацією. Підготовка відбувається на робочому рівні. На цьому етапі відбувається аналіз вразливостей країни-порушника, тобто, визначення тих осіб, підприємств, галузей економіки, та ін, обмеження щодо яких з найбільшою вірогідністю завдадуть відчутної шкоди та чинитимуть тиск на країну-порушника» [52, с. 45].

Переважаючі економічні та персональні санкції сьогодні вводяться ООН, іншими організаціями проти міжнародних терористів, їх економічної бази, з метою обмеження їх можливостей пересуватися і фінансувати свою діяльність. «З 2012 року США почали застосовувати санкції до осіб, відповідальних за порушення прав людини в рамках Акту Магнітського з метою тиску на РФ. В 2016 році США прийняли Глобальний акт Магнітського, який дозволяє накладати санкції за масштабну корупцію та грубі порушення прав людини по всьому світу. Санкції також накладають з

метою нерозповсюдження ядерної зброї. Сьогодні все частіше зустрічається практика накладання санкцій у відповідь на кібератаки. В США вона запроваджується з 2015 року, а в ЄС з 2020» [53].

Таким чином, санкції – це результат поєднання взаємної залежності держав і загострення конфліктних ситуацій між ними. Ними користуються багато держав та міжнародних організацій. При цьому практика часто полягає в приєднанні виключно до таких режимів санкцій, які вводяться міжнародними організаціями (наприклад, ООН) або регіональними. Причини, форми, тривалість та обсяг санкцій визначаються залежно від мети та співвідношення сил сторін, а також особливостей держав, щодо яких санкції вводяться.

У спеціалізованій літературі не існує єдиного та загальноприйнятого визначення поняття «санкції». У публічному міжнародному праві санкції «виражаються... у формах репресалій, реторсій, невизнання, розриву дипломатичних або консульських відносин, самооборони, призупинення прав та привілеїв... відмови в членстві, виключення з міжнародного спілкування, колективних військових заходів» [53].

У сучасній науковій літературі і в цьому дослідженні поняття «санкції», «контрзаходи» або «обмежувальні заходи» взаємозамінні. ЄС в офіційних документах вживає терміни «обмежувальні заходи» і «санкції». «У юридичних документах ЄС вживається термін «обмежувальні заходи», наприклад, Рішення Ради щодо обмежувальних заходів у зв'язку з діями Росії зі дестабілізації ситуації в Україні» [54]. В офіційних заявах і на офіційних веб-ресурсах ЄС терміни «санкції» та «обмежувальні заходи» вживаються як взаємозамінні. Високий представник ЄС Жозеп Боррель: «Наші санкції тяжко б'ють по Кремлю, і ефект від них буде тільки зростати» [55].

Поняття «санкції» та «обмежувальні заходи» є і в українській правовій системі. В офіційних документах Сполученого Королівства вживається тільки поняття «санкції». Латвійський профільний закон згадує лише про санкції – національні і міжнародні.

Щоб дати визначення санкцій необхідно назвати їх кваліфікуючі ознаки:

- санкції – це захід невійськового характеру. Вони можуть застосовуватися під час збройного конфлікту між державами або ж у ролі недружнього акту. У будь-якому випадку вони виступають елементом примусу, у якому відсутнє застосування сили як такої. Санкції в низці випадків є відповіддю на застосування сили;

- санкції часто містять міжнародний / іноземний компонент. Як правило, санкції запроваджуються тільки проти іноземної держави, її окремих громадян чи компаній або терористичних організацій за кордоном. Санкційна політика найчастіше зосереджується в руках зовнішньополітичного чи фінансового відомства. У рідкісних випадках санкції можуть бути спрямовані проти власних громадян, якщо вони мають подвійне громадянство або перебувають за межами держави, наприклад у складі терористичної організації. Суб'єктом, уповноважений запроваджувати міжнародні санкції (sanctions sender), є лише держава чи міжнародна організація;

- санкції виникли та застосовувалися як інструмент проти осіб чи компаній, що перебувають поза межами юрисдикції держави, яка запроваджує санкції. Використання санкційного інструментарію для подолання проблем, що стосуються контрабанди або боротьби з організованою злочинністю, є українським ноу-хау;

- санкційна ціль (sanctions target) – держави, громадяни, компанії або специфічні режими (сфери діяльності), це горизонтальні санкції. Фізичні, юридичні особи, держави, квазідержавні утворення (невизнані держави), режими (сфери або сектори діяльності), терористичні організації, невизнані парapolітичні або парадержавні рухи можуть бути підсанкційними суб'єктами;

- природа санкційних обмежень полягає в тимчасовості їх застосування та наявності умов, за яких останні можуть бути зняті;

- санкції мають триєдину мету: зміна поведінки суб'єкта, проти якого застосовані санкції, – найсуттєвіша правова підстава (*ratio legis*) такого рішення; завдання шкоди чи збитків підсанкційному суб'єкту за його протиправну поведінку або причетність до порушення міжнародного права; пеленгування (сигналювання) порушень міжнародного права [56].

Отож, під санкціями розуміють каральний механізм правового втручання, примусовий захід, що застосовують проти держави у разі порушення нею міжнародних норм, договорів та зобов'язань; спеціальні обмежувальні заходи, які накладаються відповідно до чинного законодавства щодо фізичних чи юридичних осіб.

Аналізуючи правову природу та зміст санкцій як певного інструменту зовнішньополітичних відносин, особливу увагу слід приділити їх можливостям модифікуватися стосовно політичної кон'юнктури. Ці обмежувальні заходи пов'язані із інтересами економічно розвинених країн та змінюються залежно від їхнього зовнішньополітичного курсу. Саме такі країни часто застосовують санкції у власній зовнішній політиці. Що зумовлено існуванням держав із великими політичними й економічними інтересами, а також необхідними ресурсами і зовнішньополітичним досвідом та впливом на світовій арені. Як зазначає Ю. Седляр: «було багато важливих міжнародних конфліктів і кризових ситуацій постбіполярної епохи, вирішення яких не відбулося без запровадження політики багатосторонніх чи односторонніх санкцій» [49, с. 30].

На думку науковців є такі різновиди санкцій: «індивідуальні, торговельні, фінансові, адресні, санкції проти фізичних осіб, дипломатичні, секторальні, комунікаційні, транспортні санкції тощо» [50].

Як вважає О. Шаров, «санкції, які застосовуються в практиці міжнародних відносин, можна поділити на:

1) дипломатичні санкції – відкликання (висилання) посла або припинення переговорів;

2) фінансові санкції – припинення фінансової допомоги, заборона або ускладнення міжнародного кредиту, замороження фінансових активів;

3) торговельні санкції – обмеження експорту та імпорту, торгове ембарго;

4) «відповідні» (індивідуальні) санкції – заморожування активів або заборона в'їзду для конкретних компаній чи осіб» [57, с. 27].

Як згадувалося вище, на початку вибудовування міжнародно-правової санкційної архітектури, як це реалізовано, скажімо, у Статуті Ліги Націй, передбачалося, що обмежувальні заходи стосуватимуться широкого кола торговельно-економічних відносин з державою, що порушила міжнародно-правові зобов'язання. Іншими словами, санкції повинні були ізолювати державу-порушницю й майже повністю зупинити відносини з нею.

«Репресалії (від лат. *repressalial* – утримувати, зупиняти) – дипломатичний термін, вид міжнародно-правових санкцій, що означає односторонні примусові заходи, які застосовуються однією державою у відповідь на неправомірні дії іншої з метою примусити припинити їх і прийняти запропоновані вимоги. Форми (види) репресалій: бойкот, ембарго, заморожування авуарів (внесків) держави-порушника в банках, вилучення своїх внесків із банків держави-порушника, застосування військової сили тощо» [52, с. 12].

Проте, практика розходилася з таким формулюванням: єдині запроваджені за рекомендацією Ради Ліги Націй санкції (проти Італії через агресію проти Ефіопії) передбачали ембарго на постачання зброї, заборону фінансових зносин й обмежували імпорт і експорт з Італії низки товарів. Але вони не стосувалися вугілля, нафти, та сталі, а також не передбачали заборону на приватні контакти з Італією. Утім, санкції проти Італії, як згодом і вже згадані санкції проти Південної Родезії та Південної Африки, можна назвати класичними санкціями проти держави, колективними чи секторальними санкціями. Вони були зброєю не лише міжнародних організацій на кшталт ООН чи Ліги Націй, але й окремих держав. Наприклад,

згадаймо санкції США проти Куби кінця 1950-1960 рр., Радянського Союзу проти Югославії 1948-1955 рр., Сполученого Королівства проти Аргентини 1982 року тощо [49, с. 16].

Утім, з часом почала переважати ідея про негуманність, недоцільність і неефективність санкцій невибіркової дії (якими є секторальні санкції). Зазвичай в академічній літературі поворотним моментом в усвідомленні недоцільності секторальних санкцій називають санкції, запроваджені РБ ООН у 1990 році у відповідь на вторгнення Іраку до Кувейту [58].

Розвиток подій в Іраку після запровадження санкцій та моніторинг соціально-економічної ситуації в країні в наступні роки переконливо засвідчив неефективність і нелюдність широкомасштабних санкцій. Так, поведінка Іраку щодо Кувейту не змінилася через санкції; деокупація Кувейту стала можливою завдяки застосуванню США збройної сили, а не впливу обмежувальних засобів; з 1990 року в Іраку в сім разів збільшилася дитяча смертність; інфляція досягла 4 000 %, а ВВП на душу населення зменшився на 50 % порівняно з довоєнним часом. Дослідники цих негативних тенденцій сходилися на думці, що значною мірою саме санкції спричинили таку соціально-економічну деградацію країни. Не дивно, що Комісія з прав людини ООН відзначила, що економічні санкції можуть тлумачитися як форма колективного покарання, що суперечить базовим принципам права прав людини. Водночас санкції не мали видимого впливу на стійкість режиму Саддама Хусейна в Іраку чи приборкання його геополітичних амбіцій. Тому гуманітарна виснаженість населення жодним чином не врівноважувалася демократичними змінами в Іраку чи відмовою від агресії як засобу зовнішньої політики.

Паралельно критика всеохопних санкцій розгорталася за напрямком, пов'язаним з аргументами про суверенітет. Вона зводилася переважно до цитування резолюцій ГА ООН про мирні відносини між державами й недопущення використання економічних заходів для нав'язування державам волі інших. Іншим відтінком цього треку є загальновизнаний у

міжнародному праві принцип територіальності національної юрисдикції. Відповідно до нього національне законодавство не повинно зазіхати на створення зобов'язань чи породження міжнародно-правових наслідків для третіх держав. Санкції ж сприймаються окремими коментаторами саме як національне законодавство, що породжує екстериторіальні наслідки (тобто наслідки, що спостерігаються поза межами країни, яка запроваджує санкції), а тому розходиться з принципом територіальності національної юрисдикції.

Згадані вище тенденції призвели до зміни підходів до запровадження санкцій. Із середини 1990-х рр. вони стали здебільшого вузькими, індивідуальними та таргетованими (цільовими). На рівні ООН перші індивідуальні (проти фізичних чи юридичних осіб) санкції ухвалені щодо ситуації в Анголі, коли були запроваджені обмеження на подорожі та заморожені активи представників Національного союзу за повну незалежність Анголи (порт. *União Nacional para a Independência Total de Angola*, UNITA). Щоправда, секторальні санкції не зникають повністю з радарів міжнародних організацій чи національних держав, проте їх вжиття значно обмежується.

Відтепер вони стосуються переважно:

1. Зброї. Як, наприклад, у випадку із санкціями ООН та Економічного співтовариства країн Західної Африки (*The Economic Community of West African States*, ECOWAS) проти Сьєрра-Леоне.

2. Товарів, створення яких пов'язане з діяльністю, що порушує права людини. Як у випадку з так званими «кривавими алмазами» в Анголі та Ліберії тощо.

3. Інших видів товарів у випадках, коли створений санкційний режим покликаний бути особливо жорстким щодо держави-цілі. Ілюстрацією можуть слугувати санкції ООН та ECOWAS проти Сьєрра-Леоне щодо пального, санкції ООН та США проти Ірану, що включали заборону на торгівлю нафтою тощо [58].

Попри деяке повернення в порядок денний секторальних санкцій в останнє десятиліття (чи не в першу чергу через російську агресію проти України та необхідність сходянкової реакції держав світу на неї), таргетовані санкції залишаються найпершим механізмом реагування міжнародних організацій і держав світу на порушення міжнародно-правових зобов'язань чи посягання на права людини.

У 2014 році після російської агресії проти України наша держава, ЄС, США та інші держави запровадили проти РФ пакети персональних та секторальних санкцій. Примітно, що впродовж 2014-2022 рр. частина санкційних обмежень і заборон була підв'язана під виконання Мінських домовленостей, а інша - під деокупацію Кримського півострова. Після нової фази війни, починаючи з 24 лютого 2022 року, фактичне розмежування кримських та мінських санкцій зникло, хоча формально програми з такими назвами залишаються. Санкції 2014-2022 рр. стосувалися окремих осіб і компаній з росії та України, причетних до спроби анексії Криму й Донбасу. Загалом список юридичних осіб налічував близько 50 компаній або організацій. Цей санкційний період можна охарактеризувати як період точкових санкцій, при цьому діяла повна економічна блокада на будь-яку співпрацю із суб'єктами на території Криму. Обмеження також стосувалися деяких видів інвестицій, доступу до низки технологій і персональних фінансових активів.

З 24 лютого 2022 р., ЄС, США, Великобританія, Японія, Канада, Австралія та низка інших держав застосували до Росії цілий спектр секторальних санкцій, найбільш важливим став шостий пакет санкцій ЄС, який стосувався часткового ембарго на нафту [59].

Найважливішим видом санкцій у наш час є економічні санкції, що є цільовими обмеженнями нормальних торгових або фінансових відносин між країнами. Такі санкції потрібно розглядати як інструмент завдання шкоди чи економічних збитків іншій державі, з метою змусити її припинити або відмовитися від політичної і військової агресії тощо.

Фінансові санкції є найефективнішим обмежувальним заходом проти росії. Найпоширенішою формою таких санкцій є призупинення надання офіційної допомоги розвитку. Варто зазначити, що сьогодні часто використовуються адресні фінансові санкції, такі як: заморожування рахунків осіб, що беруть участь у політиці держав, щодо яких застосовують санкції, обмеження пересування цих осіб, а також заморожування рахунків юридичних осіб (зокрема, спонсорів тероризму).

«Країни, до яких застосовують економічні санкції, нерідко перебувають під контролем певних авторитарних режимів, де вплив цих економічних обмежень на їхні політичні рішення влади не відчутний протягом певного часу. Такі санкції стали у наш час звичними, тому що еліти можуть перекласти власні матеріальні збитки на плечі населення країни. Тому ретельно слід формулювати режими щодо запровадження економічних санкцій, адже вони неминуче вплинуть на національні підприємства і соціальні групи» [59].

Серед науковців не існує єдиного підходу щодо визначення сутності економічних санкцій та їх видів, особливостей, ознак, а також оцінки наслідків застосування. Зокрема, О. Чугаєв зазначає, що: «економічні санкції – це в широкому розумінні специфічні інструменти чи методи використання економічної потужності країни для досягнення різних цілей, а у вузькому – економічні інструменти покарання інших країн за незаконну діяльність» [46, с. 146].

Економічні санкції є «привабливим інструментом зовнішньої політики, які, на відміну від військових дій, покликані вирішувати міжнародні спори, конфлікти та розбіжності із меншими людськими жертвами і витратами. Як правило, використання таких санкцій передбачає наміри країни-ініціатора втрутитися в процес прийняття рішень іншою суверенною країною. Вони також слугують певним доповненням до дипломатичних заходів і дають можливість відкласти або уникнути застосування військових засобів. До

економічних санкцій частіше вдаються країни, які ведуть активну зовнішню політику» [50].

Як зазначає В. Г. Панченко: «видом економічних санкцій є фінансові санкції. До фінансових санкцій відносять маніпулювання фінансовою допомогою для країн, що розвиваються (як на багатосторонній, такі і на двосторонній основі), кредитами зарубіжним урядам, доступом на власний фінансовий ринок, доступом до міжнародних інвестицій. Найбільш поширеним типом фінансових санкцій є припинення офіційної допомоги розвитку. На сьогоднішній день, однак, все більш поширеним є використання таргетованих фінансових санкцій, куди відносять замороження рахунків певних осіб, причетних до розробки політики держави-об'єкта санкцій, обмеження у пересуванні таких осіб, замороження рахунків певних компаній (наприклад, спонсорів тероризму). Такі санкції набули поширення через те, що часто країна-об'єкт економічних санкцій знаходиться під контролем авторитарного режиму, тому вплив економічних обмежень певний час може не мати жодного впливу на його політичні рішення, адже еліти можуть перенести матеріальні втрати на населення країни. Тому уряди країн-суб'єктів повинні ретельно розробляти режим введення економічних санкцій, адже вони неодмінно впливають і на національні компанії та суспільні групи» [60, с. 15].

Оригінальною є наукова позиція А. Керна про те, що «економічні санкції можуть бути виправдані, з одного боку, для досягнення військових цілей, а з іншого – для збереження миру. Використовувати санкції як засіб діалогу можна. Деякі з тактичних політичних цілей санкцій можуть полягати у стримуванні чи примушенні держави-порушника, або у стримуванні чи примушенні інших держав чи осіб, які не є правопорушниками, але ведуть торгівлю чи бізнес із одержувачем санкцій» [24].

Д. Болдуїн пропонує вживати поняття «економічні санкції» у кількох значеннях: «1) як використання економічних засобів для забезпечення дотримання норм міжнародного права; 2) як використання економічних

методів для досягнення економічних цілей (застосування економічних санкцій в рамках СОТ); 3) прихований протекціонізм, що часто призводить до торговельних воєн; 4) як використання економічних методів для досягнення зовнішньополітичних цілей. Дослідник поділяє економічні санкції на позитивні та негативні. Позитивні економічні санкції включають різноманітні заходи економічного стимулювання, а також скасування економічних санкцій... Негативною стороною економічних санкцій як інструменту зовнішньої політики є те, що за своєю природою санкції загалом неефективні.» [61].

Слід зазначити, що запровадження економічних санкцій – це складний процес, який потребує не тільки визначення мети санкцій, але й моніторингу ефективності виконання основних умов санкцій. Адже економічні санкції є не безкоштовними для держави-суб'єкта та для держави-об'єкта. «По-перше, потрібно враховувати збитки для економіки держави-ініціатора, що складаються із скорочення обсягів продажів та доходів, знецінення активів, що належать компаніям у країні, на яку поширюються санкції, та збитки через скорочення зайнятості у відповідній країні. По-друге, це непрямі збитки для економіки країни, щодо якої введено санкції, які виражаються у збільшенні виробничих витрат, пов'язаних із зменшенням обсягів виробництва, а також додаткових витратах на лобіювання інтересів бізнесу в уряді, щоб уникнути накладення санкцій. По-третє, запровадження санкцій створює тимчасовий вакуум на ринку країни-об'єкта, який швидко заповнюється або іноземним конкурентом, або з'являється та розвивається місцева компанія для задоволення попиту на дефіцитний продукт» [58]. Отож, збитки постраждалої країни мають довгостроковий характер, адже її компанії втрачають як ринок, так і будь-який прибуток, що вони могли би отримати у майбутньому.

Як бачимо, економічні санкції є заходами, що спрямовані на запобігання потоку товарів чи продукції до або з цільового об'єкта. «У термінології санкцій іноді розрізняють «ембарго» та «санкції», де перше

означає заборону на експорт до цільового об'єкта певного продукту або товару, а друге охоплює як експорт до, так і імпорт із цільового об'єкта певних продуктів або товарів. Фінансові санкції тісно пов'язані з економічними санкціями, але їх фокус спрямований на заборону потоку до і з цільового об'єкта фінансових і економічних ресурсів, а не товарів, продукції чи постачань» [62].

На практиці, зокрема, обсяг санкцій, що використовуються Радою Безпеки ООН, варіюється від одного режиму санкцій до іншого, і навіть у межах одного режиму, оскільки Рада розширювала або звужувала заходи, застосовані для заохочення або винагороди дотримання з боку об'єкта санкцій. З винятком режимів, що складаються з базових ембарго на постачання зброї, жодні два санкційні режими не були абсолютно однаковими. Режими санкцій зазвичай містять суміш різних видів санкцій. Їх можна грубо поділити на економічні та фінансові санкції, а також неекономічні санкції. Рада Безпеки ООН також передбачає певні винятки з санкційних режимів. Наприклад, у випадку санкцій проти Іраку, Радою було дозволено Іраку експортувати обмежені обсяги нафти для фінансування закупівлі виключених товарів і продукції та сплати репарацій за збитки, завдані внаслідок війни в Перській затоці тощо.

Розглянемо деякі види санкцій, які застосовує ООН на практиці:

а) санкції проти зброї масового знищення. Окрім загальних заходів щодо обмеження доступу до зброї, Рада Безпеки також вжила конкретні дії щодо обмеження доступу до зброї масового знищення. У випадку Південної Африки, Рада Безпеки уточнила, що фраза «зброя та пов'язані матеріали» може охоплювати ядерну, стратегічну та звичайну зброю. У випадку Іраку, хоча теоретично всеосяжні санкції, введені проти цієї країни, мали запобігати потоку будь-яких товарів до Іраку чи з нього, окрім обмеженого числа гуманітарних винятків, після війни в Перській затоці Рада Безпеки детально уточнила, як саме санкції забороняли Іраку володіти та набувати зброю масового знищення. Таким чином, Рада зазначила, що для запобігання

можливості Іраку збільшити свою здатність до перевоєнної мілітаризації, держави повинні продовжувати запобігати продажу, постачанню або наданню Іраку: зброї та пов'язаних матеріалів; предметів, пов'язаних з хімічною та біологічною зброєю, балістичними ракетами з радіусом дії понад 150 км і ядерною зброєю; технологій, що стосуються зброї та пов'язаних матеріалів, хімічної та біологічної зброї, балістичних ракет з радіусом дії понад 150 км і ядерної зброї; персоналу або тренувань, технічної підтримки, що стосуються зброї та пов'язаних матеріалів, хімічної та біологічної зброї, балістичних ракет з радіусом дії понад 150 км і ядерної зброї. У випадку Північної Кореї всі держави-члени були зобов'язані запобігати прямій чи непрямій передачі, продажу або експорту в Північну Корею важкої звичайної зброї та пов'язаних матеріалів, включаючи танки, бронетехніку, великокаліберну артилерію, бойові літаки, та інші види зброї;

б) санкції проти торгівлі нафтою. Ці обмежувальні заходи передбачають заборону експорту до або імпорту з цільової країни нафти та нафтопродуктів. Рада Безпеки запроваджувала нафтові санкції в рамках санкційних режимів проти Південної Родезії, Гаїті, УНІТА (Національний союз за повну незалежність Анголи) та Сьєрра-Леоне. У випадку Лівії, хоча Рада Безпеки і не запроваджувала прямі санкції на нафту, вона все ж таки ввела санкції на експорт до Лівії окремих предметів, які використовуються в очищенні та експорті нафти і нафтопродуктів, що фактично обмежувало здатність Лівії експортувати нафту і нафтопродукти;

в) винятки з санкцій проти зброї масового знищення. У випадку Іраку у 2002 році Рада прийняла Перелік товарів для огляду (GRL). GRL містив вичерпний перелік потенційних товарів подвійного призначення, постачання яких до Іраку мало бути попередньо схвалене через процес, який включав ретельний розгляд предметів Комісією ООН з моніторингу та інспекцій (UNMOVIC) та МАГАТЕ, які потім рекомендували схвалення або відмову заявки Комітетом. Усе, що не входило до цього списку, вважалось звільненим від санкцій [62].

Фінансові санкції спрямовані на порушення здатності підсанкційної країні вести фінансові відносини із зовнішнім світом. Фінансові санкції можуть бути загального характеру, вимагаючи від держав заморожувати будь-які фінансові ресурси або активи у своїй юрисдикції, що належать цілі, або забороняти передачу фінансових ресурсів або активів, включаючи надання страхових послуг, сторонам, які знаходяться в цілі або діють від імені сторін, які перебувають в цілі. Однак фінансові санкції також можуть бути більш цілеспрямованими, заморожуючи особисті фінансові ресурси і активи ключових політиків, пов'язаних із ціллю [63].

Рада Безпеки застосовувала загальні фінансові санкції в рамках санкційних режимів проти Південної Родезії, Іраку, Лівії, ФРЮ, боснійських сербів і Гаїті. Також були застосовані заморожування активів щодо переліку визначених осіб і організацій у рамках санкційних режимів проти Іраку, UNITA, 1267 Афганістан/Талібан/Аль-Каїда, ДРК, Ліберії, Судану, Кот-д'Івуару, Харірі, Північної Кореї та Ірану [62]. Рада Безпеки також уточнила, що держави можуть бути зобов'язані запроваджувати фінансові санкції в рамках своїх зобов'язань з виконання санкцій на постачання зброї. У випадку санкцій проти Сомалі Рада уточнила, що держави повинні запобігати фінансуванню придбання і постачання зброї та військового обладнання, а також надання фінансової допомоги, пов'язаної з військовою діяльністю.

Рада Безпеки передбачила також винятки із більшості випадків фінансових санкцій. Більшість із них мають гуманітарний характер. Рада, зокрема, передбачила винятки з загальних фінансових санкцій для закупівлі товарів і продуктів, що були звільнені від загальних санкцій (Південна Родезія, Ірак, ФРЮ та боснійські серби). Рада також передбачила винятки для фінансування пенсій (Південна Родезія), надання основних послуг (ФРЮ), платежів, пов'язаних із діяльністю ООН або інших міжнародних організацій (ФРЮ), а також платежів на підставі гуманітарної необхідності (Афганістан/Талібан/Аль-Каїда). Крім винятків з гуманітарним характером, Рада також передбачила деякі винятки із загальних фінансових санкцій, які

не мають безпосереднього гуманітарного зв'язку, включаючи кошти, отримані від продажу або постачання нафти або нафтопродуктів та сільськогосподарської продукції (Лівія), а також платежі, санкціоновані легітимними урядами з суверенітетом над територією, на якій знаходиться ціль (боснійські серби і Гаїті).

Щодо заморожування активів, Рада Безпеки розробила стандартний набір винятків. Таким чином, було звільнено активи, які:

а) необхідні для основних витрат, про що повідомлено відповідний санкційний комітет (Талібан/Аль-Каїда, Ліберія, Судан, Кот-д'Івуар, Північна Корея та Іран);

б) необхідні для надзвичайних витрат, затверджених відповідним санкційним комітетом (Талібан/Аль-Каїда, ДРК, Ліберія, Судан, Кот-д'Івуар, Північна Корея та Іран);

в) підлягають юридичному або адміністративному утриманню, узгодженому у відповідному порядку з санкційним комітетом (Ліберія, Судан, Північна Корея та Іран).

Окрім цих стандартних винятків, Рада також уточнила, що держави можуть дозволити замороженим рахункам нараховувати відсотки і отримувати невиплачені суми, що виникли за контрактами, угодами або зобов'язаннями, які виникли до застосування санкцій. Рада також розробила винятки, специфічні для окремих санкційних режимів. Щодо режиму санкцій Харірі, було звільнено кошти, необхідні для оплати розумних професійних зборів і витрат на юридичні послуги, пов'язаних з утриманням заморожених коштів (Харірі). У режимі санкцій проти Ірану було звільнено кошти, необхідні для діяльності, пов'язаної з легкими водяними ядерними реакторами, повідомленими комітету, а також кошти для платежів за контрактом, укладеним до внесення до списку, за умови, що контракт не передбачає діяльності, забороненої режимом санкцій [62].

Неекономічні санкції – це заходи, що спрямовані на переривання відносин підсанкційної країни із зовнішнім світом у всіх сферах, окрім

базової торгівлі. Наприклад, Рада Безпеки ООН застосовує такі види неекономічних санкцій, як дипломатичні та представницькі санкції, що мають на меті перервати офіційні відносини між об'єктом та зовнішнім світом. Відмінність між ними полягає в тому, що дипломатичні санкції застосовуються до цілі, яку визнає міжнародна спільнота як державу, і яка, отже, підтримує дипломатичні відносини з іншими державами. Представницькі санкції, з іншого боку, застосовуються до цілі, яку не визнають як державу, і офіційні відносини з зовнішнім світом якої більш коректно описуються як «представницькі», а не «дипломатичні». Застосовуючи дипломатичні та представницькі санкції, Рада вимагала від держав утримуватися від юридичного визнання об'єкта або обмежувати чи взагалі припиняти дипломатичні або представницькі відносини з ним. Рада застосувала дипломатичні санкції в рамках санкційних режимів проти Лівії та Судану, а також представницькі санкції в рамках санкційних режимів проти Південної Родезії, ФРЮ, UNITA та Афганістану/Талібан/Аль-Каїда [64].

Рада Безпеки не визначила жодних винятків з дипломатичних санкцій і лише один раз визначила виняток із представницьких санкцій. У цьому випадку вона звільнила з представницьких санкцій проти UNITA контакти з UNITA, ініційовані представниками Уряду єдності та національного примирення, ООН і держав-спостерігачів Лусакського протоколу.

Транспортні санкції – це заходи, спрямовані на припинення транспортного сполучення, будь то наземного, морського чи повітряного, з метою впливу на ціль. Хоча транспортні санкції зазвичай застосовуються до будь-яких товарів або товарів, заборонених економічними санкціями, Рада Безпеки неодноразово прямо вказувала, що припинення транспортного потоку до або від цілі є частиною режиму санкцій, як це було у випадку з Південною Родезією, Федеративною Республікою Югославія (далі – ФРЮ) та боснійськими сербами. В деяких випадках, коли Рада прямо застосовувала санкції проти транспорту, вона передбачала винятки для перевезення

гуманітарних товарів, які звільнені від санкцій (ФРЮ та боснійські серби). Також передбачено винятки в разі форс-мажорних обставин (ФРЮ та боснійські серби), або на прохання законного уряду, який має суверенітет над територією, де знаходиться ціль (уряд Боснії і Герцеговини у випадку боснійських сербів) [62].

Санкції на подорожі – це заходи, які спрямовані на заборону або обмеження можливості осіб, пов'язаних із ціллю режиму санкцій, подорожувати міжнародними маршрутами. Санкції на подорожі застосовувалися як до цільової популяції в цілому, так і до окремих осіб та організацій, визначених відповідним комітетом санкцій. Рада Безпеки застосувала санкції на подорожі до всіх громадян цільової держави лише одного разу – у випадку з Південною Родезією. Рада також запроваджувала санкції на подорожі щодо окремих осіб або організацій у рамках санкційних режимів проти Іраку, Лівії, боснійських сербів, Гаїті, UNITA, Судану, Сьєрра-Леоне, Талібану та Аль-Каїди, Ліберії, ДРК, Судану, Північної Кореї та Ірану.

Запроваджуючи заборону на подорожі, Рада Безпеки зазвичай зазначає, що жодна держава не зобов'язана відмовляти у в'їзді власним громадянам. Рада також робила винятки для подорожей на підставі гуманітарних потреб або релігійних зобов'язань (Південна Родезія, Сьєрра-Леоне, Ліберія, ДРК, Судан, Кот-д'Івуар, Гаарі та Північна Корея), для сприяння миру, національному примиренню або стабільності (боснійські серби, Ліберія, ДРК, Судан та Кот-д'Івуар), відповідно до цілей режиму санкцій (боснійські серби, Гаїті, Сьєрра-Леоне, Афганістан/Талібан/Аль-Каїда, Ліберія, Судан та Північна Корея); для виконання судових процесів (Афганістан/Талібан/Аль-Каїда); у випадках офіційних міжурядових справ (Ліберія); та під час участі в заходах щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у серйозних порушеннях прав людини або міжнародного гуманітарного права, як це визначено заздалегідь Комітетом у кожному конкретному випадку (ДРК). У зв'язку з режимом санкцій проти Ліберії Рада також надала винятки з

заборони на подорожі, щоб дозволити колишньому президенту Ліберії Чарльзу Тейлору та свідкам, необхідним для його суду, подорожувати до Нідерландів.

Авіаційні санкції спрямовані на заборону польотів до і від цілі або на обмеження можливості цілі використовувати авіаперевезення в межах своєї сфери впливу. Рада Безпеки застосувала авіаційні санкції, заборонивши всі польоти до та від цілі у випадках Південної Родезії, Іраку, Лівії, ФРЮ, Гаїті, UNITA, Афганістану/Талібану/Аль-Каїди та ДРК. Рада запровадила санкції, спрямовані на операції національних авіаліній цілі у випадках Лівії, Судану та Афганістану/Талібану/Аль-Каїди. У прикладах санкцій, які спрямовані на обмеження можливості цілі використовувати авіаперевезення в межах своєї сфери впливу, Рада заборонила надання технічної допомоги, консультацій, навчання, страхування та платежів, пов'язаних із використанням, виробництвом або обслуговуванням повітряних суден у зонах, контрольованих ціллю, в межах санкційних режимів проти Лівії, UNITA тощо.

Рада Безпеки передбачила винятки з більшості випадків авіаційних санкцій, зокрема: під час перевезення медичних засобів, продуктів харчування та інших гуманітарних товарів (Ірак, ФРЮ, Лівія, Гаїті, UNITA та Афганістан/Талібан/Аль-Каїда); у випадках медичної надзвичайної ситуації (UNITA); для релігійного паломництва та обов'язків (Афганістан/Талібан/Аль-Каїда); для польотів ООН або інших міжнародних акторів (Ірак, Лівія та Афганістан/Талібан/Аль-Каїда); для забезпечення інспекції та перевірки вантажу (Ірак); коли це дозволено санкційним комітетом (Ірак); для регулярних комерційних пасажирських рейсів (Гаїті); і для сприяння досягненню цілей режиму санкцій (Афганістан/Талібан/Аль-Каїда).

Рада також визначила винятки з санкцій, що мають на меті обмежити функціонування польотів у випадку з Лівією, зокрема звільнивши від санкцій надання матеріалів для будівництва, поліпшення або обслуговування

лівійських аеродромів для екстреного обладнання та послуг, пов'язаних із цивільним управлінням повітряним рухом [65].

Спортивні, культурні та наукові санкції – це заходи, спрямовані на заборону спортивних, культурних та наукових відносин між ціллю та зовнішнім світом. Рада Безпеки застосувала спортивні, культурні та наукові санкції, як частину санкційного режиму проти Югославії, коли вимагала від держав запобігти участі у спортивних заходах на їх території осіб або груп, що її представляють, та призупинити наукове і технічне співробітництво, культурні обміни та візити, що включають осіб або групи, офіційно спонсоровані або представляють цю країну.

Телефонні санкції – це один з можливих заходів, які можуть бути застосовані в рамках санкційного режиму, передбачали б порушення телекомунікацій між ціллю санкційного режиму та зовнішнім світом.

Варто зазначити, що з початку повномасштабного «вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року ЄС запровадив масивні та безпрецедентні санкції проти Росії. Ці санкції доповнюють заходи, вже запроваджені проти Росії з 2014 року після анексії Криму та відсутності виконання Мінських угод. Санкції включають цільові обмежувальні заходи (індивідуальні санкції), економічні санкції, дипломатичні заходи та візові обмеження» [66].

Метою економічних санкцій є запровадження серйозних наслідків для агресора за його дії та ефективне підірвання здатності росії продовжувати таку політику. ЄС також запровадив санкції проти білорусі, Ірану та Північної Кореї у відповідь на їхню підтримку росії у військовій агресії проти України.

Індивідуальні санкції спрямовані на осіб, що підтримують, фінансують або здійснюють дії, які підривають суверенітет та територіальну цілісність, загрожують незалежності України, або тих, хто від таких дій отримує вигоду.

Санкції проти осіб передбачають заборону на подорожі та заморожування активів. Санкції проти організацій передбачають заморожування активів. Зокрема, ЄС запровадив санкції проти осіб та

організацій через подальше погіршення ситуації з правами людини в росії, зокрема у зв'язку зі смертю Олексія Навального.

Заборони на подорожі виключають можливість в'їзду або транзиту через територію ЄС для осіб, які потрапили до списку, будь-яким видом транспорту: автомобільним, авіаційним або морським.

Заморожування активів означає, що всі рахунки, що належать перерахованим особам та організаціям в банках ЄС, заморожені. Також заборонено надавати будь-які кошти або активи прямо чи опосередковано. Зокрема, 24,9 млрд євро приватних активів заморожено в ЄС. 210 млрд євро активів Центрального банку Росії заблоковано в ЄС. А прибутки, отримані від заморожених російських активів, використовуються для підтримки Збройних сил України, оборонної промисловості та відновлення. Кошти направляються через Європейський фонд миру та інші програми ЄС [67].

Окрім того, у рамках економічних санкцій ЄС запровадив ряд обмежень на імпорт та експорт з росією. Це означає, що європейські організації не можуть продавати певні продукти в росію (через експортні обмеження), а російські організації не мають права продавати певні продукти в ЄС (через імпортні обмеження). Список заборонених продуктів розроблено так, щоб максимізувати негативний вплив санкцій на російську економіку, при цьому зменшити наслідки для бізнесу та громадян ЄС. Обмеження на експорт та імпорт виключають продукти, призначені переважно для споживання, а також продукти, пов'язані з охороною здоров'я, фармацевтикою, харчуванням і сільським господарством, щоб не завдати шкоди російському населенню.

Згідно з «даними Європейської Комісії, з лютого 2022 року ЄС заборонив експорт товарів на суму понад 48 млрд євро до Росії та імпорт товарів на суму 91,2 млрд євро з Росії. Це означає, що порівняно з обсягами експорту та імпорту 2021 року, наразі під ембарго перебуває 54% експорту та 58% імпорту. Тобто 48 млрд євро вартість забороненого експорту до Росії

91,2 млрд євро вартість забороненого імпорту з Росії. Заборони реалізуються митними органами ЄС» [68].

Крім того, ЄС, у співпраці з однодумцями, прийняв рішення, що припиняє вважати Росію найбільш сприятливою країною в рамках Світової організації торгівлі (СОТ). ЄС вирішив діяти не шляхом підвищення імпортних мит, а шляхом запровадження набору обмежувальних заходів, що включають заборони на імпорт або експорт певних товарів. ЄС та його партнери також припинили всю роботу, пов'язану з приєднанням Білорусі до СОТ. Також з грудня 2023 року існує заборона на російські діаманти в рамках зусиль G7 щодо розробки міжнародно скоординованої заборони на діаманти, яка має на меті позбавити Росію цього важливого джерела доходів [69].

Окрім того, вважаємо за потрібне назвати товари, що не можуть бути експортовані до росії з Європейського союзу. До списку товарів під ембарго входять: передові технології (наприклад, квантові комп'ютери та сучасні напівпровідники, електронні компоненти та програмне забезпечення); специфічні товари та технології, необхідні для переробки нафти; обладнання, технології та послуги для енергетичної промисловості; товари та технології авіаційної та космічної промисловості (наприклад, літаки, авіаційні двигуни, запасні частини та всі види обладнання для літаків і вертольотів, а також авіаційне паливо); морські навігаційні товари та радіозв'язкові технології; кілька товарів подвійного використання, такі як двигуни для дронів та програмне забезпечення для дронів або пристрої для шифрування; люксові товари (наприклад, розкішні автомобілі, годинники та ювелірні вироби); зброя та супутні матеріали всіх типів, включаючи цивільну вогнепальну зброю та її частини; хімікати, генератори та термостати ІТ, електронні та оптичні компоненти; камери, об'єктиви, іграшкові дрони, ноутбуки та жорсткі диски та інші товари, що можуть покращити промислові можливості росії.

Також визначено товари, які не можна імпортувати з росії до ЄС. До списку товарів під ембарго входять: нафта та перероблені нафтові продукти; зріджений нафтовий газ; вугілля та інші тверді викопні пального; сталь, залізо та чавун; цемент, бітум та асфальт; мідні та алюмінієві дроти, труби та трубки; деревина, папір, синтетичний каучук та пластмаси; гелій; морепродукти, спиртні напої, сигарети та косметика; діаманти та золото, включаючи ювелірні вироби; інші товари, які сприяють посиленню можливостей росії. Що стосується діамантів, заборона поширюється на: діаманти, що походять та експортовані з росії, що транзитують через неї, а також російські діаманти, оброблені в країнах, що не є членами ЄС.

Щоб завдати удару по економіці росії, яка сильно залежить від імпорту послуг від європейських компаній, ЄС заборонив надання певних бізнес-репрезентативних послуг уряду росії або будь-яким юридичним особам, таким як компанії та інші організації, зареєстровані в росії.

Заборона стосується наступних послуг до росії або російських осіб:

- криптоактиви, рахунки або зберігання;
- бухгалтерський облік, аудит, ведення бухгалтерії та податкове консультування;
- архітектурні та інженерні послуги;
- IT-консультації та юридичні поради;
- реклама, маркетингові дослідження та опитування громадської думки;
- технічна допомога, послуги посередництва та фінансова допомога (відносно морських перевезень російської нафти);
- інтелектуальна власність та комерційні таємниці (що стосуються товарів та технологій, що підпадають під інші санкції);
- програмне забезпечення для управління підприємствами, для промислового дизайну та виробництва.

Варто зазначити, що «в червні 2022 року Рада ухвалила шостий пакет санкцій, який, серед іншого, забороняє купівлю, імпорт та передачу морського сирого нафти та деяких нафтових продуктів з росії до ЄС.

Обмеження набрали чинності з 5 грудня 2022 року для сирової нафти та з 5 лютого 2023 року для інших перероблених нафтових продуктів. Існує тимчасове виключення для імпорту нафти по трубопроводах в ті країни ЄС, які через своє географічне положення страждають від специфічної залежності від російських поставок і не мають життєздатних альтернатив. Крім того, Болгарія та Хорватія отримують тимчасові відступлення стосовно імпорту російської морської сирової нафти та вакуумного газового масла відповідно. Заборона на імпорт охоплює 90% поточних імпортів нафти до ЄС з Росії і суттєво знизилася торгові прибутки Росії. Обмеження ЄС охоплюють майже 90% імпортів російської нафти до Європи» [70].

Обмеження ціни поширюється на морську нафту, нафтові олії та олії, отримані з бітумінозних мінералів, які походять з Росії або експортуються з Росії. Обмеження ціни встановлене на рівні: «60 доларів США за барель для нафти, 45 доларів США за барель для зниженої нафтової продукції, 100 доларів США за барель для преміум-нафтових продуктів» [71].

Країни ЄС встановили рівень обмеження у тісній співпраці з Коаліцією з обмеження цін. Обмеження ціни набирає чинності з 5 грудня 2022 року для нафти і з 5 лютого 2023 року для нафтових продуктів. Поточні значення можуть бути змінені в майбутньому, щоб відобразити зміни на ринку та технічні зміни. Це рішення обмежить стрибки цін, спричинені надзвичайними умовами на ринку, і значно знизить доходи Росії від нафти після початку її незаконної агресії проти України. Воно також сприятиме стабілізації світових цін на енергію, зменшуючи негативні наслідки для постачання енергії іншим країнам. Обмеження на ціну додається до заборони імпорту російської морської нафти та нафтових продуктів з боку ЄС та відповідних заборон з боку інших партнерів G7. ЄС також заборонив європейським суднам транспортувати російську нафту та нафтові продукти до країн, що не є членами ЄС. Під заборону надання відповідної технічної допомоги, послуг посередництва і фінансової допомоги. Ця заборона не

застосовується, якщо нафта або нафтові продукти купуються за ціною, що дорівнює або нижча від обмеження ціни на нафту.

Окрім того, ЄС заборонив російським та білоруським дорожнім перевізникам, причепам і напівпричепам перевозити вантажі до ЄС, включаючи транзит. Ця заборона має на меті обмежити можливості російської промисловості для придбання ключових товарів та порушити дорожню торгівлю як з росією, так і з росії.

Однак країни ЄС можуть надати відступлення для:

- транспортування енергетичних ресурсів;
- транспортування фармацевтичних, медичних, сільськогосподарських і харчових продуктів;
- гуманітарної допомоги;
- транспорту, пов'язаного з функціонуванням дипломатичних та консульських представництв ЄС, його держав-членів чи міжнародних організацій у росії, які мають імунітет відповідно до міжнародного права;
- передачі або експорту до росії культурних товарів на умовах позички в контексті формальної культурної співпраці з росією;
- автомобілів з дипломатичними номерами для в'їзду до ЄС або для гуманітарних цілей;
- автомобілів, що належать громадянам ЄС, які проживають у росії і подорожують до ЄС.

«Заборона не стосується поштових послуг та вантажів у транзиті між Калінінградською областю та росією» [72].

ЄС заборонив російським перевізникам будь-якого виду доступ до аеропортів ЄС та перетин повітряного простору ЄС. Це означає, що літаки, зареєстровані в росії або в інших країнах та орендовані або взяті в лізинг російською особою чи компанією, не можуть приземлитися в аеропортах ЄС і не можуть літати над країнами ЄС. У заборону також входять приватні літаки, наприклад, приватні бізнес-джети.

Крім того, ЄС заборонив експорт до росії товарів і технологій з авіаційної та космічної промисловостей. Це означає, що російські авіакомпанії не можуть купувати літаки, запчастини або обладнання для свого флоту та не можуть проводити необхідні ремонти або технічні перевірки, зокрема, послуги з страхування, технічного обслуговування тощо. Оскільки три чверті сучасного комерційного авіаційного флоту росії були виготовлені в ЄС, США або Канаді, з часом заборона, ймовірно, призведе до приземлення значної частини російського цивільного авіаційного флоту, навіть для внутрішніх рейсів.

Окрім того, ЄС заклав власні порти для торгового флоту росії, що налічує понад 2800 суден. Проте, ця міра не стосується суден, що перевозять енергетичні ресурси, фармацевтичні, медичні, сільськогосподарські та харчові продукти, гуманітарну допомогу, вугілля, ядерне паливо та інші товари, необхідні для функціонування цивільних ядерних можливостей. Заборона також не стосується суден, які потребують допомоги при пошуку притулку, або суден, що здійснюють аварійний портовий виклик з причин морської безпеки або для порятунку життя на морі.

Заборона, зокрема, поширюється на судна: що намагаються уникнути санкцій, змінюючи свій російський прапор (чи російську реєстрацію) на прапор іншої країни; що займаються перевантаженням з судна на судно і підозрюються в порушенні санкцій; що підозрюються в незаконному втручанні або вимкненні їх автоматичної ідентифікаційної системи під час транспортування російської нафти. Портові органи можуть виявити спробу зміни прапора або реєстрації, перевіряючи ІМО номер судна (унікальний ідентифікаційний номер, присвоєний від імені Міжнародної морської організації).

Окрім того, до санкцій ЄС також належить заборона SWIFT для російських і білоруських банків. Заборона заважає 10 російським і чотирьом білоруським банкам здійснювати міжнародні платежі за допомогою SWIFT (система обміну повідомленнями, яка суттєво полегшує інформаційний обмін

між банками та іншими фінансовими установами). SWIFT з'єднує більше ніж 11 000 суб'єктів по всьому світу. В результаті ці банки не можуть ні отримувати іноземну валюту (оскільки переказ іноземних валют між банками зазвичай обробляється за кордоном за участю іноземного посередницького банку), ні переводити активи за кордон. Це має негативні наслідки для економік росії та білорусі. Технічно банки могли б проводити міжнародні транзакції без SWIFT, але це дорого, складно і вимагає взаємної довіри між фінансовими установами. Це повертає платежі до часів, коли телефон і факс використовувалися для підтвердження кожної транзакції [72].

ЄС також «вирішив заборонити використання «Системи передачі фінансових повідомлень» (SPFS), спеціалізованої фінансової служби передачі повідомлень, розробленої Центральним банком росії для нейтралізації ефекту обмежувальних заходів. Це означає, що суб'єкти ЄС, що працюють за межами росії, не мають права підключатися до SPFS або еквівалентних спеціалізованих фінансових служб передачі повідомлень» [72].

Європейський Союз також заборонив всі транзакції з Національним центральним банком росії, що стосуються управління резервами та активами Центрального банку росії. Внаслідок замороження активів центрального банку, він більше не може отримувати доступ до активів, які він зберігав у центральних банках і приватних установах ЄС.

«У лютому 2022 року міжнародні резерви росії становили 643 мільярди доларів США (579 мільярдів євро)» [73]. Серед інших цілей, наявність резервів в іноземній валюті допомагає підтримувати стабільність обмінного курсу національної валюти. У грудні 2022 року ЄС додав Російський регіональний розвитковий банк до списку російських державних або контрольованих суб'єктів, на які накладено повну заборону на транзакції.

Через заборону транзакцій з боку ЄС та інших країн, оцінюється, що більше половини російських резервів заморожено. Інші країни, що наклали заборону, включають США, Канаду та Великобританію, які також володіють часткою іноземних резервів росії.

Таким чином, росія не може використовувати цю подушку іноземних активів для надання коштів своїм банкам і тим самим обмежити наслідки інших санкцій. Навіть золоті резерви, що зберігаються в росії, тепер здаються важчими для продажу через міжнародні санкції, що впливають на російську економіку.

Російська Федерація веде систематичну міжнародну кампанію дезінформації, маніпуляцій інформацією та спотворення фактів для посилення своєї стратегії щодо дестабілізації сусідніх країн та держав-членів ЄС. Росія використовує всі ці медіа для свідомого розповсюдження пропаганди та проведення кампаній дезінформації, включаючи інформацію про її військову агресію проти України. Щоб протидіяти цьому, ЄС призупинив мовлення та ліцензії кількох кремлівських дезінформаційних каналів. Заборона охоплює всі засоби передачі та розподілу в чи спрямовані на держави-члени ЄС, включаючи кабельне телебачення, супутникове телебачення, Інтернет-протокольне телебачення, платформи, вебсайти та додатки. Згідно з Хартією основних прав ЄС, ці заходи не заважають цим медіа та їх персоналу проводити діяльність в ЄС, яка не включає мовлення, наприклад, дослідження та інтерв'ю. ЄС також наклав санкції на медіаорганізації та осіб, відповідальних за пропаганду та дезінформацію.

З грудня 2023 року з'явилася нова клаузула, яка застосовується до експортерів з ЄС і контрактально забороняє повторний експорт до росії та повторний експорт для використання в росії обмеженої кількості товарів при продажу, постачанні, передачі або експорті в країну, що не є членом ЄС, за винятком країн-партнерів. Клаузула охоплює заборонені:

1. товари подвійного використання – це передові технології, які використовуються в російських військових системах на полі бою в Україні або критичні для їхнього розвитку;
2. виробництво або використання російських військових систем;
3. авіаційні товари та зброя.

Варто зазначити, що існує концептуальна різниця між первинними та вторинними санкціями. Первинні санкції забороняють або обмежують економічні відносини між державою, що наклала санкції (включаючи економічних агентів, які перебувають на цій території), і державою, що є об'єктом санкцій, або між громадянами держави, що наклала санкції, і цільовою державою. Вторинні санкції, на відміну, стосуються відносин між третьою державою і операторами з третіх країн з одного боку, і (іноземними) об'єктами санкцій з іншого боку. Вторинні санкції мають екстериторіальний аспект і тому потенційно можуть бути підозрливими з точки зору міжнародного права.

Як бачимо, дія санкцій спрямована на завдання шкоди економічним ресурсам росії, які застосовуються для військових дій в Україні. Через неспровоковане і невиправдане вторгнення, росію потрібно ізолювати від решти світу та виключити її із глобальних економічних й інших механізмів міжнародного співробітництва.

Висновки до Розділу 1

Отже, адміністративно-правова санкція – це законодавчо визначена реакція уповноваженого на це суб'єкта, що має на меті усунення причин і наслідків протиправної дії, вчиненої адресатом правової норми. Зокрема, санкція передбачає припинення протиправного діяння та усунення його наслідків, покарання правопорушника. Вона застосовується у встановленому законом адміністративному порядку. Отже, не виникає суперечностей між трактуваннями санкцій як елементу структури норми права та її змістовним наповненням.

Із визначення санкцій можна сформулювати їх характерні ознаки:

- усі вони є результатом реакції уповноваженого суб'єкта стосовно вчиненого правопорушення;

- застосовуються вони через відповідну встановлену законом процедуру виключно уповноваженими суб'єктами;
- накладення санкцій обов'язково здійснюється у процесуальній формі;
- для них важливою є наявність відповідної мети застосування, а саме: усунення причин і наслідків правопорушення, відновлення правопорядку;
- характерним для них є зміст діяльності для досягнення зазначеної вище мети, а саме – припинення певного протиправного діяння та усунення його наслідків, покарання правопорушника.

Перший відомий приклад застосування санкцій був зафіксований ще у Стародавній Греції. В 423 р. до н. е. Афіни, що домінували в Елладі, ввели заборону купцям із області Мегара відвідувати їх порти і ринки. У ХІХ столітті санкції, як правило, мали вигляд морських блокад. Розуміння санкцій близьке до теперішнього з'являється у міжнародних відносинах вже після завершення Першої світової війни та ухвалення Статуту Ліги Націй. Практика накладення санкцій стала ще дуже поширеною після закінчення Другої світової війни. У ХХ столітті застосування санкцій ввійшло до арсеналу дипломатії багатьох провідних держав світу. Значення санкцій, зокрема економічних, як інструмента зовнішньополітичного впливу в ХХІ столітті зростає, що пов'язано із процесом глобалізації, яка посилює взаємозалежність країн на міжнародній арені, змінює параметри їх могутності, ускладнює процес їх співробітництва.

Санкції у наш час стали важливим елементом міжнародних відносин. Метою їх є зменшення економічних можливостей фінансування озброєння і військової агресії. Вони можуть накладатись в односторонньому порядку чи на багатосторонній основі. По суті, науковці, як правило, називають наступні види санкцій: економічні, дипломатичні, військові, спортивні, санкції щодо доквілля тощо. Ці санкції можуть бути: персональні (індивідуальні) і секторальні.

Отож, враховуючи складність і суперечливість санкцій, а також їх загальну практичну і теоретичну проблематику, стає зрозуміло, що сьогодні існує потреба в подальшому ґрунтовному їх дослідженні, насамперед причин та завдань їх реалізації, рівень небезпеки і ефективність у разі збройної агресії зі сторони іншої держави.

Слід визнати, що санкції як засоби тиску та впливу на зовнішню політику РФ з метою обмеження руйнівного потенціалу для державної безпеки і територіальної цілісності України, а також для безпеки світу, здійснюють, на жаль, несуттєвий вплив на прийняття рішень представниками кремлівського режиму.

Варто зазначити, що досвід застосування санкцій багатьма державами і міжнародними організаціями, порядок і специфіка їх реалізації підтверджує, що РФ в сучасних умовах знаходить можливості їх обходу. Зрештою, санкції – це інструмент довгострокових дій, вони можуть мати економічний, політичний ефект тільки через тривалий проміжок часу після їх накладення, а наслідки їх можуть бути неоднозначними і навіть негативними. Тому потрібно дати оцінку незаконним діям РФ у всіх міжнародних організаціях, спеціалізованих установах тощо і створити сучасну систему моніторингу ефективності виконання міжнародних санкцій, які пов'язані із військовою агресією Росії. Основним завданням у наш час для міжнародної спільноти є застосування надійних механізмів щодо запобігання обходу й уникнення санкцій.

РОЗДІЛ 2

САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ВИД ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Адміністративно-правові засади санкційної політики України та її взаємозв'язок із міжнародною санкційною політикою

Досліджуючи природу санкційної державної політики, насамперед необхідно визначити, що таке санкції як основний інструмент її реалізації. Дане поняття визначено Законом України «Про санкції», згідно якого «санкції - це спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи, які використовуються для захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також попередження правопорушення, поновлення порушених прав, свобод і законних інтересів громадян України, суспільства і держави» [7].

Запропоноване трактування санкцій визначає умови, коли вони можуть бути застосовані, а також характеризує суть їх як обмежувальних заходів економічного чи іншого характеру. Зокрема, в Законі зазначається, що «санкції можуть застосовуватися до іноземної держави або іноземної юридичної особи, осіб без громадянства, іноземців тощо, що здійснюють терористичну діяльність» [7]. Отже, йдеться про можливість багаторівневої реалізації санкцій для підвищення їх ефекту.

Розглядаючи законодавство України, слід зазначити, що воно визначає широкий перелік санкцій (а саме: блокування активів та стягнення їх в дохід держави, транзиту, обмеження торгових операцій, запобігання виведення капіталу, призупинення економічних і фінансових зобов'язань, також анулювання чи призупинення дії ліцензій або інших дозволів, наприклад, заборона участі в приватизації та у державній оренді майна, заборона

поширення медіа, розірвання міжнародних договорів, заборона набуття у власність земельні ділянки тощо). Крім того, в законі зазначено, що санкції також можуть мати інші форми, якщо ці дії відповідають принципам гласності, об'єктивності, законності, визначеній меті та є ефективними.

Більшість іноземних держав і міжнародних організацій дотримуються схожого визначення сутності санкцій, проте аналіз публікації на сайтах інших держав, а також провідних міжнародних організацій дозволили виявити, що їх бачення є більшим відповідним поточному стану справ і розумінню важливості об'єднання та узгодження зусиль світової спільноти з метою досягнення потрібного ефекту від даних заходів.

Зокрема, на «сайті уряду Нідерландів зазначається, що санкції є інструментами, які використовуються міжнародним співтовариством для зміни в поведінці країни або режиму у випадках, коли ця країна або режим порушує права людини, веде війну або загрожує міжнародному миру та безпеці» [74]. Міністерство міжнародних відносин Іспанії санкції визначає як надзвичайні заходи, які застосовуються проти іншої держави, організацій чи осіб, які становлять міжнародну загрозу безпеці та миру. Їх мета полягає у зміні поведінки агента, зменшенні його здатності маневрувати, чи послабити його позиції, а також публічно засудити тих агентів, що становлять загрозу міжнародному миру і безпеці [75].

У США санкції – це дії федерального уряду, що обмежують економічні відносини між Сполученими Штатами та іноземними суб'єктами (зокрема, державами, юридичними або фізичними особами). Зазначені обмеження, включаючи заморожування активів і торгівлі, вводяться з некомерційних причин для забезпечення безпеки або досягнення зовнішньополітичних цілей.

США – найвпливовіший учасник міжнародно-правових відносин, що здійснює санкційну політику. Головні складники останньої – це економічна і політична вага. Прикладом економічної могутності США і, як результат, спроможності її конвертувати у впливовість санкцій – це те, що

американський долар має найбільшу частку серед всіх світових резервних валют.

Основна особливість санкційної політики США порівняно із ЄС – це абсолютне домінування власних національних інтересів під час ухвалення санкційних обмежень чи заборон. Тому «оцінка ефективності американських санкцій повсякчас змінюватиметься залежно від зовнішньополітичних пріоритетів Білого Дому. Як результат, санкції слугують чи не найяскравішим прикладом американоцентричного характеру політики США» [76].

У ст. 215 Договору про ЄС вказано, «що якщо рішення, прийняте відповідно до глави 2 глави V цього Договору, передбачає часткове або повне припинення або обмеження економічних і фінансових відносин з однією або кількома третіми країнами, Рада ЄС ухвалюють кваліфікованою більшістю спільно, за пропозицією Високого представника Союзу із закордонних справ і політики безпеки та Комісії, необхідні заходи. Рада відповідно інформує Європейський Парламент. Рада також може вживати обмежувальних заходів проти фізичних або юридичних осіб і груп чи неурядових організацій. Сьогодні санкції все частіше використовуються ЄС як засіб міжнародного впливу чи дипломатії примусу. Застосування чи навіть загроза економічних і фінансових санкцій з боку ЄС є потужним інструментом, який використовує ЄС для впливу на інших учасників міжнародного формату» [34].

Як зазначається в керівних документах стосовно накладення санкцій ЄС, «вони не є каральними, їх сутність полягає в тому, щоб внести зміни в політику чи діяльність певної країни, людини чи особи. Разом з тим ЄС прагне мінімізувати негативний вплив заходів на населення або законну діяльність фізичних та юридичних осіб. Зазначимо, що ЄС виконує всі санкції, введені Радбезом ООН. Крім того, ЄС може посилити санкції, введені ООН, запровадивши більш жорсткі додаткові економічні заходи» [51].

Потрібно вказати також те, що «обмежувальні заходи ЄС застосовуються:

- у межах території ЄС, у тому числі повітряного простору;
- до компанії та організацій, зареєстрованих відповідно до законодавства країни-члена ЄС, незалежно від їхньої адреси. Це також стосується філіалів компаній ЄС у третіх країнах;
- до громадян ЄС, незалежно чи перебувають вони на території ЄС чи ні;
- до будь-якої ділової діяльності, що частково або повністю провадиться в межах Європейського Союзу;
- на борту літаків чи повітряних суден, що перебувають під юрисдикцією країни-члена ЄС.

Європейський Союз не встановлює законодавство про екстериторіальне застосування санкцій і повинен інформувати компанії, щодо яких діє замороження активів або заборона на в'їзд, про те, що до них застосовуються відповідні обмежувальні заходи» [34].

ООН, наприклад, «визначає санкції як заходи для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки, що охоплює широкий спектр варіантів примусу, які не передбачають використання збройних сил. Отже, санкції ООН можуть запроваджуватися в разі виникнення загрози миру чи акту агресії. Як указує стаття 39 і роз'яснює стаття 41 Статуту ООН, РБ ООН може вживати необхідні невійськові заходи для відновлення миру та безпеки і вимагати від членів організації виконувати їх» [77].

Варто зазначити, що загроза миру широко тлумачиться ООН і охоплює не тільки збройні конфлікти, а й інші ситуації, які порушують (або можуть порушити) мирні взаємовідносини та співіснування держав. Такими загрозами в минулому, окрім збройних конфліктів або погроз їх розпочати, ООН вважала: «поширення зброї масового знищення (наприклад, у Резолюції 1540 2004 року)» [78], «тероризм (у резолюції щодо Лівії в 1992 році)» [79], «Судану в 1996 році» [80], «серйозні порушення прав людини

(Ірак у 1991 р.)» [81], «Сомалі у 1992 році» [82], «відсутність демократичного правління (Гаїті в 1993 р.)» [83], «епідемічні загрози (Резолюція 2177 щодо Еболи 2014)» [84].

Таким чином, потенційний спектр загроз, на які РБ ООН може реагувати, заздалегідь не визначений і здатний розширюватися в разі виникнення нових викликів, що прямо чи опосередковано стосуються міжнародного миру та безпеки. Текст резолюції РБ ООН про запровадження санкцій готується будь-яким з 15 членів РБ ООН або кількома разом.

Хоча стаття 41 Статуту ООН буквально не згадує санкції, в описовій частині потенційних невійськових заходів зазначене переривання економічних відносин, що є одним із найбільш поширених видів обмежувальних заходів. Окрім того, стаття не обмежує РБ ООН закритим списком заходів у відповідь на загрозу миру чи безпеці. Це означає, що потенційно вона може запровадити широкий спектр різноманітних за своєю природою та характеристиками обмежень щодо суб'єктів (держав, організацій або фізичних осіб), які загрожують миру чи безпеці.

В арсеналі РБ ООН такі заходи: замороження активів, ембарго на постачання зброї, заборона на торгівлю певними видами товарів, заборона на подорожі, припинення дипломатичних зносин. Санкції ООН можуть застосовуватися як до держав загалом, так і, особливо в еру таргетованих санкцій, фізичних осіб чи організацій. На сьогодні санкції запроваджені щодо більше ніж 1 000 суб'єктів [85].

Аналіз розглянутих підходів показує, що перелік підстав та умов застосування санкцій в нашій державі є ширшим у порівнянні з міжнародним, так як основним напрямком застосування санкцій більшістю держав світу є усунення загрози миру і безпеці.

Основні суб'єкти запровадження санкцій – це: Рада Безпеки ООН, ЄС, окремі країни. Санкції, як правило, спочатку вводяться РБ, а потім ухвалюються Європейським Союзом у формі відповідних рішень та резолюцій. Однак іноді ЄС самостійно вводить санкції без попередніх дій зі

сторони ООН. Водночас, окремі держави хоча і незалежні у прийнятті рішень щодо санкцій, проте, для досягнення відповідного ефекту їх дії потребують координування з рішеннями країн-партнерів.

Мета санкцій – це зміна протиправної поведінки підсанкційної особи, обмеження можливостей для таких дій та сприяння утриманню інших країн від аналогічних правопорушень [86].

Сучасна санкційна політика є багаторівневою, адже її основні параметри визначаються міжнародними організаціями чи асоціаціями, при цьому кожна держава згодом формує для себе, враховуючи в тому числі і національне законодавство, власний формат реалізації примусових обмежень.

На відміну від «санкцій», поняття «санкційна політика» практично не визначене ні в офіційних виданнях, ні в наукових працях. Це, вважаємо, зумовлено тим, що кожен конкретний випадок запровадження санкцій є унікальним та вимагає від країн певної поведінки і формування комплексу заходів, відповідних даній ситуації.

Водночас, незважаючи на несхожість ситуацій, кожна країна може визначити принципи, підстави та види санкцій, сформувані нормативно-правова база для їх застосування. Цей елемент є одним із ключових компонентів санкційної політики держави.

Другим елементом санкційної політики є, на думку Д. В. Саприкіна, А. В. Бохана: «перелік різноманітних санкцій, який формується відповідно до мети держави та особливостей суб'єкта, щодо якого вони застосовуються, та забезпечує максимальну ефективність для досягнення поставлених цілей» [87, с. 165].

Отже, санкційна політика – це певний формат поведінки учасника міжнародних відносин щодо запровадження санкцій, що визначається метою їх застосування та регулюється чинним законодавством. Характерна риса санкційної політики полягає в тому, що у ній є незмінні постулати,

закріплені на законодавчому рівні, а також поточні цілі, зумовлені політичною та економічною ситуацією в державі, регіоні чи у світі.

Політика санкцій – це визначена стратегія, що використовується державами і міжнародними організаціями з метою вплинути на поведінку певних осіб, об'єднань, організацій або держав, на які вони спрямовані, шляхом накладення певних обмежень та покарань. Зазначені заходи мають, як правило, дипломатичний, економічний чи правовий характер та використовуються для вирішення проблем порушення прав людини, тероризму та розповсюдження ядерної зброї, інших порушень міжнародних норм.

«Інформаційно-аналітичними прийомами (методами) в санкційній політиці є:

- збір розвідувальних даних. Безумовно вирішальним компонентом політики санкцій є точний і надійний збір розвідданих. Уряди та організації збирають інформацію про діяльність, стосунки, фінансові операції та потенційну вразливість жертви. Ця інформація може допомогти визначити ключових суб'єктів, активи та мережі, на які можуть вплинути санкції;

- оцінка ризиків, тобто аналіз потенційних ризиків і вигод від застосування санкцій. Політики повинні оцінити, як санкції можуть вплинути на економіку цільової країни, її громадян і міжнародні відносини. Це передбачає прогнозування ймовірної відповіді та контрзаходів, які може застосувати ціль, а також розгляд потенційних супутніх збитків іншим націям або організаціям;

- цільові санкції, які, на відміну від загальних, зосереджені на конкретних особах, організаціях або секторах, що безпосередньо відповідальні за протиправну поведінку. Такий підхід мінімізує ненавмисну шкоду невинним громадянам, водночас справляючи тиск на конкретних фізичних осіб;

- фінансовий аналіз: багато санкцій передбачають заморожування активів і обмеження фінансових операцій цільових фізичних або юридичних

осіб. Методи фінансового аналізу використовуються для відстеження потоків коштів, виявлення прихованих активів і виявлення відмивання грошей або незаконної фінансової діяльності;

- планування сценаріїв: політики, уряди, міжнародні організації беруть участь у плануванні сценаріїв, щоб передбачити потенційну реакцію підсанкційних осіб, їхні дії та поведінку. Моделюючи різні сценарії, особи, які приймають рішення, можуть краще зрозуміти, як можуть діяти санкції, і відповідно скорегувати свої стратегії;

- технологічні інструменти – електронна розвідка даних, штучний інтелект, аналіз великих даних дозволяють опрацьовувати великі масиви інформації на санкційну тематику. З використанням цих інструментів можна виявляти закономірності, тенденції та специфіку здійснення незаконної діяльності, а також способів обходу санкцій;

- аналіз соціальних мереж, що передбачає визначення зв'язків і відносин між цільовими особами, організаціями та їхніми партнерами. Аналіз мереж дає можливість з'ясувати коло дотичних осіб, їх прихильників, прихованих співавторів тощо;

- міжнародне співробітництво: санкції є більш ефективними, коли кілька країн або міжнародних організацій співпрацюють для здійснення скоординованих заходів. Аналітичні методи використовуються для узгодження цілей, обміну інформацією та оцінки колективного впливу санкцій;

- вимірювання впливу: оцінка ефективності санкцій має важливе значення для визначення того, чи досягаються окреслені цілі, як реагувати на зміни, відповідність міжнародним нормам та інші показники;

- адаптивні стратегії: політика санкцій має бути гнучкою та адаптивною, оскільки підсанкційні особи можуть коригувати свою поведінку або знаходити способи їх обходу. Постійний аналіз ситуації допомагає державним органам та міжнародним організаціям при потребі змінювати санкції з метою забезпечення їх ефективності» [86].

Таким чином, прийоми чи техніки, що застосовуються в санкційній політиці, містять єдність збору розвідувальної інформації, аналізу мереж, фінансового аналізу, новітніх технологічних інструментів, постійної оцінки, міжнародного співробітництва з метою розробки та впровадження надійних санкційних заходів.

Досліджуючи особливості санкційної політики України за умов глобалізації, можна виділити ряд ознак, які мають істотний вплив на ефективність її реалізації. Перша особливість – це необхідність взаємодії із державами-партнерами для досягнення максимального впливу на підсанкційний суб'єкт. Світ зараз є глобалізованим, тому якщо санкції застосовуються лише однією чи кількома державами, то існує ймовірність швидкої переорієнтації останнього щодо взаємодії з іншими країнами чи організаціями. Отже, ефект від цих заходів буде майже непомітним. При цьому за умови введення масштабних санкцій учасники міжнародних відносин матимуть менше альтернатив для їх обходу, а вартість ухилення значно зросте.

Другою особливістю санкційної політики сьогодні є її багатоцільовий характер. Враховуючи на те, що найбільші світові суб'єкти господарювання у наш час є багатогалузевими, щоб максимізувати ефект санкції, ці заходи не повинні бути вузькоспеціалізованими. Інакше кошти підсанкційних структур будуть легко перерозподілятися між різними секторами економіки (у разі держав) або бізнес-сфер (для підприємств), і мінімальним буде вплив санкційного тиску.

Ще однією особливістю сучасної політики санкцій є необхідність урахування та прийняття ризиків «бумеранга», а саме негативного впливу санкцій, зокрема на цю ж країну (країни), що є ініціаторами введення цих обмежень. «Війна в Україні красномовно продемонструвала цей ефект (у першу чергу через енергокризу у ЄС), водночас навіть за відсутності очевидного зв'язку між економіками накладача санкцій та підсанкційного суб'єкта ефект бумеранга є досить вірогідним зважаючи на залучення

підприємств більшості держав у глобальні ланцюги створення доданої вартості, які тісно взаємозалежать один від одного). Визначений принцип, на нашу думку, є однією з причин досить помірної санкційної поведінки більшості країн світу» [87, с. 166].

Ще однією «особливістю політики санкцій в умовах глобалізації є необхідність введення вторинних санкцій, тобто заходи щодо тих суб'єктів, що сприяють уникненню санкцій первинних» [88, с. 59].

Якщо ми поговоримо про росію, то остання активно використовує ринки більш лояльних країн з метою створення вигаданих підприємств, які будуть перепродавати російські продукти на європейські ринки. Для прикладу, банки деяких країн продовжують працювати із картками платіжних систем росії та випускати російським користувачам картки міжнародних платіжних систем, незважаючи на введення санкцій. Відповідні суб'єкти (установи, чи держава у цілому) також мають стати суб'єктами санкцій з метою забезпечення ефективності реалізації санкційної політики.

Зіткнувшись із масштабом санкцій ЄС, російські цілі застосували різноманітні техніки для їх обходу, такі як використання складних фінансових схем, фальсифікація природи або походження торгованих товарів або використання юрисдикцій країн, які не є членами ЄС. Особи та організації, що потрапили під санкції, також намагалися приховати свої активи. ЄС вживає кілька заходів для уникнення і запобігання обходу, включаючи: розширення критеріїв для внесення до списку, щоб дозволити націлювання на тих, хто сприяє обходу; запровадження заборони на транзит подвійного використання товарів, технологій і товарів для бойових дій, що експортуються з ЄС до країн, що не є членами ЄС, через територію Росії; запровадження заборони на доступ до портів ЄС для суден, що займаються перевантаженням з судна на судно і підозрюються в порушенні санкцій; запровадження заборони на доступ до портів ЄС для суден, підозрюваних в незаконному втручанні або вимкненні їх автоматичної ідентифікаційної системи під час транспортування російської нафти. Щоб обмежити

обходження заборони на надання послуг з криптоактивів, рахунків або зберігання російським особам і резидентам, ЄС запровадив заборону для російських громадян або фізичних осіб, що проживають у Росії, володіти або контролювати, або займати будь-які посади в органах управління юридичних осіб, які надають такі послуги. Крім того, тепер вимагатимуться повідомлення про перекази коштів понад 100 000 євро за межі ЄС будь-якою організацією, що встановлена в ЄС і перебуває під контролем Росії [89].

Враховуючи велике значення ділової репутації в умовах глобалізації економіки, важливого значення набуває забезпечення ефективності санкційної

політики завдяки використанню різних рівнів санкції – проти держав, підприємств і окремих осіб. Такий підхід «має особливе значення в умовах, коли рівень тіньової економіки в підсанкційній державі надзвичайно високий, за таких умов важливо не лише ізолювати країну, а й і обмежувати можливості для конкретних осіб, причетним до процесів, що призвели до накладення санкцій. За умови реалізації різних рівнів можна досягти максимального ефекту від санкцій, в тому числі через значні ризики для іноземних компаній за умови продовження співпраці» [90, с. 33].

З подальшим розвитком міждержавних відносин «відбуватиметься ускладнення формування санкційної політики як на міжнародному, так і на національному рівнях. Кількість факторів, які необхідно враховувати, постійно зростатиме. Тим більше набуватиме значення соціальний аспект. Зокрема, війна в Україні засвідчила, що вся економіка держави-агресора не може підпадати під санкції» [91]. Тому в майбутньому, за посилення взаємозалежності країн, цей фактор відіграватиме свою постійно зростаючу роль.

Україна своєю боротьбою за незалежність сприяла усвідомленню багатьма державами світу значущості захисту демократії, пріоритетів прав людини, свободи та справедливості, найважливіших людських та цивілізаційних цінностей. Протидія російській агресії віддзеркалює

особливості глобальних процесів, адже сприяє оновленню існуючих та створенню нових інститутів (союзів) та коригує пріоритети, рівень прийнятності компромісів тощо.

На початку 2021 р. санкційна політика в Україні стала більш публічною та набула широкого суспільного резонансу, якщо порівнювати із минулими роками. Здавалось, що РНБО та Президент України сприймають санкції як засіб вирішення різних проблем держави і суспільства.

«З початком повномасштабного вторгнення рф на територію України санкційна політика в нашій країні набуло масового характеру. 9 вересня 2022 року Міністерство економіки України затвердило проєкт Концепції державної санкційної політики. Концепція передбачає більш системний, зважений та стратегічний підхід до санкційної політики, особливо щодо осіб, які беруть участь у війні росії проти України та створюють загрози національній безпеці. Розроблений та запропонований проєкт концепції передбачає більш системний, збалансований та стратегічний підхід до розробки та впровадження санкційної політики. Санкції є дуже дієвим інструментом. Правильне їх використання може забезпечити саме ті результати, які від них очікуються. Поки що санкційна політика України базувалася насамперед на швидкому реагуванні на виклики. Однак за системного підходу санкції можуть мати більший вплив через середньо- та довгострокове планування. Санкції є не тільки інструментом реакції, а й упередженості. Це філософія, закладена в концепції. Санкції мають стати найпотужнішим та найефективнішим інструментом впливу на іноземні держави, юридичних та фізичних осіб, які беруть участь зокрема у війні росії проти України, що завдає шкоди національним інтересам України та створює загрозу національній безпеці нашої держави» [92].

13 липня 2023 року також був прийнятий Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування санкцій», який спрямований на:

- «вдосконалення порядку звернення майна фізичних та юридичних осіб у дохід держави відповідно до закону;
- забезпечення належного розгляду санкційних справ Вищим антикорупційним судом;
- створення Державного реєстру санкцій;
- внесення змін до статті 51 Закону, якими встановлюється особливий строк звернення до суду, а саме на період дії воєнного стану, встановленого Указом Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях» [93].

З метою співробітництва задля вдосконалення санкційної політики в Україні Бюро економічної безпеки і Апарат РНБО уклали між собою Меморандум про співпрацю, за яким, «сторони здійснюватимуть дослідження та аналіз у сфері посилення спроможності санкційної політики, обмінюватимуться інформацією щодо впровадження та моніторингу її ефективності та застосування відповідного законодавства тощо, а також братимуть участь у реалізації державних ініціатив з питань, що відповідають меті та тематиці меморандуму, розроблятимуть методичні рекомендації та інші інформаційні матеріали у зазначеній сфері співпраці, утворюватимуть спільні робочі групи, інші консультативні та експертні асоціації, надаватимуть пропозиції щодо розробки концепцій і стратегій у сфері санкцій» [94].

Як бачимо, події 2022-2024 років засвідчили значущість санкцій як важливого механізму впливу світової спільноти щодо певних учасників міжнародних відносин. Очевидним стала також залежність ефективності санкцій держав від дій їх партнерів та союзників.

Підсумовуючи, вважаємо необхідним для нашої держави вжиття заходів щодо приведення національного законодавства у галузі санкційної політики у відповідність до стандартів та вимог ЄС, щоб посилити санкційний тиск на росію, її сателітів, а також протидіяти обходу нею спеціальних економічних чи інших обмежувальних заходів. Деякі з них уже передбачені Планом

пріоритетних дій Уряду на 2024 р., що затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2024 р. № 137-р.

Як вважають експерти Національного інституту стратегічних досліджень, «чинний Закон України «Про санкції» та санкційна політика державних органів України мають значні недоліки, які знижують ефективність її застосування та потребують удосконалення з урахуванням українського та міжнародного досвіду застосування санкцій, зокрема щодо застосування національних санкцій до громадян України за здійснення ними терористичної діяльності. Діючий механізм застосування санкцій дозволяє обмежити права громадян України, якщо їх причетність до терористичної діяльності не доведена та не встановлена» [86].

При розробці й подальшому прийнятті законопроекту стосовно оновлення санкційного законодавства, важливо визначити предмет санкцій, забезпечити створення ефективного та дієвого механізму контролю і попередження їх обходу. Необхідно розробити і запровадити процедуру перевірки митними органами складових товарів з російським походженням відповідно до європейського досвіду, з урахуванням національних особливостей, потреб та інтересів України (наприклад, щодо обсягу застосування). При розробці зазначеного механізму варто залучити вітчизняних виробників з метою вироблення переліку компонентів, які підлягатимуть контролю. Також потрібно запровадити відповідальність (адміністративного або кримінального характеру) за ввезення на територію України товарів з росії, білорусі, зокрема їх складових, що посилить ефективність санкційної політики. Важливим також у цій сфері є постійний моніторинг контролю підсанкційних товарів, що походять з рф та білорусі, що здійснювала би Держмитслужба спільно із Європейською Комісією. Адже ефективність реалізації санкцій потребує регулярного аналізу та контролю, за результатами яких встановлений перелік заходів може бути оновленим.

2.2. Організаційне забезпечення формування та реалізації санкційної політики в Україні

На думку М. О. Баймуратова «санкції – це примусові заходи як збройного, так і незбройного характеру, що застосовуються суб'єктами міжнародного права у встановленій процесуальній формі у відповідь на правопорушення. Вони мають наступні цілі: припинення правопорушення та відновлення порушених прав, а також забезпечення відповідальності правопорушника» [95, с. 467]. Проте, шлях ефективних і легких здавалось би рішень може мати у довгостроковій перспективі негативні наслідки для суспільства та держави. Якщо не дотримуватись мети, принципів та підстав застосування санкцій, то неминучим буде зловживання санкціями і вибіркоче їх використання.

«Застосування санкцій відбувається на принципах прозорості, законності, об'єктивності (або неупередженості), відповідності меті, ефективності. Підставами для санкцій можуть стати дії, що створюють реальні або потенційні загрози суспільним інтересам, національній безпеці, територіальній цілісності і суверенітету України, а також сприяють терористичній діяльності, порушують права та свободи людини й громадянина, інтереси суспільства і держави (п. 1 ч.1 ст. 3 Закону «Про санкції»)» [7].

Слово «принцип» вживається ще з часів середньовіччя, від французького слова «*principe*», латинського «*principium*» (основне пояснення, засада, основоположна ідея), що походять від латинського «*princeps*» – імператор, лідер, особа, в руках якої уся повнота влади. Необхідність розроблення принципів виникла ще у часи середньовіччя та пов'язана, як вважає Ю. Задорожний, «із необхідністю врегулювання стосунків і забезпечення співіснування різних правових систем та органів, що їм підпорядковувалися» [96, с. 273].

Як зазначає Є.В. Устименко: «принципи застосування санкцій - це нормативно визначені керівні, основоположні ідеї, дотримання яких є передумовою досягнення мети та забезпечення ефективності застосування санкцій» [14, с. 118].

Прозорість як принцип політики у наукових працях та у нормативно-правових актах часто ототожнюється з принципом відкритості. Зокрема, Є. Тихомирова зазначає: «терміни «прозорість» і «відкритість» хоча і мають свою специфіку застосування, але є синонімічними» [97, с. 38]. Проте, такий підхід, незважаючи на взаємозалежність обох принципів, не розкриває у повній мірі їх зміст. Вважаємо, що прозорість, зокрема санкційної, політики полягає у спроможності влади забезпечити високий рівень зрозумілості і обізнаності. Прозорість характеризується, насамперед, пасивністю споглядання інформації, тоді як відкритість передбачає можливості щодо певних активних дій громадян у цій сфері.

Наприклад, «у більшості західних країн функціонують сайти з інформацією щодо їх санкційної політики. Там зазначені країни, відносно яких було запроваджено санкції, підстави їх запровадження, наведено список фізичних і юридичних осіб, щодо яких було застосовано санкції, зазначено чинне законодавство про санкції, рекомендації їх застосування і роз'яснення, також описані процедури подання щодо виключення. Управління з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США (далі – OFAC) також підтримує інформаційний сайт. Зокрема, на сайті інформацію можна знайти у формі повідомлень щодо поповнення санкційних списків, і у формі баз даних із можливістю пошуку. OFAC розсилає також інформацію про поповнення списків електронною поштою. Існує практика щодо повідомлення фігурантів, що їх було внесено до списків» [91].

Важливу роль в комунікації з іноземними державами щодо санкційної політики має Державний департамент, який через представництва за кордоном роз'яснює політику. Як зазначалось вище, з метою організації

співпраці задля вдосконалення санкційної політики Бюро економічної безпеки і Апарат РНБО підписали Меморандум про співпрацю.

Варто також зазначити, що «Національне агентство з питань запобігання корупції як орган виконавчої влади із спеціальним статусом, створив портал «Війна і санкції». Основна мета якого – інформувати уряди країн-партнерів і громадян України про запроваджені санкції, а також вимагати розширення списків проти тих, які надають інформаційну та фінансову підтримку війні. Що дозволить чинити тиск на співучасників війни і наблизити перемогу України. З інформації, що розміщена на порталі, можливо побачити, які країни санкції ще не запровадили щодо конкретної особи, що не залежить від того, чи вже вони перебувають під санкціями у інших країнах. Також, це може допомогти синхронізувати санкційні списки й обмежити можливості ухилення. Розголошення інформації про людей, що підтримують війну, може призвести, що вони переосмислять та припинять співпрацю з РФ. Також функції порталу дозволяють повідомити про активи певних людей, що сприятиме замороженню та конфіскації активів для відновлення України, чи ж повідомити про відомі випадки ухилення від санкцій» [97, с. 56].

Президент України підписав Указ «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 січня 2024 року «Про затвердження Положення про Державний реєстр санкцій» № 36/2024, згідно з яким в Україні почав діяти Державний реєстр санкцій [98]. Створено його з метою надання публічного безоплатного доступу громадян до достовірної інформації про суб'єктів, щодо яких було застосовано санкції.

«У реєстрі станом на 01.02.2024 р. зареєстровано 17 202 фізичні і юридичні особи, що вважаються підсанкційними» [99].

Ведення цього реєстру здійснює Апарат РНБО України. Джерелами інформації є рішення РНБО, судові рішення щодо застосування санкцій. Контроль за виконанням вищезазначеного рішення РНБО України, покладено на Секретаря.

«Реєстр – це інформаційно-комунікаційна система, що забезпечує збирання, накопичення, захист, облік, відображення, оброблення та надання інформації про всіх суб'єктів, щодо яких застосовано санкції. У Реєстрі можуть використовуватися засоби інших інформаційно-комунікаційних систем» [98]. Дані у Реєстрі є відкритими та загальнодоступними, окрім випадків, що передбачені законом. Вони оновлюються оперативно. Також є можливість отримати у електронній формі витяг із інформацією про особу.

У Реєстрі, зокрема, зазначаються такі види даних – це:

- підстави для застосування, внесення змін чи скасування санкцій;
- перелік санкцій у розрізі кожної підсанкційної особи;
- реквізити: рішення РНБО, указу Президента України, чи судового рішення щодо застосування санкцій;
- строк застосування санкцій;
- органи державної влади, інші органи, що відповідальні за виконання рішення РНБО про застосування, внесення змін чи скасування санкцій;
- перелік підсанкційних осіб, відомості для ідентифікації останніх;
- наявні ідентифікаційні коди осіб, реєстраційні номери платників податків, унікальні номери у Єдиному державному демографічному реєстрі;
- відомості щодо суб'єктів внесення пропозиції застосування, внесення змін або скасування санкцій стосовно кожної конкретної особи;
- також в разі відсутності відповідних відомостей, зазначається інформація щодо відсутності реєстрації і громадянства України тощо.

Дані у реєстрі оновлюються оперативно та є загальнодоступними і відкритими, крім випадків, що передбачені законом. Також є можливість отримати у електронній формі витяг із інформацією про особу.

Отже, створення Державний реєстр санкцій має дуже велике значення у здійсненні санкційної політики в нашій державі. Проте, правове регулювання його функціонування містить як переваги, тобто позитивні нововведення, так і прогалини та недоліки.

Щодо переваг варто відзначити, що:

а) реєстр ведеться українською й англійською мовами із використанням програмного забезпечення. Це спрощує доступ до інформації для міжнародних суб'єктів. Не виникають проблеми у процесі перекладу та транслітерації даних підсанкційних осіб;

б) інформація про застосування, внесення змін і скасування санкцій є максимально актуальною. Положення про Державний реєстр санкцій встановлює чіткі та короткі строки оновлення реєстру, як зазначено у пункті 26, унесення до Реєстру інформації відбувається «невідкладно, але не пізніше дня, наступного за днем: оприлюднення указу Президента України про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України про застосування, скасування чи внесення змін до санкцій; оприлюднення постанови Верховної Ради України про затвердження відповідного рішення Ради національної безпеки і оборони України у випадках, визначених Законом; отримання Апаратом Ради національної безпеки і оборони України судового рішення про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону, яке набрало законної сили» [98];

в) відомості, які містяться у реєстрі санкцій, викладаються у форматі, що доступний для автоматизованого збору, обробки і завантаження інформації. Тобто громадські активісти, журналісти, інші зацікавлені громадяни можуть легко аналізувати усі дані;

г) у реєстр вноситься значна кількість інформації, яка гарантує прозорість і відкритість ухвалення рішень;

г) законодавством також передбачено, що персональні дані підсанкційних осіб, інша інформація, яка внесена до реєстру, не є конфіденційною інформацією, а обробка та поширення її здійснюються виключно в інтересах нацбезпеки, економічного добробуту і забезпечення прав людини. Тобто усуваються юридичні колізії щодо охорони персональних даних і унеможливаються судові оскарження у цій сфері.

Щодо недоліків, то п. 3 Положення передбачає, що дані реєстру санкцій є відкритими та загальнодоступними, окрім випадків, передбачених законом. Отож, існує потенційна можливість посилатися на Закон України «Про державну таємницю» для уникнення публікації відповідної інформації. Цим зможуть зловживати зокрема органи, що ініціюють санкції. Окрім того, як зазначає І. Хмельова: «Принцип правової визначеності вимагає, щоб у реєстрі санкцій містилося конкретне пояснення щодо дій відповідної особи з доказами та юридичною кваліфікацією» [100]. Отож у наш час існує ризик того, що для пояснень підстави накладення санкцій будуть опублікуватися лише номери пунктів зі статей Закону «Про санкції» без їх обґрунтування. Тому ця проблема потребує більш детального правового регулювання та визначення.

Як бачимо, процеси демократизації в Україні актуалізували проблему прозорості державної санкційної політики. Важливу роль у наш час відіграло, насамперед, вивчення досвіду економічно розвинених демократичних країн та адаптація політики в Україні до стандартів ЄС. Зокрема, згідно з рішенням РНБО, було створено Державний реєстр санкцій як інформаційно-комунікаційну систему, яка забезпечує збирання, накопичення, облік, захист, відображення, оброблення і надання інформації щодо всіх суб'єктів стосовно яких застосовано санкції. Це важливий крок у здійсненні санкційної політики в Україні, зокрема щодо реалізації однієї з її основних засад – принципу прозорості.

Правова політика України щодо забезпечення правомірної поведінки у суспільстві свідчить про необхідність застосування обмежувальних засобів з метою підтримання та відновлення правопорядку. Законність застосування останніх є особливо актуальним у наш час, оскільки права людини та їх гарантії визначають зміст діяльності демократичної правової держави.

Законність – це атрибут існування та розвитку демократичного суспільства. Вона потрібна для забезпечення свободи та реалізації прав громадян, формування та функціонування громадянського суспільства,

здійснення демократії, побудови й ефективної діяльності державного апарату.

Принцип законності є обов'язковим для всіх елементів механізму держави (її органів та організацій, державних службовців тощо), громадянського суспільства (релігійних та громадських організацій, незалежних газет, об'єднань тощо) і для всіх громадян. У вітчизняній правовій науці законність визначається як неухильне виконання законів та відповідних правових актів органами влади, посадовими особами, громадянами і громадськими організаціями тощо [101].

Як бачимо, принцип законності в діяльності органів управління є основоположним принципом їх діяльності. Адже без встановлення правових гарантій вільного та безпечного існування особи не може відбуватися подальший розвиток України в напрямку побудови правової демократичної держави.

Застосування санкцій, згідно Закону України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року № 1644-VII, ґрунтується на таких принципах: «законності, прозорості, об'єктивності, відповідності меті та ефективності» [7].

Санкції є одним із засобів дотримання законності. Адже коли вчиняються правопорушення, не можна обійтися без санкцій та відповідальності. Водночас діяльність органів влади, яка спрямована на їх реалізацію, вимагає належної чіткої правової регламентації.

Застосування санкцій є сьогодні поширеним міжнародно-правовим інститутом політичного характеру, що застосовується для боротьби з ворожим впливом однієї країни, її фізичних і юридичних осіб проти іншої.

Важливим питанням у наш час є правомірність застосування санкцій, що є надзвичайно важливим для реалізації принципу законності. Це може бути рівень загрози, наприклад, запровадження міжнародних санкцій допустимо тільки у ситуації, існування якої Рада Безпеки ООН визначає як загрозу миру, порушення миру чи агресію. Крім того, необхідно зробити правильний вибір мети: зокрема, йдеться про припинення міжнародних

правопорушень, відновлення міжнародного порядку та створення умов для виконання об'єктом відповідних зобов'язань, що впливають з норм відповідальності.

Отож, санкції є інструментом, який потрібно застосовувати тільки тоді, коли вичерпано усі мирні засоби врегулювання суперечки чи конфлікту для підтримання чи відновлення міжнародного миру та безпеки.

Також необхідно враховувати і критерії пропорційності санкцій. Виходячи з чого, тип та інтенсивність санкцій має бути порівнянним із типом та наслідками міжнародного злочину та не перевищувати межі, необхідні для досягнення цілей санкцій. Важливо зберігати баланс між санкціями та наслідками. Реалізація такого критерію, як збалансована оцінка впливу, потребує об'єктивної оцінки короткострокових, довгострокових соціально-економічних та гуманітарних наслідків санкцій як для суб'єкта санкції, так і для третіх країн.

В Україні з 2014 р. діє Закон «Про санкції», призначенням якого є «захист національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидія терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави» [7]. Для цілей цих до визначеного кола осіб можуть бути застосовані спеціальні економічні й інші обмежувальні заходи. Рішення про застосування санкцій приймається РНБО (Радою національної безпеки та оборони України) та вводиться у дію указом Президента.

Проте, Закон «Про санкції» містить деякі прогалини, які негативно впливають на здійснення санкційної політики. Зокрема, дискусію викликає правомірність згідно із зазначеним Законом застосування санкцій до громадян і юридичних осіб України. Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону, зрозуміло, що на останніх дія його поширюється лише в тому випадку, коли вони відносяться до «суб'єктів, що здійснюють терористичну діяльність». Проте, це є досить спірним питанням, адже тлумачення даних норм може

бути широким. Слід пам'ятати, ст. 62 Конституції України встановлює, що особу вважають невинуватою у вчиненні злочину та не можуть піддавати кримінальному покаранню, поки її вину не буде доведено у законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду. Процедура визнання особи винною в скоєнні злочинів Законом України «Про санкції» не передбачена.

Також у ньому відсутній механізм оскарження дій органів влади. Зокрема вважається, що Рішення РНБО повинно бути виконаним й без рішення суду, адже воно є самодостатнє і виступає підставою для органів влади щодо виконання накладених санкцій. РНБО необхідно буде доводити, що його рішення стосовно застосування санкцій ухвалено було на законних підставах, тільки якщо «підсанкційна» особа звернеться до суду. Проте, не зрозуміло, як саме РНБО визначить, кого піддавати санкціям за терористичну діяльність відповідно до Закону «Про санкції», а кого піддавати покаранню згідно Кримінального кодексу України. Варто зазначити, що у демократичній державі санкції не можуть замінити кримінальну відповідальність та повинні застосовуватися пропорційно вчиненим порушенням, вони не можуть мати політичного підґрунтя, адже тоді принципи правосуддя та законності можуть будуть знівельовані.

Ще одним проблемним питанням є відсутність моніторингу Радою національної безпеки та оборони України за виконанням іншими державними органами її рішень. Наразі у Законі не визначено, хто і як має звітувати і контролювати ці процеси, фіксувати та повідомляти про порушення санкцій особами, які були внесені у санкційні списки.

Отже, принцип законності у застосуванні санкцій полягає у тому, що будь-які дії органів влади, які мають право накладати санкції, повинні бути чітко визначені нормами чинного законодавства України та міжнародно-правовими актами, процедури застосування санкцій мають бути дотриманні, а інтенсивність санкцій має бути відповідною правопорушенням та не перевищувати межі, необхідні для досягнення цілей санкцій. Тобто важливо

зберігати баланс між санкціями та їх наслідками. Обов'язково потрібно здійснювати нагляд та контроль за цим процесом, а також систематично проводити моніторинг ефективності накладених санкцій.

Д. М. Лук'янець зазначає, «що в залежності від складності системи нормативного регулювання, реакція може наступати в самих різних формах і може бути досить тривалою в часі. Так, у праві реакція на порушення норми проявляється у застосуванні відповідними суб'єктами заходів впливу до порушника норми і можна впевнено стверджувати, що реакція відбулася тільки тоді, коли цей захід впливу є реалізованим, тобто коли настали несприятливі для порушника наслідки, пов'язані із застосуванням саме цього заходу впливу. Настання таких наслідків як раз і свідчить про завершення реагування» [16, с. 115].

Відштовхуючись від цього твердження, Д. М. Лук'янець виводить «низку принципів, на яких має будуватись нормативна модель адміністративної відповідальності. Але оскільки адміністративна відповідальність є одним із проявів застосування санкцій в адміністративному праві, зазначені принципи можна повною мірою розповсюдити і на застосування інших видів санкцій, відмінних від заходів адміністративної відповідальності. Такими принципами, зокрема, є принцип реалізованості реакції, принцип адекватності реакції, принцип об'єктивності оцінки та принцип об'єктивності істини» [16, с. 115].

Зокрема, принцип реалізованості реакції полягає у тому, що нормативно встановлена «модель реакції на відхилення від норми обов'язково має містити в собі механізм практичної реалізації заходу впливу, застосування якого становить зміст самої реакції. При цьому зазначений вплив має бути абсолютно реалізованим, він повинен мати певні характеристики, за якими можна описати як його, так і сутність реакції. Виходячи з того, що реакція має на меті певним чином компенсувати відхилення або досягти іншої мети реагування, вона має бути адекватною самому відхиленню. Іншими словами, реакція має бути необхідною і

достатньою для досягнення мети реагування, в чому і полягає сутність принципу адекватності реакції» [16, с. 116].

Окрім того, щоб визначити, чи реакція буде адекватною, необхідно оцінити характер самого правопорушення, визначити його параметри. При цьому, оцінка повинна бути максимально об'єктивною. Іншими словами, необхідним є дотримання принципу об'єктивності оцінки, який полягає в тому, що нормативна модель реакції на відхилення від норми має містити в собі такий елемент, який би забезпечував об'єктивність оцінки характеристик відхилення від норми з метою подальшого досягнення адекватності реакції.

Але об'єктивна оцінка можлива тільки тоді, коли у суб'єкта, який її здійснює, є достатньо інформації для цього, а сама інформація має бути істинною. Отже, наступним фундаментальним принципом має стати принцип об'єктивності істини. Принцип об'єктивності істини полягає в тому, що інформація, на підставі якої здійснюється оцінка характеристик відхилення від норми, має бути істинною, тобто повинна відображати всі характеристики такими, якими вони є в об'єктивній реальності [16, с. 116].

Принцип об'єктивності істини добре досліджено науковцями і, як вважає О. В. Кузьменко, «проявляється у вимозі правильно і повно відображати фактичні обставини справи у відповідних на те процесуальних документах, оскільки рішення по адміністративній справі має базуватись лише на фактах реально існуючої дійсності. Такі вимоги мають бути побудовані ще й з урахуванням такої філософської категорії, як пізнання, відповідно до якої об'єктивна реальність існує незалежно від суб'єкта і вважається істиною у разі адекватного відбиття справжніх обставин справи в свідомості суб'єкта» [11, с. 399].

Відтак, чотири вище описані принципи, а саме принцип реалізованості реакції, принцип адекватності реакції, принцип об'єктивності оцінки та принцип об'єктивності істини складають концептуальну основу застосування санкцій в адміністративному праві.

Окрім того, варто зазначити, що процес застосування санкцій у національній та світовій практиці у наш час є частиною правосуддя, зокрема, за порушення прав людини та міжнародні злочини. Це механізм тиску на національному і міжнародному рівні. Отож, санкції – це звичайний інструмент для багатьох цивілізованих країн, який спрямований на захист, у першу чергу, національної безпеки у кризових ситуаціях, за умов, коли інші засоби (правоохоронна і судова системи тощо) не забезпечують швидкого й ефективного досягнення мети.

Санкції, як правило, мають політичну мету, а саме: обмежити вплив фізичних або юридичних осіб та змусити їх припинити правопорушення чи утриматись від вчинення певних дій.

Цілі застосування санкцій різняться від мети кримінальної юстиції. Наприклад, ЄС визнає наступні цілі застосування обмежень:

- підтримка принципів міжнародного права, прав людини та демократії;
- захист європейських цінностей;
- запобігання конфліктам, збереження миру та міжнародної безпеки тощо [31].

Отож, застосування санкцій обов'язково повинно відповідати меті, а саме: зміні протиправної поведінки підсанкційної особи та обмеження її можливостей, а також сприяння утриманню інших суб'єктів від аналогічних правопорушень.

Ефективність санкцій, насамперед, залежить від чіткості та якості нормативно-правових актів, що закріплюють механізм прийняття їх. Якщо ж такий механізм є недостатньо обґрунтованим, то практика застосування його часто відкриває шлях звернень до суду, зокрема до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Судове рішення може перекреслити усю результативність санкцій та важливість застосування їх. Наприклад, у ЄСПЛ сформовано велику практику з розгляду справ стосовно санкцій, застосованих Швейцарією [31].

Ефективність застосування санкцій також залежить і від того, що механізм їх реалізації повинен передбачати зрозумілість причин і критеріїв застосування цих обмежень, що дає змогу застосовувати індивідуальний підхід при застосуванні загальних норм законодавства.

Важливо також, що незважаючи на питання національної безпеки, особа, що потрапляє під обмеження, могла захистити власні права без упереджень. Сьогодні на рівні українського законодавства є ризики порушень прав людини у порядку застосування санкцій у розрізі підходів ЄСПЛ.

За 10 років застосування Закону України «Про санкції» було ідентифіковано ряд проблем і викликів, які частково вирішилися внесеними змінами до законодавства. Проте, збільшення практики їх застосування, зокрема і після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, вимагає значної уваги до основних процедур їх прийняття. Зокрема, застосування обмежувальних заходів – це один із інструментів протидії російській військовій агресії і, водночас, захисту національної безпеки.

Отже, законодавство і практика їх застосування має враховувати, і вимоги дотримання прав людини, адже це гарантуватиме серед іншого і ефективність впровадження санкцій з часом. Окрім того, наявні виклики застосування на практиці санкційного законодавства щодо захисту прав людини можуть враховуватися та бути усунені шляхом формування відповідної судової практики, яка буде гарантувати належні процесуальні права сторонам та можливість виправити ситуацію щодо обмежень прав людини та належно обґрунтувати легітимність їх і пропорційність у кожному випадку.

Варто відмітити, що запроваджені санкції стосовно економіки агресора не мають здебільшого високого одночасного ефекту, але він посилюватиметься із часом. Санкції потребують максимального контролю за імплементацією та обмеження можливостей їх обходу.

Слід зазначити, проблема ефективності санкцій часто полягає у тому, що їх можливо обійти на основі «сірого» імпорту та політики нейтральних країн. Зважаючи на цю обставину, потрібно зрозуміти, що фінансові санкції є значно ефективніші, у порівнянні з торговельними, передусім на початковому етапі. Перевагою фінансових санкцій є швидкість їх запровадження (адже фінансовий ринок регулюється краще). Їх набагато важче обійти і пошук альтернативних інвесторів або донорів є складним. Окрім того, фінансові санкції, як правило, стримують інвесторів із нейтральних країн.

Отже, санкції проти РФ, що були введені Європейським Союзом, США, іншими державами і міжнародними організаціями, мають деякий ефект та здійснюють вплив на економіку та політику агресора. «Санкційні заходи призвели до зменшення зовнішніх інвестицій, обмеженого доступу до фінансових ринків, зниження експорту та імпорту, а також до посилення економічних та політичних обмежень для окремих російських чиновників та бізнесменів» [102, с. 5].

З іншого боку, ефективність санкцій все ще є обмеженою. Попри зусилля держав, що вводять санкції, економіка РФ продовжує функціонувати, використовує альтернативні ринки і партнерів, з якими наразі ще може успішно співпрацювати. Отже, можна констатувати, що РФ змогла уникнути серйозної дестабілізації в сфері економіки за роки війни і зберігає можливість фінансувати військову агресію далі. Проте в середньо- і довгостроковій перспективі економічна стабільність РФ є під загрозою погіршення унаслідок застосування санкцій та руйнування економічних зв'язків із країнами Заходу, що підтримують Україну у війні проти РФ.

Як бачимо, ефективність застосування санкцій підвищується за умов, коли вони здійснюються не однією країною, а коаліцією держав. Вона залежить, насамперед, від чіткості та якості нормативно-правових актів, що закріплюють механізм прийняття та реалізації їх, який повинен передбачати зрозумілість причин і критеріїв застосування цих обмежень, що дає змогу

застосовувати індивідуальний підхід при застосуванні загальних норм законодавства. Ключовим фактором ефективності санкцій є тривалість їх реалізації, єдність держав-ініціаторів і постійний моніторинг обмежувальних заходів, що вже застосовано, для можливості адаптації санкційної політики.

Окрім того, варто зазначити, що практично усі санкції в адміністративному праві забезпечені відповідними механізмами їх реалізації. Ці механізми обумовлюються змістом санкцій і можуть мати різний ступінь складності. Аналіз нормативно-правових актів, якими регламентується застосування санкцій, дає можливість в залежності від характеристик механізму їх реалізації виділити: санкції автоматичної реалізовуваності; санкції примусової реалізовуваності; санкції забезпеченої реалізовуваності.

Санкціями автоматичної реалізовуваності можна вважати такі, реалізація яких не потребує вчинення додаткових дій ані з боку суб'єкта, який їх застосовує, ані з боку суб'єкта, до якого вони застосовуються. Прикладами таких санкцій адміністративні стягнення у вигляді попередження або дисциплінарні стягнення у вигляді догани, суворої догани, попередження про неповну службову відповідність тощо [14, с. 122].

Так, відповідно до статті 26 КУпАП, попередження як захід адміністративного стягнення виноситься в письмовій формі [9]. У передбачених законом випадках попередження фіксується іншим установленим способом. Зміст попередження у КУпАП не визначається, проте цю прогалину заповнює норма статті 463 Митного кодексу України, відповідно до якої попередження як адміністративне стягнення за порушення митних правил є офіційним попередженням правопорушника стосовно недопустимості таких діянь у майбутньому [103].

Очевидно, що реалізація попередження не потребує вчинення жодних додаткових дій від учасників відповідних відносин і воно вважається виконаним (реалізованим) з моменту застосування, тобто з моменту набуття чинності постановою уповноваженого органу, в якій відображено рішення про накладення адміністративного стягнення у вигляді попередження.

Санкціями примусової реалізованості можна вважати такі, для реалізації яких уповноважений орган має обов'язково вчинити низку примусових дій щодо виконання такої санкції. Прикладами вказаних санкцій є адміністративний арешт, оплатне вилучення предметів, конфіскація, арешт з утриманням на гауптвахті, позбавлення спеціального права тощо. Так, згідно вимог статті 326 КУпАП, постанова районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду (судді) про застосування адміністративного арешту виконується негайно після її винесення [9]. Відповідно до статті 327 КУпАП, осіб, підданих адміністративному арешту, тримають під вартою в місцях, що їх визначають органи внутрішніх справ. Відбування адміністративного арешту провадиться за правилами, встановленими законами України [9].

Санкціями забезпечуваної реалізованості можна вважати такі, реалізація яких можлива у порядку добровільного виконання особою, до якої вони застосовані, а за відсутності добровільного виконання – реалізація яких здійснюється у примусовому порядку уповноваженим державним органом. Прикладами таких санкцій є штрафи та інші фінансові санкції.

Так, згідно зі статтею 308 КУпАП, «у разі несплати правопорушником штрафу у строк, установлений частиною першою статті 307 цього Кодексу, постанова про накладення штрафу надсилається для примусового виконання у до деяких функцій. Переглянути дозволи до відділу державної виконавчої служби за місцем проживання порушника, роботи або за місцезнаходженням його майна в порядку, встановленому законом» [9].

У порядку примусового виконання постанови про стягнення штрафу за вчинення адміністративного правопорушення з правопорушника стягується:

- подвійний розмір штрафу, визначеного у відповідній статті КУпАП та зазначеного у постанові про стягнення штрафу;
- витрати на облік зазначених правопорушень. Розмір витрат на облік правопорушень визначається Кабінетом Міністрів України.

У свою чергу, статтею 32 Закону України «Про виконавче провадження» встановлено, що «заходами примусового виконання рішень поряд із іншими є звернення стягнення на кошти та інше майно (майнові права) боржника, у тому числі якщо вони перебувають в інших осіб або належать боржникові від інших осіб; звернення стягнення на заробітну плату (заробіток), доходи, пенсію, стипендію боржника» [104]. За допомогою цих заходів і забезпечується практична примусова реалізація адміністративних стягнень у вигляді штрафу.

Дещо більш складною виявляється реалізація принципу адекватності. Якщо реалізованість санкцій як така може бути забезпечена абсолютно для всіх різновидів санкцій, то проблема забезпечення адекватності санкцій значною мірою залишається до цього часу відкритою. Слід зазначити, що для позначення цього принципу в літературі часто використовуються терміни «співмірність», «пропорційність» чи «доцільність», що не впливає на сутність цього принципу.

Як зазначає О. М. Балинська, «аналізуючи правозастосовну діяльність, слід пам'ятати про те, що вона базується на чітко визначених принципах законності, обґрунтованості, доцільності, що забезпечують її правомірність, справедливість та ефективність» [105, с. 190].

Вимога доцільності передбачає зіставлення обраних засобів з метою обґрунтування їх відповідності саме вказаній меті, їх ефективності з урахуванням ієрархії цілей. Правові засоби мають бути адекватними, відповідними головній меті права в цілому, далі галузі й нарешті інститутові права. Для визначення доцільності будь-якого засобу мають враховуватися, з одного боку, розмір та інтенсивність втручання в основне право, і з другого - важливість мети [14, с. 122].

С. Шевчук вказує, що принцип пропорційності можна сформулювати таким чином: «індивідуальний тягар може бути покладений на особу правовим актом держави тільки тією мірою, яка необхідна для досягнення певної легітимної мети» [106, с. 70-71]. Вимога мінімальності державно-

правового впливу на суспільні відносини означає що засоби повинні бути якомога менше обтяжливими для суб'єктів права.

Як бачимо, принцип адекватності – це загальна керівна ідея відповідності, пропорційності юридичних засобів обмежувального характеру легітимній меті, спрямована на забезпечення ефективності правового регулювання і правозастосування, а також належного балансу інтересів.

На жаль, принцип адекватності (пропорційності) не знайшов належного відображення у чинному законодавстві, хоча як принцип застосування окремих санкцій чи заходів впливу він подекуди використовується. Прикладом цього може служити банківське законодавство. Так, наприклад, принцип адекватності прямо передбачений у Положенні про застосування Національним банком України заходів впливу, затвердженим Постановою правління НБУ від 17.08.2012 р. № 346 [3, с. 21; 107].

Відповідно до п. 3.2 розділу 1 цього положення, «заходи впливу, що застосовуються Національним банком до банків, мають бути адекватними конкретним порушенням, які ними були допущені. Вибір адекватних заходів впливу, які застосовуються до банків відповідно до Закону про банки та цього Положення, має здійснюватися з урахуванням: характеру допущених банком порушень; причин, які зумовили виникнення виявлених порушень; загального фінансового стану банку; розміру можливих негативних наслідків для кредиторів і вкладників; інформації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб щодо порушення банками вимог, установлених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», результатів перевірки банків Фондом гарантування» [3, с. 21].

Завершуючи розгляд принципу адекватності (пропорційності) слід згадати ще один момент. Кодексом адміністративного судочинства України (далі - КАСУ) у ч. 3 статті 2, «передбачено ряд обставин, які мають бути перевірені адміністративним судом в процесі розгляду справ про оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Цим положенням встановлено виключний обов'язок суду, незалежно від змісту

адміністративного позову, незалежно від будь-яких інших обставин, провести перевірку наступних фактів прийняття (вчинення) рішень, дій чи бездіяльності суб'єктами владних повноважень: на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано; обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії); безсторонньо (неупереджено); добросовісно; розсудливо; з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи несправедливій дискримінації; пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія); з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення; своєчасно, тобто протягом розумного строку» [108].

Таким чином, КАСУ пропорційність визначається як дотримання необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія). Фактично це положення можна розглядати як вимогу до всіх суб'єктів, які застосовують адміністративні санкції, дотримуватись принципу адекватності (пропорційності) незалежно від того, визначений цей принцип у законодавчих актах, якими передбачено застосування адміністративних санкцій чи ні.

Підсумовуючи можна стверджувати, що нагальною потребою у правовому регулюванні застосування різноманітних адміністративних санкцій є нормативне закріплення обов'язковості дотримання принципу адекватності (пропорційності) виду і розміру санкції характеру правопорушення, за вчинення якого такі санкції застосовуються, та меті їх застосування.

В українській правовій системі основні повноваження у сфері зовнішньої політики покладено на Президента та Верховну Раду. Співпраця між представниками різних органів влади та на різних рівнях не є

поширеною практикою, тому що система вкрай централізована, і деякі державні органи не мають відповідних повноважень, які необхідні на міжнародній арені. «Координаційна робота може відбуватися на базі апарату РНБО, яка може стати майданчиком для вироблення політичного рішення щодо застосування санкцій для подальшого прийняття Президентом чи РНБО, а також інших рішень у цій сфері» [53].

Посадовці, що готують політичне рішення щодо застосування санкцій, зазвичай обирають із переліку, що включає такі категорії санкцій: дипломатичні (припинення договорів, припинення переговорів на теми, важливі для країни-порушника, припинення економічної допомоги тощо); особисті (замороження активів і заборона на в'їзд для фізичних осіб тощо); фінансові (інвестиційні та кредитні обмеження); економічні (обмеження на імпорт/експорт товарів, що стосуються конкретних підприємств; галузеві (економічні та фінансові санкції, які стосуються цілих секторів економіки або низки підприємств певної галузі); ембарго на постачання зброї та товарів подвійного призначення тощо.

Як бачимо, сьогодні перелік видів санкцій в українському законодавстві є дуже великий і викликає певні сумніви, оскільки запровадження деяких із них навряд чи сприятиме тиску на іноземну державу та її посадових осіб, а деякі з них несуть ризики для свободи слова. Як зазначили, під час ухвалення закону експерти, що здійснюють аналітичне дослідження, перелік видів санкцій необхідно привести у відповідність до міжнародної практики. Експерти також рекомендують використовувати стратегічний підхід до політики санкцій. Це означає, що для посилення тиску слід поступово розширювати список тих, до кого застосовуються санкції, а також додавати до нього нові сектори економіки.

Санкції можуть застосовуватися не відразу після початку конфлікту, а на різних етапах його розвитку для посилення тиску або як реакція на ситуацію чи політику, що виникає в його процесі (наприклад, будівництво Керченського мосту). Також можуть лунати погрози щодо розширення

списку осіб чи кола галузей, що також зазвичай приголошливо діє на правопорушника. Частиною стратегічного підходу можуть стати обіцянки послабити санкції у разі поступок противника. У будь-якому разі всі ці рішення є політичного спрямування.

Варто зазначити, що процедура формування списків в Україні є непрозорою, тривалою та корупційною. Її необхідно відрізнити від політичного рішення щодо застосування санкцій, а також чіткіше прописувати процедури та визначати обсяг інформації, який необхідно надати для обґрунтування включення до санкційних списків. Визначення критеріїв (приналежність до певної галузі економіки, або причетність до формування та проведення певної політики) може відбуватися на етапі прийняття політичного рішення. Виконавчий орган (бюро санкцій), який прийматиме остаточне рішення щодо санкційних списків, повинен мати повноваження перевіряти їх на відповідність критеріям та визначати їх потенційний вплив.

В Україні лише державні органи мають право вносити пропозиції щодо санкцій. У США таке право мають і громадські організації, які можуть подавати скарги, зокрема, на порушників прав людини відповідно до Global Magnetsky Act. Також пропозиції можуть робити іноземні країни через представництва США за кордоном.

Відповідно до Закону про санкції: «Пропозиції щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій виносяться на розгляд Ради національної безпеки та оборони України Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Національним банком України, Службою безпеки України» [7]. Також є пропозиції доповнити цей перелік Генпрокуратурою та ін.

Окрім того, в Україні діє Міжвідомча робоча група з питань реалізації державної санкційної політики, яка є тимчасовим консультативним та дорадчим органом КМУ. Її діяльність визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2022 р. № 967, у якій зазначено:

«Основними завданнями Міжвідомчої робочої групи є сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з питань:

- 1) підготовки пропозицій про застосування, скасування та внесення змін до спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій);
- 2) моніторингу ефективності реалізації санкцій;
- 3) моніторингу ефективності управління Фондом державного майна активами, стягнутими у дохід держави за рішенням суду відповідно до Закону України «Про санкції».

Міжвідомча робоча група відповідно до покладених на неї завдань:

- 1) проводить аналіз стану реалізації застосованих санкцій та моніторинг їх ефективності;
- 2) визначає причини, що призводять до неналежної підготовки пропозицій про застосування, скасування та внесення змін до санкцій та реалізації застосованих видів санкцій, вивчає результати діяльності у зазначеній сфері;
- 3) готує та подає Кабінетові Міністрів України розроблені за результатами своєї роботи рекомендації та пропозиції;
- 4) проводить моніторинг ефективності управління Фондом державного майна активами, стягнутими у дохід держави за рішенням суду відповідно до Закону України «Про санкції», та аналізує стан управління такими активами, за результатами якого надає Кабінету Міністрів України та Фонду державного майна відповідні рекомендації» [109].

Окрім того, Міжвідомча робоча група (далі – МРГ) має право:

- «1) отримувати у встановленому порядку від органів виконавчої влади, підприємств, організацій та установ інформацію, що необхідна для виконання її завдань;
- 2) утворювати за необхідності постійні чи тимчасові робочі групи;
- 3) залучати до участі в своїй роботі представників органів виконавчої влади, а також підприємств, установ і організацій, незалежних експертів чи консультантів (за їх згодою);

4) організовувати проведення нарад, інших заходів із питань, які належать до її відання.

Посадовий склад МРГ затверджується Кабінетом Міністрів. Голова МРГ затверджує її склад і в разі необхідності вносить зміни до нього. Головою МРГ є Перший віце-прем'єр-міністр України, а саме: Міністр економіки» [109].

Найбільш ймовірно, що розвідка з'ясовує інформацію про іноземних фізичних та юридичних осіб, щодо яких мають бути застосовані санкції (якщо йдеться про представників ворожого режиму або іноземних терористів). Міністерство економіки має інформацію про зовнішньоторговельні відносини, Міністерство закордонних справ має таку інформацію завдяки закордонним представництвам. Нацбанк володіє інформацією про активи підсанкційних осіб на території України. У Міноборони є інформація про співпрацю у військовій сфері. Найбільш доцільним видається надання цим відомствам права вносити пропозиції щодо конкретних осіб у санкційних списках.

Процедура погодження подань щодо списків виглядає надто громіздкою та непотрібною. Запровадження санкцій через діяльність російської федерації на окупованій території може ґрунтуватися на моніторингу, який має здійснювати міністерство, у веденні якого знаходяться окуповані території, а також інші міністерства в межах своїх повноважень, Прокуратура АРК. Профільне міністерство має стати центром, куди надходить інформація з інших відомств і може вносити пропозиції щодо дій та політики окупанта, які підлягають санкціям, а також щодо конкретних осіб, які підтримують рішення цих політик.

Експерти, що брали участь у Стокгольмському процесі розробки рекомендацій щодо підвищення ефективності адресних санкцій для ООН, запропонували провести попередню оцінку впливу санкцій при підготовці списку юридичних і фізичних осіб, щодо яких буде застосовано обмеження. Таку попередню оцінку мають здійснити ініціатори санкцій. Необхідно

розробити методику такої оцінки. У міжнародній практиці також є оцінка гуманітарних наслідків санкцій. Відповідно до міжнародних стандартів такі наслідки мають бути мінімізованими.

Подання має містити чітке визначення причетних осіб з метою уникнення помилкового застосування обмежень до невинних осіб або, навпаки, уникнення обмежень правопорушниками. Чим більше буде зібрано ідентифікаційної інформації, тим краще. Інформація про те, що висунута особа відповідає критеріям для накладення санкцій (посадовий статус, близькість до керівництва режиму, участь у підсанкційній діяльності тощо). Подання має бути підготовлено конфіденційно, щоб потенційні учасники не могли заздалегідь дізнатися про своє включення до списку та вивезти свої активи за кордон.

Важливо також вказати період, на який застосовуються санкції. Варто пам'ятати, що термін залежить від того, чи виконує країна, щодо якої застосували санкції, висунуті до неї вимоги. Тому визначення терміну належить до політичного рівня прийняття рішень, а не визначається на рівні виконавчої влади.

Варто також зазначити, що за правилами ЄС діти до 18 років не повинні підпадати під санкції. Діти осіб, до яких застосовано обмежувальні заходи, також не повинні каратися за дії своїх батьків. Вони повинні відповідати за власні дії.

Той самий орган, який приймає рішення про включення до санкційних списків, має приймати рішення і про виключення. Підстави мають бути чітко визначені. Серед них, наприклад, рішення суду про помилкове внесення, смерть фігуранта, припинення обставин, через які особу було внесено до списків. Кожне рішення повинно бути обґрунтованим і прозорим.

Залежно від типу санкцій, вони вводяться безпосередньо органом влади, що опікується відповідною сферою, або приватними учасниками ринку, такими як банки та підприємства, що здійснюють економічну діяльність. Так, наприклад, обмеження на в'їзд в Україну вводить

Держприкордонслужба, дипломатичними санкціями займається МЗС, блокування активів здійснюється силами суб'єктів банківського сектору тощо.

Для переважної більшості суб'єктів владних повноважень відповідні процедури вже існують. Наприклад, їх визначають: Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [110], Постанова про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України [111] тощо. Нещодавно в українське законодавство було введено поняття віртуальних активів, а регулятором цього ринку стало Міністерство цифрової трансформації України.

Передача товарів військового та подвійного призначення відбувається за окремим законом і процедурами. Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [112], «Порядок здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання» [113], що не містять посилань на Закон «Про санкції» і, схоже, існують окремо від нього. У разі прийняття політичного рішення про застосування санкцій до певної країни чи осіб ці механізми мають бути задіяні скоординовано.

Про запровадження режиму санкцій мають звітувати як державні органи, так і приватні. Протягом певного часу після прийняття рішення про санкції вони повинні подати звіт до відповідних державних органів (державні органи – до координаційного органу, а приватні – до державного органу, який опікується їхньою сферою та надає їм рекомендації про запровадження режиму санкцій, а він до координаційного органу). Анкета до звіту повинна містити інформацію про те, що вже зроблено для реалізації та що ще планується зробити. Вони також повинні надавати періодичний звіт про конкретні дії, вжиті для виконання рекомендацій або правових вимог щодо режиму санкцій (наприклад, заблоковані транзакції чи активи).

Відповідні органи мають розробити рекомендації щодо дотримання режиму санкцій для ФОП. Наприклад, є «Положення про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду у сфері реалізації спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [114], затверджене Постановою Правління Національного банку України від 30.06.2020 р. № 90, яким визначено відповідні обов'язки для суб'єктів фінансового моніторингу.

Згідно з рекомендаціями державних органів, підприємства мають запровадити механізм скринінгу, який дозволить їм визначати, чи є якась фізична чи юридична особа в санкційних списках, і не співпрацювати з ними.

У разі виникнення підозр щодо порушень з боку приватних суб'єктів відповідні органи повинні мати достатні повноваження для проведення перевірки, а у разі виникнення підозри щодо умисного порушення режиму санкцій – звернення до правоохоронних органів для проведення розслідування.

Контроль ефективності потребує розробки відповідної методики. Сьогодні в Мінекономіки є підрозділ, до повноважень якого входить такий моніторинг, але деталі його роботи не вивчені. Враховуючи багатоаспектність санкцій, видається малоімовірним, що такий моніторинг може здійснюватися підрозділом Мінекономіки. Видається доцільним надати такі повноваження державному органу, який координуватиме санкційну політику (бюро санкцій).

У США особа, яка внесена до списку, може подати заявку в OFAC на виключення зі списків у разі помилкового внесення до списку або якщо обставини, що призвели до включення до списку, змінилися, і більше немає підстав залишати її під санкціями. Якщо OFAC відхиляє такий запит, відмова може бути оскаржена в суді. Треба надати відповідні можливості і тим, хто в українських списках. Їм має бути надана можливість звернутися до координаційного органу, а у разі відмови – до суду [59].

Слід розуміти, що покарання за порушення режиму санкцій поширюється на фізичних та юридичних осіб держави, яка накладає санкції. Вони можуть бути покарані за несвоєчасне подання або неподання звітів про запровадження режиму санкцій, за порушення режим санкцій. Покарання досить суворі, але можуть бути пом'якшені, якщо порушення було ненавмисним і порушник готовий співпрацювати з державними органами, щоб запобігти подібним порушенням у майбутньому.

У переважній більшості західних країн порушення режиму санкцій карається як кримінальне або адміністративне правопорушення. Порушення поділяються на умисні та необережні. Також існує поняття помилки, за яку також може бути накладено штраф. Умисні порушення караються кримінальним законодавством. Порушення з недбалості вважаються адміністративними і караються штрафами в меншому розмірі.

У деяких країнах корпорації підлягають адміністративній відповідальності. Відповідно до розділу 30 Закону Німеччини про правопорушення (OWiG), корпорація може бути притягнута до відповідальності, якщо певні особи, які займають керівні посади, особливо посади, які дають їм право представляти корпорацію, вчинили адміністративне або кримінальне порушення «санкційного» законодавства, через яке були порушені обов'язки корпорації або корпорація отримала вигоду або мала намір отримати вигоду. Відповідно до розділу 130 OWiG до відповідальності може бути притягнутий власник або керівник корпорації, підлеглий якої не вжив належних дій для впровадження необхідних процедур для виконання санкцій [59].

Окрім того, у розвинених країнах надається допомога підприємствам і банкам у введенні режиму санкцій. У США, OFAC не лише запроваджує та контролює санкції, а й надає методичну допомогу. Також при застосуванні адміністративного стягнення (ненавмисного порушення санкцій) OFAC вдається до переговорної процедури, за якої розраховує суму штрафу відповідно до вигоди, отриманої від заборонених операцій, а потім цю суму

можна зменшити в залежності від ряд факторів, основним з яких є згода порушника запровадити додаткові процедури оцінки та управління ризиками, щоб ситуація порушення не повторилася.

Варто пам'ятати, що запровадження режиму санкцій завдає економічних збитків не лише іншій країні, а й підприємствам усередині країни, які змушені переривати співпрацю з підсанкційними фізичними та юридичними особами та втрачати ринки збуту. Ці підприємства є платниками податків і держава не зацікавлена в їх знищенні. Водночас держава зацікавлена в тому, щоб режим санкцій був ефективним. Саме ці чинники зумовлюють спільну зацікавленість держави та відповідних підприємств у співпраці для зменшення сум штрафів. Підстави та процедури мають бути прозорими. Наприклад, на сайті OFAC є детальний опис кожного випадку порушення та дій обох сторін, спрямованих на впровадження механізмів компенсації та зменшення початкової суми штрафу.

Переважає більшість західних країн мають сайти з інформацією про свою політику санкцій. У них перераховано країни, проти яких запроваджено санкції, підстави для їх запровадження, а також наведено перелік фізичних та юридичних осіб, щодо яких застосовано санкції, наведено все законодавство щодо санкцій, рекомендації щодо їх запровадження та роз'яснення, і описані процедури подання заявки на виключення.

У США OFAC підтримує інформаційний веб-сайт. Там можна знайти інформацію про фігурантів як у вигляді повідомлень про поповнення санкційних списків, так і у вигляді пошукової бази даних. OFAC також надсилає інформацію про внесення до таких списків електронною поштою. Також існує практика сповіщення учасників списку про те, що вони включені до списку.

Держдепартамент відіграє важливу роль у комунікації щодо санкційної політики з іноземними державами. Прояснює політику через свої представництва за кордоном. Україна не може автоматично синхронізуватися з рішеннями міжнародних організацій та інших держав щодо запровадження

списків. Хоча застосування обмежень і процедури моніторингу та покарання за недотримання режиму санкцій не відрізнятимуться, координаційний орган повинен мати право робити винятки з пакетів міжнародних санкцій. Необхідно вказати підстави для таких включень. Однією з очевидних причин є включення громадян України до санкційних списків інших держав.

Санкції мають завдавати шкоди країні, щодо якої вони введені, тоді як шкода для країни, яка накладає санкції, а також для третіх країн в ідеалі має бути мінімальною. Також одним із завдань є мінімізація гуманітарних наслідків.

Ефективнішою вважається політика «батога і пряника», при якій санкції не просто вводяться і загрожують посиленням, а й передбачають можливість їх ослаблення, якщо країна-порушниця почне вживати заходів для задоволення висунутих до неї вимог.

Ефективність санкцій підвищується, якщо вони впроваджуються коаліцією країн. «Міжнародна співпраця у введенні санкцій зменшує політичну цінність країни, до якої введені санкції, тобто надає більшої легітимності запровадженню санкцій в очах міжнародної спільноти та зменшує шкоду для політичного іміджу країни-ініціатора санкцій. Колективна форма санкцій також є більш ефективною в глобалізованій економіці, оскільки вона дозволяє краще контролювати імпорتنі та експортні потоки. Група економічно розвинених країн контролює більше світових ринків і має більший вплив на світову торгівлю, ніж окрема країна» [115].

Механізм застосування санкцій є загальновизнаним і слугує засобом впливу на суб'єктів, які порушують основоположні міжнародні документи, а також національне законодавство деяких країн. Досвід запровадження санкцій за кордоном показує, що країни можуть їх реалізувати як на основі рішень міжнародних організацій, зокрема ООН, так і відповідно до рішень власних державних органів. Запровадження санкцій ООН є специфічним процесом, який відповідає статуту міжнародної інституції. Варто наголосити, що крім виконання всіх санкцій, введених Радою Безпеки ООН, ЄС може

посилити санкції, введені Радою Безпеки ООН, запровадивши більш суворі додаткові економічні заходи. Важливо, що обмежувальні заходи ЄС застосовуються лише в межах юрисдикції ЄС.

Варто зазначити, що законопроект «Про порядок виконання рішень міжнародних організацій про застосування санкцій» називає основні принципи резолюцій Ради Безпеки ООН та рішень міжнародних організацій стосовно запровадження міжнародно-правових санкцій. Зокрема, у ньому зазначено, що «повноваження та обов'язки органів державної влади у зв'язку з необхідністю виконанням заборон і обмежень, які містяться в рішеннях про застосування санкцій. Надаючи іноземним державам пропозиції щодо включення фізичних, юридичних осіб та організацій до відповідних санкційних списків, Служба безпеки України та Міністерство закордонних справ України зобов'язані надавати по можливості детальну інформацію щодо таких осіб, включаючи інформацію, яка стосується ідентифікації фізичних осіб та інформацію, яка підтверджує, що фізичні та юридичні особи відповідають критеріям для включення їх до списку, викладеним у резолюціях Ради Безпеки ООН» [116, с. 96].

Окрім того, Міністерство оборони України прийняло Наказ «Про затвердження Порядку реалізації видів санкцій та моніторингу їх ефективності в системі Міністерства оборони України» 11 травня 2023 року, у якому визначало «особливості та порядок реалізації спеціальних економічних й інших обмежувальних заходів, форми, методи і ключові показники реалізації санкцій і моніторингу їх ефективності у системі Міністерства оборони України» [117].

Ефективність деяких видів санкцій оцінюється як: «санкції неефективні» чи «санкції ефективні частково» або «санкції ефективні». Інформація про неефективність реалізації певних видів санкцій чи щодо проблем із їхньою реалізацією, яка стала відома підрозділам, передається у письмовому вигляді не пізніше трьох днів із моменту її виявлення до відповідного структурного підрозділу.

Отож, оцінюючи ефективність санкцій, потрібно враховувати, що позитивний результат можна зазвичай очікувати:

«а) у короткостроковій перспективі, коли «сигнальні» санкції доводять порушнику безперспективність його подальших деструктивних дій – тобто не встигають проявитися);

б) у довгостроковій перспективі, коли в окремій країні відбуваються економічні зміни під впливом «обмежувальних», а потім (на наступному етапі) вже «примусових» санкцій, які призводять до суттєвої зміни в суспільно-політичній ситуації (можливо і влади)» [118, с. 29].

Завдання щодо забезпечення національної безпеки і виконання комплексних санкцій також виконують правоохоронні органи України. Насамперед, це «Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – НАЗК), Служба безпеки України (далі – СБУ), Національна поліція України (далі – НПУ) та інші органи, зосереджені на реалізації широкомасштабної стратегії міжнародних санкцій для виявлення й обшуку активів фізичних і юридичних осіб, зазначених у рішеннях РНБО» [119].

Слід зазначити, що повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну стало одним із головних питань міжнародної політики. Саме вторгнення стало одним із факторів погіршення відносин між Україною, її західними партнерами та росією. Конфлікт між росією та Заходом є одним із найбільших геополітичних конфліктів нашого часу, у якому росія намагається відновити, розширити та зберегти свій контроль над частинами світу, які вона втратила після розпаду Радянського Союзу та економічного занепаду та глобального керівництва. Наразі іноземні партнери розглядають конфлікт як другу холодну війну щодо Заходу і війну росії проти України щодо України. Окрім того, Україна має розробити довгострокову стратегію політичних і економічних відносин з росією в «постсанкційному» контексті, не послаблюючи своїх позицій, оскільки потрібно розглядати різні сценарії розвитку постсанкційних відносин між Заходом та росією.

2.3. Адміністративно-правове регулювання процедури застосування, скасування та внесення змін до санкцій, а також контролю за їх здійсненням

Варто зазначити, що застосування санкцій в адміністративному праві має здійснюватись у процесуальній формі. Сучасні дослідники вказують, що ознаками процесуальної форми є: чітка і детальна регламентованість процесуальним законодавством.

Правила процедури, що складають основу процесуальної форми, мають «нормативно закріплену модель статичної і динамічної; її цільова спрямованість, тобто процесуальна форма покликана гарантувати точне досягнення мети процесуальної діяльності – з'ясування об'єктивної істини по справі; її відповідність принципам процесуального права. Така відповідність передбачає наявність системи гарантій прав осіб, що беруть участь у справі, і виконання завдань процесуального права» [14, с. 149].

Усе це повною мірою відноситься до діяльності щодо застосування адміністративних санкцій будь-якого виду. Науковці виділяють величезну різноманітність адміністративних санкцій, які існують в чисельних актах законодавства. Ця різноманітність відбивається і на процесуальних характеристиках застосування санкцій, які, незважаючи на їх віднесення до класу адміністративних санкцій, реалізуються через різноманітні, часто досить відмінні провадження.

В адміністративному праві робилися спроби певним чином систематизувати процедури застосування адміністративних санкцій, але лише стосовно тих з них, які мають характер заходів юридичної відповідальності. В одному випадку за особливостями стадії адміністративного розслідування виділяється автономне провадження та об'єднане провадження, а за характеристиками типу деліктного процесу – адміністративне провадження та квазісудове провадження [16, с. 243-245].

В іншому випадку, за особливостями процесуальних конструкцій в адміністративному праві виділяються чотири типи юридичної відповідальності:

- відповідальність, що здійснюється у класичній адміністративно-процесуальній формі;
- відповідальність, що здійснюється у змішаній адміністративно-судовій формі;
- відповідальність, що здійснюється у квазіпроцесуальній формі;
- відповідальність, що здійснюється поза процесуальною формою» [120, с. 8].

Наведені положення є чітко аргументованими і щодо юридичної відповідальності можна з ними погодитись. Проте, оскільки адміністративні санкції охоплюють ширше коло заходів, тому і узагальнення щодо їх видів та процедур застосування повинно бути здійснено на високому рівні.

Отож, на основі проведеного дослідження можна визначити такі види проваджень у сфері накладення адміністративних санкцій:

- використання санкцій у порядку адмінпровадження;
- застосування санкцій за рішенням адміністративних судів.

На думку Є. В. Устименка: «Застосування адміністративних санкцій в порядку адміністративного провадження характеризується тим, що здійснюється воно в рамках адміністративно-правових відносин і суб'єктом, який здійснює застосування санкцій, є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування (їх посадові особи), або суб'єкти, яким делеговано відповідні повноваження. Застосування адміністративних санкцій в порядку адміністративно-судового провадження характеризується тим, що рішення про застосування санкцій приймається або санкціонується чи погоджується адміністративним судом в порядку, передбаченому КАСУ. Застосування адміністративних санкцій в порядку адміністративного провадження є домінуючим в адміністративному праві, але і в межах цього провадження можна виділити певні його види. Перш з все, можна виділити провадження

щодо застосування адміністративних санкцій одного виду, наприклад, які є виключно мірою юридичної відповідальності і провадження щодо застосування усього комплексу адміністративних санкцій, передбачених відповідним законом. Провадження щодо застосування адміністративних санкцій, які є виключно мірою юридичної відповідальності, представлені також у декількох різновидах. У цьому сенсі варто виділити провадження щодо застосування санкцій – заходів адміністративної відповідальності та провадження щодо застосування санкцій – заходів дисциплінарної відповідальності» [22, с. 34].

Найбільш науково вивченими є провадження у сфері застосування санкцій в якості заходів адміністративної відповідальності стосовно фізичних осіб, що називається «провадженням у справах про адміністративні правопорушення». Думки щодо змісту такого провадження є уніфікованими. Вчені вважають, «що провадження в справах про адміністративні правопорушення визначається як низка послідовних дій уповноважених органів (посадових осіб), а у деяких випадках інших суб'єктів, які згідно з нормами адміністративного законодавства здійснюють заходи, спрямовані на притягнення правопорушників до відповідальності і забезпечення виконання винесеної постанови» [28, с. 219].

Зустрічаються також трактування, згідно яких «провадження у справах про адміністративні правопорушення - це регламентована адміністративно-процесуальними нормами діяльність державних органів, спрямована на розгляд справ про адміністративні правопорушення та застосування в необхідних випадках до осіб, винних у їх вчиненні, адміністративних стягнень» [121, с. 78], або це «врегульована нормами адміністративно-процесуального права діяльність уповноважених органів, яка спрямована на притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які вчинили адміністративні правопорушення» [18, с. 203]. Тут основним моментом виступає мета відповідної діяльності.

«Порядок провадження в справах про адміністративні правопорушення визначається Кодексом України про адміністративні правопорушення і відповідні провадження в рамках цього кодексу розрізняються по суб'єктах діяльності (судове та в органах виконавчої влади), видах застосовуваних стягнень (попередження, штраф, виправні роботи тощо), категоріям справ» [121, с. 78].

Суттєвою ознакою зазначеного вище провадження у сфері застосування адміністративних стягнень щодо фізичних осіб, насамперед, є те, що воно здійснюється повністю у межах діяльності уповноважених на це органів влади або місцевого самоврядування, що вправі застосовувати стягнення до осіб, які не знаходяться в відносинах підпорядкування з суб'єктами, що їх застосовують.

Аналогічні ознаки притаманні й абсолютній більшості проваджень у сфері застосування адміністративних санкцій до юридичних осіб. «Суттєва різниця тут полягає тільки у детальності правового регулювання відповідних процедур. Часто законодавець обмежується лише загальною схемою застосування санкцій, як це зроблено у Повітряному кодексі України» [122]. Так, згідно статті 129 зазначеного Кодексу, «підставою для розгляду справи про правопорушення в галузі цивільної авіації, які зазначені в статті 127 цього Кодексу, є протокол. Протоколи про правопорушення в галузі цивільної авіації мають право складати керівник уповноваженого органу з питань цивільної авіації та його заступники, державні інспектори та уповноважені на проведення перевірок посадові особи уповноваженого органу з питань цивільної авіації, керівники аеропортів, начальники служб авіаційної безпеки аеропортів або їх заступники. Справа про правопорушення в галузі цивільної авіації розглядається в п'ятнадцятиденний строк з дня одержання уповноваженим органом з питань цивільної авіації протоколу про правопорушення в галузі цивільної авіації» [122].

У зазначеній статті викладено потрібний мінімум процесуального регулювання дій щодо застосування санкцій, проте навряд чи це можна

вважати задовільним, адже залишаються широкі можливості для розсуду осіб, які уповноважені застосовувати санкції, зокрема за правопорушення у сфері цивільної авіації, що може призвести до зловживань з їх боку.

Більш прийнятним вважаємо підхід, що полягає «в закріпленні на законодавчому рівні самих санкцій, підстав застосування санкцій, суб'єктів їх застосування, а на підзаконному – деталей провадження щодо застосування таких санкцій. Прикладами таких підзаконних актів є: Порядок накладення штрафів за порушення законодавства про захист прав споживачів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 р. № 1177 [123]; Порядок накладення штрафів за порушення законодавства про працю та зайнятість населення, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2013 р. № 509 [124]; Порядок накладення штрафів за правопорушення у сфері містобудівної діяльності, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 06.04.1995 р. № 244 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 02.10.2013 р. № 735) [125]; Порядок накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 26.05.2004 р. № 693 [126]» [32, с. 79] тощо.

Для відносин щодо накладення санкцій за умов, що між порушником і суб'єктом санкцій існують певні відносини правового або організаційного підпорядкування, ситуація із нормативно-правовим регулюванням застосування санкцій є схожою до застосування санкцій, що виступають мірою адміністративної відповідальності.

В деяких випадках суб'єкти застосування, перелік дисциплінарних стягнень, порядок застосування цих санкцій містяться в нормативно-правовому акті на рівні закону. Наприклад, «Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України та Дисциплінарного статуту служби цивільного захисту» [121, с. 39].

Так, зокрема, згідно ч. 3 ст. 5 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, що затверджений Законом України від 24 березня 1999 року № 551-

XIV: «стосовно кожного випадку правопорушення командир зобов'язаний прийняти рішення щодо необхідності притягнення винного до відповідальності залежно від обставин скоєння правопорушення, ступеня вини, попередньої поведінки порушника та розміру завданих державі та іншим особам збитків, а також з урахуванням бойового імунітету, визначеного Законом України «Про оборону України» [127].

Варто зазначити, що і в сфері застосування санкцій, які є заходом дисциплінарної відповідальності, існують приклади правового регулювання процедур накладення санкцій на різних нормативних рівнях. Зокрема, перелік та підстави застосування дисциплінарних стягнень стосовно державних службовців передбачені у ст. 14 Закону України «Про державну службу» [128].

Ще одним видом проваджень щодо накладення адмінсанкцій є застосування всього комплексу цих санкцій, що передбачені відповідним законодавством. Варто зазначити, що такі провадження зустрічаються рідко, проте, вони стосуються надзвичайно важливих галузей державного регулювання, наприклад, захисту економічної конкуренції або банківської діяльності тощо.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [1], «Положення про застосування Національним банком України заходів впливу», затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 17.08.2012 № 346, визначено «порядок застосування заходів впливу (санкцій), а також розмір фінансових санкцій, що застосовуються до банків та інших юридичних осіб, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку України (далі – НБУ)» [3].

Згідно з Положенням, НБУ «застосовує заходи впливу за порушення банками, їх відокремленими підрозділами, філіями іноземних банків, банківськими групами, відповідальними особами банківських груп, іншими учасниками банківських груп чи іншими особами, які є об'єктом перевірки Національного банку згідно із Законом про банки, банківського

законодавства або здійснення ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, або в разі застосування іноземних санкцій на підставі результатів (матеріалів): інспекційних перевірок діяльності банків; перевірок банків з питань дотримання вимог законодавства з питань фінансового моніторингу (виїзна перевірка, безвиїзний нагляд з питань фінансового моніторингу); безвиїзного банківського нагляду за діяльністю банків; аналізу дотримання банками вимог банківського законодавства з використанням статистичної звітності, щомісячних і щоденних балансів тощо; перевірок діяльності банків аудиторськими фірмами, які мають право відповідно до законодавства України на проведення аудиторських перевірок банків; перевірок дотримання банками валютного законодавства; контролю за усуненням банками виявлених у їх діяльності порушень, відповідністю ділової репутації керівників банків вимогам законодавства України; пропозицій куратора банку, що містять інформацію, отриману від відповідних органів інших держав, міждержавних об'єднань або міжнародних організацій, органів державної влади України, та/або офіційно опубліковану (оприлюднену, у тому числі шляхом розміщення на їх офіційних веб-сайтах) ними інформацію про застосування іноземних санкцій» [3].

Із наведеного вище робимо висновок, що з'ясування та фіксація підстав використання заходів впливу здійснюється, зокрема, у процесі банківського нагляду, тому ця діяльність не є структурним елементом провадження у сфері застосування санкцій.

Згідно п. 3.3 «Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, рішення про застосування заходу впливу до банку приймає Правління Національного банку, Комісія Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайта) платіжних систем (далі – Комісія Національного банку), Комісія з питань нагляду та регулювання діяльності банків при територіальному управлінні Національного банку (далі

– Комісія Національного банку при територіальному управлінні) або уповноважена посадова особа Національного банку відповідно до цього Положення» [37].

Як бачимо, із наведених вище прикладів, у нормативно-правових актах НБУ не має різниці між провадженнями у сфері накладення заходів впливу, отже і між санкціями, різними за правовою природою та суттю. Спочатку виявляється правопорушення, тоді з'ясовується, які саме санкції необхідно застосувати до правопорушника, виходячи з принципу «адекватності».

Аналогічну ситуацію спостерігаємо і в Законі України «Про захист економічної конкуренції». Так, за ст. 48 Закону, «розгляд справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції починається з прийняття розпорядження про початок розгляду справи та закінчується прийняттям рішення у справі. При розгляді справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції органи Антимонопольного комітету України: збирають і аналізують документи, висновки експертів, пояснення осіб, іншу інформацію, що є доказом у справі, та приймають рішення у справі в межах своїх повноважень; отримують пояснення осіб, які беруть участь у справі, або будь-яких осіб за їх клопотанням чи з власної ініціативи. Органи Антимонопольного комітету України розпочинають розгляд справи про порушення законодавства про захист економічної конкуренції за: заявами суб'єктів господарювання, громадян, об'єднань, установ, організацій про порушення їх прав внаслідок дій чи бездіяльності, визначених цим Законом як порушення законодавства про захист економічної конкуренції; поданнями органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю про порушення законодавства про захист економічної конкуренції; в тому числі наслідків такого порушення, органи Антимонопольного комітету України приймають розпорядження про початок розгляду справи» [24].

Як вище зазначалося, «другим типом процедур застосування адміністративних санкцій є застосування санкцій – в порядку адміністративно-судового провадження. Застосування адміністративних санкцій в порядку адміністративно-судового провадження характеризується тим, що рішення про застосування санкцій приймається або санкціонується чи погоджується адміністративним судом в порядку, передбаченому КАСУ» [108].

З прийняттям Кодексу адміністративного судочинства України у 2005 році, стали використовуватися його також у сфері накладення адміністративних санкцій.

Також аналогічні норми передбачені у ч. 1 ст. 70 Кодексу цивільного захисту України, де «викладено підстави для звернення центрального органу виконавчої влади, який здійснює державний нагляд у сфері техногенної та пожежної безпеки, до адміністративного суду щодо застосування заходів реагування у вигляді повного або часткового зупинення роботи підприємств, об'єктів, окремих виробництв, цехів, ділянок, експлуатації машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів. У частині ж другій зазначено, що повне або часткове зупинення роботи підприємств, об'єктів, окремих виробництв, цехів, ділянок, експлуатації машин, механізмів, устаткування, транспортних засобів, виконання робіт, надання послуг здійснюється виключно за рішенням адміністративного суду» [129].

За змістом такі санкції науковці-правники відносять до адміністративно-припинювальних, тому можна говорити про використання заходів адміністративного припинення згідно рішення суду. У КАСУ передбачена стаття 183, що «спеціально визначає особливості провадження у справах щодо підтвердження обґрунтованості вжиття суб'єктами владних повноважень заходів реагування під час здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [108].

Відповідно до Закону України «Про санкції»: «підставами для застосування санкцій є:

1) дії іноземної держави, іноземної юридичної чи фізичної особи, інших суб'єктів, які створюють реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України, сприяють терористичній діяльності та/або порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства та держави, призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових втрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод;

2) резолюції Генеральної Асамблеї та Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй;

3) рішення та регламенти Ради Європейського Союзу;

4) факти порушень Загальної декларації прав людини, Статуту Організації Об'єднаних Націй» [7].

Запровадження та реалізацію санкцій можна поділити на кілька рівнів:

- прийняття політичного рішення про накладення санкцій як відповідь на відповідну ситуацію, що склалась на світовій арені;

- виконання цього рішення на рівні відповідних органів влади (зокрема, складання списків чи внесення до них змін);

- безпосереднє запровадження санкцій (визначені дії державних і приватних виконавців);

- контроль за виконанням санкцій та за їх ефективністю;

- звернення осіб із санкційних списків (рівень доказовості);

- застосування/відповідальність за невиконання.

Окрім того, має надаватись методична допомога суб'єктам господарювання у впровадженні санкційних механізмів, здійснюватися належне інформування підсанкційних осіб та учасників процесу, що гарантує прозорість санкційної політики.

Зазвичай, накладення санкцій здійснюється за відповідною схемою: кожен наступний захід впливу та примусу запроваджується тоді, коли

практично вичерпано потенціал попереднього. Саме тому країни ЄС накладають санкції в декілька етапів.

Ці фази застосування санкцій детально описав О. Шаров:

- «1-й етап. Оголошення санкцій як частини загальної стратегії ЄС. Санкції оголошуються як частина загальної зовнішньополітичної стратегії і дуже рідко ізольовано від використання інших інструментів впливу (дипломатичних переговорів, спонукань, військового втручання). Тому в кожному конкретному випадку визначається місце санкцій у загальній системі впливу та чітко усвідомлюється роль, яку вони покликані відігравати в загальній стратегії.

- 2-й етап. Визначення мети санкцій: змусити країну-агресора (об'єкт) здійснити певні дії, обмежити її дії або подати сигнал про неприпустимість її дій. На цьому етапі, після визначення ролі санкцій (основної чи допоміжної), узгоджується логіка дій, тобто досягається розуміння того, як саме вони покликані сприяти досягненню загальної мети. Якщо санкції спрямовані на примушення об'єкта до певних дій, то передбачається, що це ґрунтується на добровільному рішенні правопорушника і що виконання цих дій не суперечить його основним цілям. І навпаки, запроваджені санкції означають, що умови для «виживання влади» у відповідній країні стають неприйнятними.

- 3-й етап. Розробка механізму дії та визначення вартості. Після визначення цілей, які будуть поставлені у зв'язку із застосуванням економічних санкцій, розробляється механізм впливу, який може бути прямим (через ускладнення, спричинені санкціями) або непрямим (через супутні витрати, наприклад, збільшення ціни на електроенергію, відсутність ліків тощо) та ненавмисні (через непередбачені наслідки). Оцінка результату санкцій (ймовірних збитків для країни-цілі) проводиться на основі експертних оцінок і може бути більш-менш виправданою лише щодо результатів прямих заходів (зменшення валютних надходжень від експорту, зростання дефіциту бюджету тощо).

- 4-й етап. Аналіз порівняльної корисності санкцій. На цьому етапі оцінюється ефективність санкцій у порівнянні з іншими можливими заходами впливу. Мається на увазі, що серйозні зовнішньополітичні рішення можливі лише за умови аналізу всіх можливих напрямків дій [57, с. 29].

Згідно статті 31 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [110] під час подання пропозицій до відповідних комітетів РБ ООН стосовно «включення фізичних, юридичних осіб та організацій до відповідних санкційних списків СБ України та МЗС України повинні: дотримуватись процедур і стандартних форм, встановлених відповідними комітетами Ради Безпеки ООН, форм для внесення осіб до відповідних списків; надати, наскільки це можливо, повну інформацію про особу чи організацію, запропоновану для включення, а саме інформацію, достатню для ідентифікації окремих осіб, організацій та юридичних осіб, та інформацію, якщо це можливо, необхідну для видачі спеціального розпорядження Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерпол); викласти фактичні обставини справи та причини включення до списку якомога детальніше та надати таку інформацію на запит, за винятком обмеженої інформації, яка не може бути надана компетентному комітету; зазначити, чи може статус України як країни, що подала пропозиції щодо включення до відповідних санкційних списків, оприлюднюватися відповідними комітетами» [110].

Варто зазначити, «з початку російської агресії у 2014 році кількість накладених санкцій у розрізі різних держав та інституцій зростала, піковим виявився 2022 рік – 15205 накладених санкцій. Лідерами у застосуванні санкцій виступають країни ЄС (28,5%), США (27,1%)» [76].

Варто зазначити, що перший санкційний пакет запроваджений був ЄС ще до 24 лютого 2022 р. у зв'язку із визнанням президентом росії ЛНР і ДНР. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну ЄС було прийнято

другий пакет санкцій, але дані обмеження були не тільки не відповідним існуючій загрозі стосовно України, а пакет навіть і не передбачав належних суворих обмежень, аби зупинити російську навалу в перші дні війни. Переважно були це санкції енергетичного, фінансового, транспортного та технологічного сектору, візової політики, що, безумовно, мали значення у питаннях підтримки України, проте, не мали відповідного впливу на росію як ядерну державу та суб'єкта збройного нападу.

У квітні 2023 р. Радою Європейського Союзу «було введено десять пакетів економічних та індивідуальних санкцій у зв'язку з військовою агресією росії проти України» [130].

Проте, «незважаючи на достатньо швидкий темп реагування з боку ЄС та країн Європи на збройну агресію росії, прийняття санкцій щодо останньої часто носить декларований характер, оскільки де-факто вони не працюють, а економіка росії зростає за рахунок «тіньових» доходів, що є наслідком обходу санкцій як нею самою так і окремими країнами ЄС» [131, с. 737].

Тому, надзвичайно важливо проводити контроль за виконанням санкцій і моніторинг їх ефективності.

Варто зазначити, що моніторинг ефективності санкцій «здійснюється відповідно до принципів: системності та достатності, реалістичності, комплексності, об'єктивності. Об'єктом зазначеного вище моніторингу є юридичні та фізичні особи, щодо яких застосовані санкції у встановленому порядку. Моніторинг санкцій здійснюють відповідні підрозділи (особи), що відповідають за реалізацію певних видів санкцій. Такі структурні підрозділи мають право одержувати від органів влади, інших установ і організацій у встановленому законом порядку інформацію, документи та матеріали, що необхідні для забезпечення здійснення моніторингу виконання санкцій» [119].

Згідно чинного законодавства, «етапами моніторингу є:

– збір, вивчення та аналіз інформації про осіб, до яких застосовані санкції, структурними підрозділами, які беруть участь у реалізації санкцій;

– узагальнення результатів та облік результатів моніторингу ефективності санкцій, визначення їх ефективності відповідальним структурним підрозділом;

– підготовка відповідальним структурним підрозділом інформації про результати моніторингу ефективності санкцій до державних органів, до повноважень яких належить забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері, яка стосується застосування санкцій» [117].

Результати моніторингу готуються відповідним структурним підрозділом та надсилаються державним органам, які відповідальні за забезпечення формування і реалізацію державної політики стосовно санкцій (з врахуванням рішень РНБО та доручень Прем'єр-міністра).

Результати моніторингу санкцій відображаються в електронній формі та повинні містити інформацію про особу, стосовно якої було застосовано санкції. Зокрема, «для фізичних осіб – це: ідентифікаційні дані згідно офіційних реєстрів держави, наприклад, для громадян України – це відомості, які ідентифікують особу (її прізвище, ім'я, по батькові, а також за наявності унікальний номер у Єдиному державному демографічному реєстрі та реєстраційний номер облікової картки платників податків чи інформація про відмову від його прийняття (для осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття зазначеного номера та офіційно повідомили про це відповідному контролюючому органу), будь-яку іншу інформацію, що може сприяти здійсненню ідентифікації відповідної особи). Для юридичних осіб: ідентифікаційні дані та реквізити юридичної особи відповідно до офіційних реєстрів держави реєстрації, для юридичних осіб України – Єдиного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; Указ Президента України, яким введено в дію рішення Ради національної безпеки та оборони України щодо застосування санкцій із зазначенням номера додатка рішення Ради національної безпеки та оборони України та порядкового номера, який стосується особи, щодо якої застосовані санкції; види санкцій відповідно до Закону України «Про

санкції»; строк застосування санкцій; державні органи, що забезпечують реалізацію санкцій; мета застосування санкцій; результати застосування санкцій / показник ефективності санкцій; висновки щодо досягнення мети застосування санкцій» [117].

Пропозиції щодо скасування і внесення певних змін до санкцій також подаються до РНБО: Президентом України, Верховною Радою, Кабінетом Міністрів України, НБУ, Службою безпеки України. Згідно ст. 5 Закону України «Про санкції»: «Рішення щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій щодо іноземної держави або невизначеного кола осіб певного виду діяльності (секторальні санкції), передбачених пунктами 1, 2-5, 13-15, 17-19, 24-1, 25 частини першої статті 4 Закону «Про санкції», приймається Радою національної безпеки та оборони України, вводиться в дію указом Президента України та затверджується протягом 48 годин з дня видання указу Президента України постановою Верховної Ради України. Відповідне рішення набирає чинності з моменту прийняття постанови Верховної Ради України і є обов'язковим до виконання... Рішення щодо застосування, скасування та внесення змін до санкцій щодо окремих іноземних юридичних осіб, юридичних осіб, які знаходяться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність (персональні санкції), передбачених пунктами 1, 2-21, 23-25 частини першої статті 4 цього Закону, приймається Радою національної безпеки та оборони України та вводиться в дію указом Президента України. Відповідне рішення набирає чинності з моменту видання указу Президента України і є обов'язковим до виконання» [7].

Окрім того, припинення дії міжнародних угод та договорів, згода щодо обов'язковості яких надана ВРУ, як санкція відповідно до чинного законодавства, здійснюється ВРУ за поданням Президента або інших суб'єктів законодавчої ініціативи.

Варто також зазначити, що рішення щодо санкцій повинно містити певний строк їх застосування, окрім випадків застосування санкцій, які призводять, наприклад, до припинення прав, а також інших санкцій, що не можуть тимчасово застосовуватися відповідно до їх змісту.

Рішення щодо внесення певних змін до санкцій згідно закону приймається органом, який прийняв рішення щодо їх застосування, за власною ініціативою чи на підставі пропозицій відповідних органів державної влади, визначених у ч.1 ст. 5 Закону «Про санкції». Рішення про скасування «заходів впливу» приймається органом, який прийняв рішення щодо їх накладення згідно Закону, в разі якщо їх застосування призвело до досягнення поставленої мети.

Слід відмітити, що запровадження санкцій передбачає також певні винятки. Так, зокрема, з гуманітарних міркувань особі, яка потрапила під санкції, може бути дозволено відвідати країну, в'їзд до якої їй заборонений. Кожен випадок необхідно розглядати окремо.

ОFAC у США видає загальні, а також індивідуальні ліцензії, що дозволять виключати з режиму санкцій. Винятки згідно із загальною ліцензією стосуються всіх фізичних та юридичних осіб США, які повинні застосовувати обмеження, накладені Президентом та OFAC. Наприклад, генеральна ліцензія № 5, видана для Криму, дозволяла до 1 лютого 2015 року здійснювати операції, заборонені режимом санкцій, якщо вони необхідні компаніям для згортання діяльності на тимчасово окупованій території. Для отримання індивідуальних ліцензій компанії повинні подати заявку до OFAC відповідно до процедури, описаної на веб-сайті.

Як правило, «дозвіл на заборонені операції надається, якщо вони відповідають інтересам національної безпеки Сполучених Штатів. Ліцензії також містять вимогу звітувати про всі операції. Невиконання цієї вимоги тягне за собою штраф» [56]. Україна має також визначити обставини, за яких можливі винятки із режиму санкцій.

Висновки до Розділу 2

Отож, санкційна політика – це формат поведінки (порядок дій), обраний учасником міжнародних відносин, у сфері застосування обмежувальних заходів, що визначається певною метою і ґрунтується на основі нормативно-правової бази. Основним інструментом її є санкції, що відповідно до законодавства України є спеціальними обмежувальними заходами, які запроваджуються для захисту національних інтересів, суверенітету, безпеки та територіальної цілісності України, з метою протидії терористичній діяльності, а також запобігання правопорушенням та поновлення прав і законних інтересів окремих громадян, українського суспільства та держави, які засновані на принципах прозорості, об'єктивності, законності, ефективності та відповідності меті.

Санкційна політика, як правило, є багаторівневою – її основні параметри визначаються міжнародними організаціями або асоціаціями, тоді як кожна країна з часом формує для себе згідно національного законодавства, власний формат реалізації обмежень. Доречно виділити ряд особливостей, що впливають на ефективність її. Серед них найважливішими є: багатоцільовий характер, синхронізація дій з партнерами, потреба у прийнятті ризиків «бумеранга», застосування багаторівневих і вторинних санкцій. Усі ці характеристики пов'язані із високим ступенем взаємозалежності економік світу в умовах сьогодення.

Отож, науковці пропонують виділяти такі види проваджень у сфері застосування адміністративних санкцій: «накладення санкцій в порядку адміністративного провадження; застосування адміністративних санкцій в порядку адміністративно-судового провадження. Застосування адміністративних санкцій в порядку адміністративного провадження характеризується тим, що здійснюється воно в рамках адміністративно-правових відносин і суб'єктом, який здійснює застосування санкцій, є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування (їх посадові особи), або

суб'єкти, яким делеговано відповідні повноваження. Застосування адміністративних санкцій в порядку адміністративно-судового провадження характеризується тим, що рішення про застосування санкцій приймається або санкціонується чи погоджується адміністративним судом в порядку, передбаченому КАСУ» [22, с. 34].

Питання забезпечення нацбезпеки України є останнім часом надзвичайно актуальним через здійснення військової агресії проти України. Важливим засобом реагування на економічні, політичні, інформаційні загрози є механізм накладення санкцій. Застосування їх повинно ґрунтуватися на таких основних принципах: законності, прозорості, об'єктивності, ефективності та відповідності меті.

Як показує досвід запровадження санкцій багатьма державами та міжнародними організаціями проти росії, специфіка механізму та порядку їх реалізації підтверджує те, що агресору в сучасних умовах вдається знаходити все більше можливостей для їх обходу. Нерідко прийняті пакети обмежень не відповідають рівню небезпеки та шкоди, що завдає рф. Окрім того, санкції часто виступають інструментом довгострокових дій та можуть мати політичний, економічний ефект тільки через багато років після впровадження їх, а наслідки взагалі можуть бути неоднозначними і навіть негативними.

За таких умов посилення моніторингу ефективності санкцій є вкрай важливим та необхідним. Першочергово повинна проводитися робота із базами даних різних країн, наприклад, у сфері торгівлі, нафтових ринків тощо. Уряди США, Великої Британії, Канади, Нідерландів та інших країн посилюють та удосконалюють власну спроможність у роботі з даними. Останнім часом для проведення моніторингу також долучаються й неурядові організації.

Отже, сьогодні потрібно дати належну оцінку протиправним діям росії у всіх міжнародних організаціях, спеціалізованих установах та створити сучасну мережу у сфері моніторингу ефективності застосування міжнародно-

правових санкцій стосовно російської федерації, які пов'язані з військовою агресією проти України. Зокрема, найважливішим завданням для світу є застосування надійних механізмів запобігання і протидії обходу й уникненню санкцій російською федерацією.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1. Аналіз ефективності санкцій як передумова до вдосконалення адміністративно-правового регулювання санкційної політики в Україні

Як зазначалось вище, ефективність санкцій підвищується, коли вони застосовуються не лише однією державою окремо, а коаліцією країн. «Міжнародна співпраця у введенні санкцій зменшує політичну цінність країни, до якої введені санкції, тобто надає більшій легітимності запровадженню санкцій в очах міжнародної спільноти та зменшує шкоду для політичного іміджу країни-ініціатора санкцій. Колективна форма санкцій також є більш ефективною в глобалізованій економіці, оскільки вона дозволяє краще контролювати імпорتنі та експортні потоки. Група економічно розвинених країн контролює більше світових ринків і має більший вплив на світову торгівлю, ніж окрема країна» [115].

Політика санкцій завжди була чинником економічного примусу або впливу з метою протидії небезпечним загрозам, які стоять перед світом (наприклад, ядерна програма Ірану, загроза з боку Північної Кореї). Варто зазначити, що багато держав не мають своєї власної санкційної політики, а тому виконують рішення інших провідних країн. Проте, санкції у наш час стають більш популярними та актуальними, як на національному, так і на міжнародному рівнях, адже сьогодні увесь світ стикається із гібридними загрозами, що не підлягають встановленому правовому регулюванню.

Слід зазначити, що «війна росії проти України є прецедентом, коли за допомогою санкцій намагаються виправити ситуацію та змусити агресора повернутися до статус-кво. Комплекс санкцій досить широкий. Однак тривалість часу, який знадобився для запровадження таких санкцій, свідчить про те, що на міжнародному рівні немає всебічного розуміння та розробленої

політики щодо санкцій як інструменту стримування чи покарання. Якщо тлумачити санкції як наслідок порушення міжнародного права, то це беззаконня і нерегульованість. На відміну від інших галузей права (цивільного права, кримінального права), в яких чітко визначено, які наслідки чекають на винного, у санкційній політиці такого регулювання немає» [118, с. 472].

Проте, проблемою сьогодні виступає те, що жодна держава не використовує належні методи визначення ефективності впливу санкцій, а також не має об'єктивних критеріїв оцінювання та контролю щодо їх застосування. Тому розуміння санкційної політики повинно полягати у тому, що санкційні заходи проти росії є, насамперед, інструментом міжнародної безпеки та захисту норм права, забезпечення його верховенства і запобігання правопорушенням.

Сьогодні основною метою санкцій є припинення війни, зменшення військово-технологічних можливостей країни-агресора для ведення наступальних військових дій сучасними видами зброї. Санкційна політика проти тоталітарного режиму росії повинна бути спрямована на завдання максимальної шкоди для зменшення можливостей рф вести агресивні війни, особливо в оборонному секторі, суднобудуванні, приладобудуванні, ракетно-космічній промисловості, у науково-дослідних інститутах, в постачанні обладнання, машин, передових матеріалів, а також у тих секторах, які мають значний вплив на ведення гібридної війни: наприклад, ІТ, медіа, енергетика тощо.

Досвід накладення санкцій в інших країнах показує, що держави «можуть їх реалізувати як на основі рішень міжнародних організацій, зокрема ООН, так і відповідно до рішень власних державних органів. Запровадження санкцій ООН є специфічним процесом, який відповідає статуту міжнародної інституції. Таким чином, механізм санкцій ООН має специфічний характер і складається з того, що ООН має повноваження застосовувати примусові заходи для відновлення та підтримки міжнародного

миру проти будь-якої суверенної держави, навіть якщо вони не є членами Організації, у випадках, коли Рада Безпеки визначає, що дії будь-якої з них можуть становити загрозу для міжнародного миру. П 7 ст. 2 Статуту ООН конкретизує основний визначальний принцип, згідно з яким Статут ні в якому разі не надає ООН права втручатися у внутрішню компетенцію країни, застосування примусових заходів відповідно до глави VII Статуту ООН не передбачає заходів з питань недотримання Статуту; Статут ООН визначає санкційну компетенцію інших суб'єктів міжнародних відносин. Наприклад, стаття 51 Статуту ООН встановлює право на індивідуальну або колективну самооборону у разі збройного нападу» [52, с. 30].

Однак, найкраще підтвердження зазначена теза знаходить в п. 6 ст. 2 Статуту: «Організація забезпечує, щоб держави, які не є членами, діяли відповідно до цих принципів у тій мірі, в якій це необхідно для підтримки міжнародного миру та безпеки» [52, с. 31]. Варто зазначити, що деякі науковці вважають, що «Статут ООН не є звичайним договором. По-перше, це правова основа діяльності універсальної міжнародної організації миру і безпеки; по-друге, держави визнали його вищим за всі інші міжнародні договори» [52, с. 33].

Слід зазначити, що окрім виконання усіх санкцій, накладених Радою Безпеки ООН, «ЄС може посилити санкції, введені Радою Безпеки ООН, запровадивши більш суворі додаткові економічні заходи. Важливо, що обмежувальні заходи ЄС застосовуються лише в межах юрисдикції ЄС. Це означає, що вони застосовуються до компаній і організацій, які розташовані на території ЄС, включаючи повітряний простір ЄС, до громадян ЄС, незалежно від того, чи вони знаходяться в ЄС, а також до компаній і організацій, зареєстрованих згідно із законодавством держави-члена ЄС, незалежно від того, розташовані вони в ЄС чи ні. Ці заходи також стосуються філій компаній ЄС у третіх країнах і діяльності компаній, яка повністю або частково здійснюється в межах ЄС. Європейський Союз не ухвалив законодавства про екстериторіальне застосування санкцій і зобов'язаний

інформувати компанії, щодо яких діє замороження активів або заборона на в'їзд, про те, що вони підпадають під такі обмежувальні заходи. Законопроект України «Про порядок виконання рішень міжнародних організацій про застосування санкцій» визначає основні принципи виконання резолюцій Ради Безпеки ООН та рішень міжнародних організацій щодо запровадження міжнародно-правових санкцій. Закон, обов'язковий для України, встановлює повноваження та обов'язки органів державної влади у зв'язку з необхідним виконанням заборон та обмежень, що містяться в рішеннях про застосування санкцій» [53].

Як бачимо, міжнародно-правових санкцій є невійськовими колективними примусовими заходами, які застосовуються міжнародними організаціями проти держави, що порушує норми права, щоб її примусити не вчиняти злочин, припинити правопорушення і відшкодувати заподіяну шкоду. Вони мають тимчасовий характер. Ці санкції «не повинні бути більш обмежувальними, ніж ті, що передбачені в резолюціях Ради Безпеки ООН, а також у рішеннях міжнародних організацій чи їх органів про запровадження обов'язкових для України санкцій» [132].

Отже, міжнародні санкції – це інструмент реалізації національних інтересів країн і спосіб підтримки міжнародної безпеки та миру; це примусові колективні заходи, які застосовуються із використанням інституції, механізмів та стандартів міжнародних організацій стосовно правопорушника для спонукання його до виконання власних міжнародних зобов'язань.

Варто зазначити, що надаючи іншим державам пропозиції про включення фізичних чи юридичних осіб до санкційних списків, МЗС України і Служба безпеки України зобов'язані надати в міру можливостей детальну інформацію щодо таких осіб, зокрема, яка стосується їх ідентифікації (це стосується фізичних осіб), та інформацію, яка підтверджує, що ці особи відповідають критеріям включення до списку, визначеним у резолюціях РБ ООН.

«З позиції впливу антиросійських санкцій на власну економіку та ставлення до необхідності продовження режиму санкцій країни ЄС можна умовно поділити на три групи: 1) країни, які зазнали (або можуть зазнати у разі продовження санкцій) значних негативних наслідків санкцій, але мають жорстку позицію щодо їх подальшого застосування (Німеччина, країни Балтії, Польща, Велика Британія та ін.); 2) країни, які зазнали значних втрат і схильні до послаблення санкцій (Італія, Іспанія, Словаччина, Угорщина, частково Франція); 3) країни, які зазнали незначних втрат, але виступають за послаблення санкцій з політичних міркувань (Греція, Болгарія, Кіпр тощо). У деяких випадках ситуація не така однозначна, оскільки втрати відчутні, але спротив режиму санкцій непропорційно більший, саме з політичних причин, як, наприклад, в Угорщині чи Чехії» [51].

Варто зазначити, що санкції – це комплексний механізм вибіркової дії, що діють у різних секторах і проти визначених фізичних й юридичних осіб. Разом із секторальними санкціями працюють дипломатичні й візові обмеження. «У той же час, санкції не мають містити прогалин, не мають бути вибірково накладеними на одних і оминати інших російських олігархів, чиновників, політиків. У нинішніх обставинах потрібний регулярний аналіз та моніторинг для виявлення таких прогалин та прийняття відповідних рішень щодо розширення списків осіб, яким вдалося оминати санкції» [132].

У матеріалах Міжнародного центру перспективних досліджень «Як зробити антиросійські санкції ефективнішими» охарактеризовано сучасну ситуацію щодо застосування санкцій і запропоновано шляхи підвищення їх ефективності. «На думку експертів, санкції, які сприяють поваленню або послабленню режиму путіна, можуть сприяти послабленню позицій ворога і змусити його відступити. Санкції можуть і повинні сприяти розколу правлячої еліти росії, спонукати до конкретних дій щодо зміни режиму путіна та перегляду агресивної імперської політики щодо України. Тому санкції мають бути комплексними і не допускати жодних прогалин. Слід звернути увагу на такі прогалини, як невключення деяких російських

олігархів до санкційних списків або виключення з санкційних списків чи невключення до санкційних списків через судові процеси та процедури» [132].

На практиці є прецеденти скасування чи обходу індивідуальних санкцій, і ЄС неодноразово обговорював питання скасування санкцій щодо деяких росіян, що були накладені нібито на слабких правових підставах. Варто зазначити, що деякі країни ЄС навіть відкрито говорять про виключення певних осіб із списків. Тому наша держава повинна чітко висловити власні контраргументи і визначити свою позицію, що тільки офіційна зміна поглядів російських олігархів, засудження ними війни і режиму путіна, а також підтримка України, у тому числі фінансова, є тією єдиною підставою, що сприятиме перегляду режиму санкцій.

«Російські олігархи в основному зосереджені в енергетиці, металургії та фінансах, тобто тих секторах економіки, які є значним джерелом доходу для олігархів путінського режиму. Поки у російських олігархів є можливості продовжувати міжнародну економічну діяльність, налагоджену роками, режим путіна буде загрозою для всього світу. Необхідно повністю заблокувати та усунути шляхи обходу існуючих обмежень, які вкрай негативно впливають на весь механізм санкцій та недостатньо впливають на країну-агресора» [133].

Варто зазначити, що група Єрмака-Макфола пропонує створити єдиний список порушників та санкцій, чек-лист компаній та осіб підвищеного ризику, також систему «світлофорів» з метою оцінки дотримання державами режиму санкцій, а також надавати висновки моніторингу щодо російської торгівлі та здійснювати між союзниками обмін даними. Відзначається, що санкційні заходи проти росії впливають на економіку останньої через виведення багатьох західних компаній, руйнування економічних та виробничих секторів, заморожування значної кількості російських «міжнародних» резервів та втрата європейських ринків нафти і газу з росії. Однак, катастрофічний вплив цих заходів на російську економіку

пом'якшений був високими цінами на газ і нафту, наявністю винятків та шляхів їх обходу.

Деякі прогалини правового регулювання та практичного застосування санкцій виявляються й усуваються, часто завдяки увазі ЗМІ і проведеним експертним дослідженням. Крім того, «пропонується більш системний підхід до встановлення меж для управління та регулювання економічних відносин з росією – підхід «холодної війни 2.0». Це може включати запровадження спеціального режиму торгівлі з російською федерацією, щоб мінімізувати торгівлю та заблокувати доступ до західних технологій, ринків і фінансів до переходу до мирної зовнішньої політики» [134].

У сфері торгівлі, зокрема, пропонується розширити заходи експортного контролю: «щодо стратегічної високотехнологічної продукції (обладнання для зрідженого газу, каталітична обробка, мікрочіпи, напівпровідники); товарів та технологій подвійного призначення; металів, мінералів, руд (титанові, хромові, мідні, молібденові) і готової продукції з їх використанням; промислового програмного забезпечення; технологій суднобудування. Також пропонується запровадити: обмеження на експлуатацію нафтозховищ для танкерів і вантажних суден; повне ембарго на імпорт металів, мінералів, супутніх промислових товарів, хімічної продукції, пластмас і гуми, деревини та пиломатеріалів, дорогоцінного каміння та критичного обладнання (газових турбін та їх компонентів) з росії та білорусі; розірвання спільних довгострокових контрактів з ОПЕК російської федерації та білорусі; повне ембарго на російську нафту, нафтопродукти, газ і вугілля» [133].

Як вважають науковці, «повне виконання запропонованих нових обмежувальних заходів посилить запроваджені санкції, забезпечить їх ефективність, сприятиме політиці згуртованості з країнами ЄС та забезпечить підтримку секторів і підприємств України, які суттєво постраждали від бойових дій, а також відновлення ресурсної бази. Пошук превентивних заходів для постійного посилення санкційного тиску та досягнення

максимального ефекту від санкцій має бути свідомим зусиллям позбавити агресора можливості уникнути санкцій та продовжувати фінансувати злочинну війну проти України. Тому розвиток та поглиблення формату подальшої співпраці України з ЄС та міжнародним співтовариством є саме додатковим аргументом для надання Україні допомоги найбільшими країнами-донорами в усіх юрисдикціях у рамках ініціативи щодо оновлення глобальної архітектури безпеки» [134].

Варто також зазначити, що Міністерством оборони України був прийнятий Наказ «Про затвердження Порядку реалізації видів санкцій та моніторингу їх ефективності в системі Міністерства оборони України» [117], в якому визначено «механізм реалізації спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) та моніторингу їх ефективності, форми, методи та ключові показники реалізації видів санкцій і моніторингу їх ефективності в системі Міністерства оборони України» [117].

Як зазначалось вище, моніторинг санкцій здійснюють певні структурні підрозділи (визначені особи), що відповідають за їх реалізацію відповідно до засад систематичності, реалістичності, комплексності, достатності та об'єктивності. Ефективність окремих видів санкцій, що застосовуються до юридичних і фізичних осіб, може оцінюватися як: «санкції ефективні», «санкції неефективні» або «санкції ефективні частково». Завдання забезпечення економічної безпеки і виконання комплексних санкцій також виконують правоохоронні органи держави. А саме: НАКЗ, СБУ, НП тощо, які зосереджені на застосуванні стратегії міжнародних санкцій з метою виявлення й обшуку активів фізичних і юридичних осіб, що зазначені у відповідних рішеннях РНБО.

У наш час злочинний режим кремля розв'язав воєнну агресію проти України та захопив частину її території, спричинивши величезні людські та економічні втрати. Безпосереднім наслідком такої агресії стала втеча мільйонів біженців із окупованих територій і українських емігрантів як до країн ЄС, США та інших країн.

«Перший пакет санкцій був пов'язаний із ескалацією агресії росії проти України, економічно розвинені демократичні держави запровадили його в зв'язку із визнанням квазіутворень «ДНР» і «ЛНР». Наступні санкційні пакети пов'язані із безпідставним воєнним нападом у лютому 2022 р. на Україну. З початку російської агресії у 2014 році кількість накладених санкцій у розрізі різних держав та інституцій зростала, піковим виявився 2022 рік – 15205 накладених санкцій (Додаток Д). Лідерами у застосуванні санкцій виступають країни ЄС (28,5%), США (27,1%) (Додаток Е)» [132].

Перша реакція ЄС щодо подій в Україні, зокрема, референдуму в Криму, відбулася іще у березні 2014 р. «Європейські країни різко засудили такі дії та не визнали результати референдуму. Тоді ж були введені обмеження щодо 21 чиновника рф. Наступного місяця обмежувальні заходи були доповнені за ініціативою Європарламенту. Зокрема, йшлося про відмову від проекту будівництва газопроводу «Південний потік», можливість якого раніше активно обговорювалася. Влітку 2014 року ЄС включив «інвестиційну» складову в нові санкції, згідно з якою Європейський інвестиційний банк і Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) припинили фінансування низки проектів, запропонованих рф і припинили виділення коштів російській федерації» [134].

Щодо галузевих санкцій, компанії з Європи заблокували інвестиції в російські інфраструктурні проекти в таких сферах: енергетика, транспорт, телекомунікації, розвиток та функціонування мінерально-сировинної бази тощо. ЄС припинив також постачання обладнання, страхування і здійснення фінансових послуг компаніям з росії, які спеціалізуються на сировині чи інфраструктурі. Фінансові обмеження також передбачали заборону операцій з цінними паперами, строк обігу яких більше 90 днів та які були випущені держпідприємствами росії після 1 серпня 2014 р. Зокрема, до списку ввійшли Зовнішекономбанк, Зовнішторгбанк, Россільгоспбанк Газпромбанк, Ощадбанк. Санкції ЄС включали також обмеження щодо експорту товарів

подвійного використання і супутніх послуг, військової техніки й обладнання для нафтопереробної промисловості, зброї тощо.

«До кінця 2014 року санкції кілька разів посилювали. Заборону на постачання товарів подвійного призначення поширили на дев'ять підприємств військово-промислового комплексу рф; постачання в росію обладнання для розробки морських нафтових родовищ; посилення обмежень у банківському секторі, зокрема заборона на операції з цінними паперами зі строком обігу понад 30 днів. Згодом ЄС продовжив санкції проти російської федерації через анексію Криму та міста Севастополя до 23 червня 2023 року. Тому очевидно, що ЄС не визнає та засуджує спробу незаконної анексії Кримського півострова, яка серйозно порушує міжнародне право, чітко дотримується зобов'язань щодо підтримки суверенітету та територіальної цілісності України в її міжнародно визнаних кордонах і повністю підтримує політику невизнання незаконної анексії її територій» [134].

Для прикладу, «США та ЄС наклали санкції на Центральний банк Росії, якими заморозили його закордонні активи. На 13 березня 2022 р. Росія вже не мала доступу до близько 300 млрд дол. США, тобто майже половини своїх золотовалютних резервів (загальні золотовалютні резерви Центробанку Росії оцінюються приблизно у 630 млрд дол. США). Після цього в березні того ж року влада Франції заморозила кошти Центробанку РФ на 22 млрд євро, а також рахунки й нерухомість приватних осіб, які потрапили під санкції, на загальну суму 850 млн євро на території Франції. Європейські країни також активно блокують інші російські активи, наприклад Нідерланди – на 392 млн євро; Польща – на 33 млн дол. США; Норвегія – на 2,8 млрд дол. США; Швейцарія – на понад 6 млрд дол. США. Під санкції потрапляють кошти, елітна нерухомість, яхти та літаки» [51].

З початком повномасштабного російського вторгнення в нашу країну провідні держави світу «почали закривати повітряний простір для авіації росії. Першою це здійснила Велика Британія, потім Польща і Чехія оголосили про закриття неба для російських літаків. 27 лютого 2022 року

Президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн повідомила, що Європейський Союз повністю закриває небо для російських авіакомпаній» [66].

«Рішенням Ради ЄС від 8 квітня 2022 року про обмежувальні заходи в зв'язку із агресивними діями росії в Україні було введено заборону заходити суднам, що зареєстровані під прапором Росії, до європейських портів. За даними Єврокомісії, під ці санкції потрапили 2873 кораблів під російським прапором. При цьому зміна реєстрації не дозволяє обійти обмеження, оскільки рішення Євросоюзу поширюється і на всі кораблі, що змінили російський прапор після 24 лютого 2022 року. З 17 квітня в межах санкцій ЄС Румунія, Італія, Бельгія, Естонія і Болгарія заборонили російським кораблям заходити до портів (морських чи річкових). Ці країни першими серед держав – членів ЄС прийняли рішення і закрили порти для російських суден» [73].

Варто зазначити, щодо галузевих санкцій європейські компанії припинили інвестиції в інфраструктурні проекти РФ в наступних сферах: енергетика, транспорт, телекомунікації, розвиток мінерально-сировинної бази тощо. ЄС припинив також постачання обладнання, страхування і надання фінансових послуг російським компаніям, які спеціалізуються на сировині чи інфраструктурі. Санкції передбачали заборону на операції із цінними паперами зі строком обігу більше 90 днів, які були випущені державними підприємствами РФ після 1 серпня 2014 р. Обмеження ЄС включали також обмеження на експорт товарів подвійного використання і супутніх послуг, військової техніки, зброї, обладнання у сфері нафтової промисловості.

Загалом ЄС наклав «санкції майже проти 1500 осіб та 250 організацій із росії після анексії Криму у 2014 р. і вторгнення в Україну у лютому 2022 р. Санкції Європейського Союзу стосовно росії із часом посилюватимуться і будуть мати дедалі більший вплив на її економіку. Згідно із звітом, санкції суттєво погіршили промисловий і технологічний потенціал росії. Ці наслідки будуть посилюватися з часом, оскільки заходи матимуть

структурний, довгостроковий вплив на бюджет росії, фінансові ринки, іноземні інвестиції та її промислову та технологічну базу» [52, с. 34].

Окрім того, «вплив санкцій на країни-члени ЄС був обмеженим, але був «помітним» у деяких сферах, головним чином через контрзаходи росії та саму війну, що призвело до зростання цін. У цілому європейська промисловість сигналізувала про кілька «серйозних» збоїв у ланцюжках поставок, пов'язаних з імпортом рідкісних газів, таких як неон і ксенон, які використовуються для виробництва мікросхем. Залізничні вантажні перевезення ЄС-Китай через росію скоротилися. Заборона імпорту лісопродукції, а також російські контрзаходи сприяли зростанню цін і низці проблем із постачанням, зокрема фанери та дуба. Експорт ЄС до росії та імпорт з росії знизились більш ніж на 50% порівняно з 2021 роком, що призвело до «безпрецедентного відокремлення». У результаті технологічно залежні галузі промисловості скоротилися особливо швидко, при цьому високотехнологічне виробництво зазнало 13% річних збитків. Однак рф вдалося накопичити деякі матеріали та закупити низку заборонених товарів та інших технологій-замінників із третіх країн, включаючи Китай, Казахстан, Туреччину та Об'єднані Арабські Емірати. У 2023 році майже третина федерального бюджету росії буде витрачена на оборону та внутрішню безпеку. Російське виробництво сталі минулого року впало на 7% порівняно з 2021 роком і, як очікується, впаде ще на 10% цього року. Крім прямого впливу, імпорتنі обмеження ЄС проникають глибоко в середину російської економіки» [34].

23 червня 2023 р. набув чинності 11-й пакет європейських санкцій стосовно росії, мета якого – обмеження продажу та передачі чутливих технологій і товарів подвійного призначення державам, що допомагають росії обходити обмежувальні заходи.

З метою підвищення ефективності санкцій, необхідно «проаналізувати практику застосування санкцій проти росії з боку окремих країн Євросоюзу, зокрема Чеської Республіки та Болгарії. Зрозуміло, що з політичної та

економічної точки зору існуюча різниця між Чехією та росією відіграє ключову роль. За обсягом ВВП російська федерація випереджає Чехію більш ніж у сім разів, за кількістю залучених іноземних інвестицій – у три рази, за кількістю населення - у 14 разів. ВВП на душу населення за ПКС рф становить близько 0,7% від аналогічного показника Чехії, але існує об'єктивна економічна нерівність. Усвідомлюючи наслідки санкцій для чеської економіки та враховуючи політичні цілі, у 2014 р. прем'єр-міністр Б. Сobotка розглядав антиросійські санкції як юридично застосований загальноєвропейський захід для стабілізації ситуації в Україні. Прем'єр-міністр заявив, що санкції є частиною відповіді ЄС, і відкинув можливість запровадження Чехією індивідуальних санкцій проти рф. Водночас глава уряду відкинув посилення санкції як можливий вихід із ситуації, вважаючи, що ескалація економічних санкцій лише погіршить економічну ситуацію в російській федерації, але не вплине на зміну політики росії щодо України» [136].

Зокрема, в Чехії поряд із негативними чи «нейтральними» політичними силами також є прихильники підтримки та подальшого розвитку відносин із росією. Серед них, представники бізнес-сектору, яких цікавить найбільше російський ринок. Для прикладу, Міністерство промисловості і торгівлі Чеської Республіки зробило вже оцінку можливих наслідків з початком запровадження санкцій та через побоювання стосовно торговельних обмежень вжило низку заходів, аби запобігти різкому погіршенню торгово-економічних відносин. Вони припускали, що обмеження не будуть стосуватися деяких важливих угод, як контрактів рф на ремонт гвинтокрилів із державною LOM Praha, що відбулися пізніше, незважаючи на побоювання самої компанії. Також варто зазначити, що «деякі чеські урядовці зацікавлені в розвитку економічних відносин з російською федерацією, незважаючи на санкції, про що свідчать їхні заяви та б1 продовження контактів між двома державами на різних рівнях. Так, у 2015 р. міністр промисловості і торгівлі Чеської Республіки Я. Младек під час візиту до Єкатеринбурга висловив

стурбованість зменшенням обсягів взаємної торгівлі між двома країнами та бажання повернутися до обсягів попередньої торгівлі. Міністр звернув увагу на необхідність забезпечення підтримки чеських проектів у рф. У 2015 році Чехія разом з кількома іншими країнами-членами ЄС виступала за послаблення санкцій проти росії. Це дозволило російським науковцям стверджувати, що Чехія разом з іншими країнами Центральної та Східної Європи намагається зайняти прагматичну, стриману, проміжну позицію між санкційними скептиками та яструбами» [136].

Аналізуючи ситуацію в сфері економіки Чехії, необхідно зазначити, що у ній немає широкого діапазону поглядів щодо санкцій проти росії. Адже умови санкцій разом з проблемами в економіці росії (незалежно від причин) не сприяли покращенню в діяльності компаній, зокрема й чеських. Тому багато чеських компаній повідомляли про труднощі, з якими зіткнулися вони в зв'язку із новими економічними та політичними умовами. Більш критичні заяви були характерні саме для 2014 р., коли ще не можливо було оцінити наслідки санкцій, а суспільство ще не адаптувалося до обставин, які змінилися. Зокрема, «влітку 2014 року чеська компанія Наме, яка володіла фабрикою у Володимирській області рф і закуповувала продукцію з-за кордону, хоч і невелику частку, заявила про намір отримати від уряду Чехії або ЄС компенсацію за збитки, завдані обмежувальними заходами. Тоді компанія оцінювала можливі збитки приблизно в 4 мільйони євро. Згодом Наме більше не висував таких вимог і бачив головну втрату від санкцій у тому, що заплановані інвестиції довелося відкласти» [136].

Чехія, що головувала в ЄС із початку липня і до кінця 2022 р., тепер разом із іншими країнами-членами готує черговий пакет санкційних заходів проти рф. «Санкції передбачають заборону на імпорт золота з росії та розширення переліку товарів подвійного призначення, заборонених до експорту в рф, які стосуватимуться значною мірою фізичних осіб. Санкції Євросоюзу проти російської федерації та їхні контрзаходи набувають чинності з прийняттям кожного наступного санкційного пакету, хоча

спочатку багато експертів, політиків і представників бізнесу сподівалися, що вони будуть тимчасовими. З політичної точки зору перспективи відносин між Чехією та російською федерацією остання вважає непродуктивними. Вони залежать від багатьох факторів, зокрема курсу, який візьме Євросоюз після виборів до Європарламенту, політики США в регіоні, змін у поглядах політиків, урядовців і бізнесменів у самій Чехії. Звичайно, економічні інтереси Чехії вказують на те, що урядовці, які відповідають за цей сегмент та самі бізнесмени, втративши великий ринок збуту рф, продовжують шукати шляхи підтримки та подальшого розвитку російсько-чеських відносин, що виражається в активізації відносин на регіональному рівні. З іншого боку, росія намагається активізувати антиурядову пропаганду в чеському суспільстві, підтримуючи мітинги протесту та шукаючи економічні інструменти для послаблення або обходу санкцій» [136].

Специфіка впливу росії на Болгарію у посттоталітарний період ґрунтується на прагматизмі, а не на поглядах представників їх політичної і бізнес-еліти. Йдеться, зокрема, про нав'язування в населення русофільських симпатій, згідно з якими рф була союзником Болгарії у ХІХ ст. Але, у глобальному геополітичному контексті євроатлантичні цінності складають фундамент розвитку Республіки Болгарії. Окрім того, порушення рф норм міжнародного права, зокрема, щодо України викликало засудження переважної більшості болгарських політиків і громадян, а уряд цієї держави солідаризувався із партнерами з країн ЄС у введенні санкцій стосовно рф. Варто зазначити, що великий відсоток лояльності політичної і ділової еліти, болгарських громадян до росії зумовлений прагматизмом та позитивним позиціонуванням росії в болгарських ЗМІ, і аж ніяк не симпатією до моделі розвитку путінської рф.

У зв'язку із триваючими військовими діями в Україні у 2014 р. Європарламент прийняв резолюцію «Ситуація в Україні та стан відносин між Європейським Союзом і росією», згідно якої: «країни ЄС повинні в односторонньому порядку припинити співпрацю з рф в енергетичній сфері.

Незважаючи на всі потенційні вигоди, які Болгарія могла б отримати в разі успішного завершення «Південного потоку», необхідність узгодженості з європейськими партнерами вимагала дотримання спільної позиції ЄС. Відмова від «Південного потоку» викликала обурення серед представників політичного політикуму Болгарії, однак після жовтневих парламентських виборів у листопаді 2014 року було сформовано постійний уряд на чолі з Борисовим, що ознаменувало кінець політичної кризи. Навіть загострення відносин з Росією не сприяло збільшенню витрат бюджетних коштів з бюджету Болгарії на військову промисловість. Згідно з вимогами Альянсу, його учасники повинні витратити не менше 2% свого ВВП на потреби військово-промислового комплексу» [137]. Якщо порівняти цей показник в Болгарії та партнерів її по НАТО, то стає зрозуміло, що «в країнах Балтії та Польщі у 2015 році цей показник зріс порівняно з 2014 роком (в Естонії він перевищив 2% у 2015 році), натомість у Болгарії цей показник знизився з 1,32% до 1,29%» [138].

Окрім того, Росія далі є «одним із головних торговельних партнерів Болгарії та одним із основних імпортерів енергоресурсів. «Газпром» та «Лукойл» зберегли своє домінування на болгарському енергетичному ринку: за даними Центру болгарської промисловості в Москві, вуглеводні становили 76,4% від імпорту Болгарії з Росії на 5,3 млрд доларів. Що стосується болгарського експорту, то Росія не була важливим ринком для Болгарії в цьому напрямку, значно відстаючи від своїх провідних 64 партнерів, таких як Німеччина, Туреччина, Італія і навіть сусідні країни Румунія та Греція (експорт Болгарії до російської федерації в 2014 році склав 707,3 млн. доларів США або близько 3% від загального обсягу експорту), тому запроваджене у серпні 2014 р. російське ембарго на товари ЄС фактично не вплинуло на аграрний сектор економіки Болгарії» [139].

Слід відмітити, що тема антиросійських санкцій стає все більш популярною у політичному житті Болгарії. Євроскептики вважають, що санкції були приводом для багатьох соціально-економічних проблем

суспільства Болгарії. Однак переважна більшість прихильників санкційної політики є малозабезпеченими громадянами, що просто не можуть належно оцінити переваги вільного пересування і відкритих ринків праці, адже не мають на це достатніх ресурсів і професійної кваліфікації.

«Загалом ставлення Болгарії до антиросійських санкцій ЄС характеризувалося амбівалентністю. У той час як уряд Болгарії солідаризувався з позицією своїх європейських партнерів у питанні нової «санкційної» політики щодо РФ, антиросійські погляди серед політичної та бізнес-еліти Болгарії практично були відсутні. Також не можна заперечувати прагматизм деяких політичних і бізнесових діячів, які не хочуть відмовлятися від вигод збереження відносин з російською федерацією. В умовах протистояння Болгарія стала своєрідним «містком» між Заходом і Сходом, зберігаючи незмінними зовнішньополітичні пріоритети, визначені в 1997 році» [140].

Отож, міжнародні санкції, зокрема країн ЄС і США проти РФ, як правило, передбачали:

- 1) ослаблення військового потенціалу та скорочення економічної бази, необхідної для виробництва певних видів озброєнь і військової техніки;
- 2) покарання політичного режиму, а також еліт, які його підтримують, через блокування активів та ізоляцію;
- 3) запобігання прагнення щодо подальшої ескалації конфлікту державою-агресоркою. В цьому випадку санкції повинні зробити для Росії неприйнятною ціну її агресивної політики. Це можна досягнути шляхом позбавлення її економічної опори, тобто найбільшого джерела надходження грошей – експорту енергоресурсів.

Окрім того, «дослідження практики ЄС із реалізації політики санкцій дозволяє зробити висновок про те, що вона нечасто допомагає досягти поставлених цілей, зокрема, через її підпорядкованість політичним цілям інших суб'єктів, передусім США, непослідовність реалізації санкцій державами-членами. Слабкість політики санкцій ЄС пояснюється й

конфліктом інтересів держав-членів, що проявляється, насамперед, при підготовці документів Ради ЄС із санкцій, які вирізняються мінімальним набором санкцій, а отже, й незначним політичним ефектом» [137].

У звіті Європейського Союзу про вплив санкцій зазначається, що: «Санкції ЄС проти росії посилюватимуться з часом і матимуть більший довгостроковий вплив на економіку рф. Вони суттєво погіршили промисловий і технологічний потенціал росії. Ці заходи матимуть структурний, довготривалий вплив на бюджет росії, фінансові ринки, іноземні інвестиції та її промислову і технологічну базу» [51].

Як бачимо, військове вторгнення росії в Україну стало надважливим питанням міжнародної політики, адже сприяло погіршенню відносин між Україною, західними партнерами і росією.

Варто зазначити, що конфлікт між росією і Заходом є одним із найглобальніших геополітичних конфліктів сьогодення, у якому рф намагається відновити та розширити свій контроль над державами, які колись входили до Радянського Союзу. Вона прагне економічного занепаду цих країн та глобального керівництва над ними. А іноземні партнери розглядають цей конфлікт у якості другої холодної війни щодо Заходу і війни рф проти України.

Україна, в свою чергу, повинна розробити довгострокову стратегію економічних та політичних відносин з рф у «постсанкційному» контексті, водночас не послаблюючи власних позицій, адже потрібно розглядати різні сценарії в розвитку подальших відносин між Заходом та рф.

Оцінюючи ефективність санкцій, потрібно врахувати, що їх позитивний результат можна очікувати:

- «в короткостроковій перспективі, коли «сигнальні» санкції доводять порушнику безперспективність його подальших деструктивних дій – тобто не встигають проявитися);

- у довгостроковій перспективі, коли в окремій країні відбуваються економічні зміни під впливом «обмежувальних», а потім (на наступному

етапі) вже «примусових» санкцій, які призводять до суттєвої зміни в суспільнополітичній ситуації (та, ймовірно, влади)» [118, с. 472].

3.2. Вплив євроінтеграційних процесів на трансформацію санкційної політики загалом та її адміністративно-правового регулювання зокрема

У ХХ столітті застосування міжнародних санкцій ввійшло до арсеналу дипломатії багатьох провідних держав світу. Їх роль, зокрема економічних, як інструмента зовнішньополітичного впливу зростає в ХХІ столітті, що пов'язано із процесами глобалізації, яка посилює взаємозалежність країн, змінює параметри могутності держави та ускладнює процес міжнародного співробітництва.

Досвід євроінтеграції України за умов повномасштабної російсько-української війни, характеризується унікальністю. Здійснюючи опір російській збройній агресії та потерпаючи від значних людських і економічних втрат, наша держава стає кандидатом для вступу до ЄС та поглиблює із ним партнерство, продовжує євроінтеграцію у різних галуззях, виконує рекомендації Єврокомісії і запроваджує норми та положення Угоди про асоціацію.

«Специфіка теперішнього етапу євроінтеграції зумовлена комплексом різних викликів та загроз. Оцінюючи стан й особливості співробітництва України та ЄС у воєнний період, потрібно, зокрема, відзначити чітку та послідовну їх політико-дипломатичну солідарність. Важливе значення сьогодні має воєнна, фінансова, гуманітарна підтримка нашої держави. Очевидною є необхідність вдосконалення діючих інструментів допомоги й акумуляції ресурсів, враховуючи масштаби, стан та динаміку війни. Вагомим у спільному протистоянні російській експансії стає поглиблення та розвиток економічної співпраці Україна-ЄС, а саме: запровадження «безвізових режимів», лібералізація взаємної торгівлі тощо. Важливим напрямком

співпраці України та країн ЄС є введення санкцій з метою протидії російській агресії. Сьогодні ефективна реалізація санкційної політики та вплив її на економіку агресора і країн, що його підтримують, набули важливого значення для України і держав ЄС» [141].

На сучасному етапі у питанні реалізації санкційної політики ЄС демонструє активність і скоординованість, його інституційна база санкцій дозволяє його розглядати як важливого учасника міжнародно-правових відносин. Сучасна політика санкцій ЄС здійснює значний вплив на міжнародні і на регіональні процеси. Євросоюз сьогодні стикнувся із проблемами, вирішення яких потребує активного застосування санкцій.

Слід відмітити, що інституційне забезпечення та основні принципи санкційної політики Європейського Союзу (далі – ЄС) визначаються його засновницькими документами, зокрема «Римською угодою (1957 р.), Маастрихтським (1993 р.), Амстердамським (1997 р.), Ніццьким (2000 р.) та Лісабонським (2009 р.) договорами. Інституційне забезпечення застосування санкцій в ЄС визначається в «Рекомендаціях щодо застосування та оцінки обмежувальних заходів (санкцій)» (2003 р., 2005 р., 2009 р.). Важливим у цій сфері документом також є Базові принципи застосування обмежувальних інструментів (санкцій) (2004 р.), згідно з яким санкційні заходи ЄС реалізує для підтримки зусиль у боротьбі проти тероризму, розповсюдження зброї масового знищення, дотримання прав людини, підтримки демократії. Зовнішньополітичні цілі ЄС, які можуть досягатись санкціями, було конкретизовано у низці офіційних актів. Зокрема, Кодекс поведінки ЄС щодо експорту зброї (1998 р.) перераховує цілі, що можуть досягатися за допомогою ембарго на поставки озброєнь у безпековій та оборонній сферах; у документі Ради ЄС «Невоєнні інструменти кризового управління» (1999 р.) політика санкцій згадується як спосіб розв'язання міжнародних криз та попередження конфліктів, у доповіді Європейської Комісії 2003 р., у документі «Попередження конфліктів і кризове врегулювання: невоєнні інструменти ЄС з кризового управління». Європейська стратегія безпеки

(2003 р.) згадує міжнародні санкції як спосіб вирішення нових загроз сучасності, а Стратегія ЄС проти розповсюдження зброї масового знищення (2003 р.) передбачає використання санкційних заходів для протидії поширенню ЗМЗ тощо» [49, с.344-345].

Інтеграція України до ЄС є процесом багаторівневим та складним, він охоплює різні сфери життя суспільства. Проте, це стратегічний та важливий вибір нашого народу, що закріплений Конституцією України. Варто зазначити, що найважливішим документом на її шляху євроінтеграції є «Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка набула чинності в 2017 році. Виконання Угоди у вимірі національної безпеки та оборони в жовтні 2023 р сягнув 91%» [141].

Питання нацбезпеки України сьогодні стає все більш актуальним в умрвах здійснення гібридної агресії росії проти України. Найадекватнішим засобом реагування на економічні, інформаційні, політичні та інші загрози є накладення санкцій проти суб'єктів правопорушень. Правовою основою політики санкцій є Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року, який визначає: «суверенне право України застосовувати спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) для захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності та запобігання правопорушенням, поновлення порушених прав, свобод і законних інтересів громадян України, суспільства і держави» [7].

Згідно зазначеного Закону виокремлюють такі типи санкцій:

«1) секторальні (щодо невизначеного кола осіб із певного сектору економіки,

2) персональні (щодо конкретних фізичних чи юридичних осіб, а також будь-кого, хто веде терористичну діяльність).

На дату прийняття закону передбачалось 24 види санкцій. Додатково законодавець заклав 25-й пункт «інші санкції», що робить перелік санкцій невичерпним» [7].

Проте, найбільш ефективними за наслідками є санкції:

1. блокування активів;
2. зупинення виконання фінансових і економічних зобов'язань;
3. обмеження торговельних операцій;
4. запобігання виведенню за межі України капіталу;
5. анулювання чи зупинення ліцензій, а також інших дозволів, наприклад на користування надрами;
6. також заборона участі в приватизації або процедурах закупівлі тощо.

З 2014 року Україна застосувала санкції приблизно «до 6 414 фізичних осіб (це державні посадовці, політики, ЗМІ, представники бізнесу, артисти, що підтримують агресію) і до 2926 підприємств. Переважна більшість їх була застосована після початку повномасштабного вторгнення росії до України 24 лютого 2022 року» [142].

12 травня 2022 року законодавство України було доповнено наступними видами санкцій, це: стягнення в дохід держави за рішенням Вищого антикорупційного суду активів осіб, що економічно, політично або ідеологічно підтримують агресію рф проти України; а також заборона на набуття земельних ділянок у власність (це введення пов'язано із функціонування ринку землі).

Завданням обмежувальних заходів є стягнення активів у дохід держави для отримання коштів як відшкодування заподіяної військовими діями шкоди та створення механізму економічної боротьби із агресором через осіб, що фінансують війну, працюючи в Україні.

Як бачимо, «санкції сприяють формуванню відчутної економічної мотивації для деескалації конфлікту та його подальшого врегулювання. Вони часто стають одним із основних механізмів реакції міжнародного співтовариства та окремих держав на військову агресію. Уведення деякими державами і міжнародними організаціями режиму санкцій стало одним із

ключових інструментів впливу на поведінку агресора на міжнародній арені» [143].

Повномасштабне вторгнення росії є прецедентом, коли міжнародна спільнота за допомогою санкцій хоче виправити ситуацію та змусити країну-агресора вернутися до статус-кво. Особливої актуальності, з огляду на сучасні тенденції, набуває проблема еволюції і трансформації санкційної політики у межах безпекової політики ЄС.

«Європейський Союз підтримує Україну в протидії російській військовій агресії. В березні 2014 року ЄС висловив свою підтримку суверенітету та територіальної цілісності України, і досі здійснює певний політичний і економічний тиск на росію з метою припинення нею агресивних дій. Російська окупація частини територій не сприяла відмові України від курсу до Євросоюзу. Ескалація агресії зі сторони російської федерації у 2022 році, навпаки посилила необхідність євроінтеграційного курсу і стала основним мотивом для змін в Україні. Один із викликів, що стояв перед нашою державою стосувався сектору безпеки та оборони. Незважаючи на власні досягнення і потенціал, зазначений сектор відзначався такими негативними аспектами, як неефективне управління державним сектором, поширена корупція, низький рівень громадянського контролю, неадекватне фінансування, втрата довіри населення до правоохоронних органів, їх недостатня реформованість, існування ще радянських методів у роботі та високий ступінь мілітаризованості» [143, с. 27].

Отже, «до 2022 року основним документом, що дозволяв вимірювати євроінтеграційні успіхи України була Угода про асоціацію» [144]. З 2022 року такими документами є також «Опитувальник Європейської комісії для набуття Україною статусу кандидата в ЄС» [145] та «Рекомендації Європейської комісії щодо отримання Україною статусу кандидата на членство» [146].

Розглядаючи Спільну безпекову та зовнішню політику ЄС, слід зазначити: Угода про асоціацію містить Розділ II «Політичний діалог та

реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики», у якому зазначено загальні твердження щодо основних напрямів співробітництва. «Опитувальник Європейської комісії містить сорок три запитання, що стосуються зовнішньої політики, зокрема у сфері безпеки та оборони. Отже, ця політика є одним із важливих напрямів, за яким відбудуватимуться переговори про вступ України в ЄС» [147].

Проаналізувавши Опитувальник розуміємо, що існує необхідність усвідомлення Україною документів, які визначають «Спільну зовнішню та безпекову політику ЄС. Першим документом, що згадується в Опитувальнику є Договір про ЄС» [147]. Європейську комісію цікавить, чи готова Україна прийняти основні цілі Договору про ЄС у повному обсязі, на що наша держава дала позитивну відповідь. «Глобальна стратегія зовнішньої та безпекової політики ЄС 2016 року» [148], «Стратегічний компас з безпеки та оборони 2022 р.» [149] також є документами, що згадуються в Опитувальнику і які підтримала Україна.

Як бачимо, ведення переговорів щодо вступу в ЄС вимагає знання всіх документів, що визначають Спільну зовнішню та безпекову політику ЄС. «Деякі запитання Опитувальника стосувалися санкційної політики України. Адже в умовах війни РФ проти України ця сфера набуває особливої уваги. До процесу впровадження санкцій в Україні залучено понад 30 державних органів. Проте, при такій кількості суб'єктів існують проблемні питання, що стосуються ефективності санкційної політики. Сьогодні триває удосконалення санкційного законодавства України згідно стандартів і практик ЄС» [145].

Зокрема, Європейський Союз, інші держави і міжнародні організації у 2014 р. з початком російської агресії застосували санкції, зокрема:

«- комплекс санкцій щодо різних секторів російської економіки (промисловість, банківська сфера, енергетика, ВПК тощо);

- персональні обмежувачі заходи проти державно-політичного істеблiшменту росії;
- торговельні санкції;
- візові обмеження тощо» [149].

Варто зазначити, що обмежувальні заходи Брюсселя останнім часом удосконалювались і посилювались. Зокрема, «в жовтні 2022 р. ЄС запровадив 8-й пакет антиросійських санкцій, у грудні – дев'ятий, який передбачає: нові обмеження на постачання товарів і технологій (зокрема, подвійного використання), що можуть використовуватися в оборонному секторі росії. Додаткові санкції проти 168 підприємств російського ВПК; відключення від SWIFT ще трьох російських банків; позбавлення ліцензій на мовлення чотирьох російських каналів: НТВ/NTV Mir, Росія 1, REN TV та Перший Канал; заборона надання росії послуг ЄС у сферах реклами, ринкових досліджень; заборона на нові інвестиції в енергетичний сектор росії; санкції проти фізичних та юридичних осіб – представників держдуми, фізичних осіб і компаній, членів уряду, губернаторів, п'яти російських парламентських партій, суддів конституційного суду тощо» [150].

Україна також змогла капіталізувати великі політичні і дипломатичні зусилля державних і недержавних суб'єктів у результаті власної підтримки. Так, «Європейська Рада ухвалила рішення про відкриття перемовин про вступ України до ЄС з урахуванням умов, передбачених Європейською Комісією у Пакеті щодо розширення. Зважаючи на посилення кооперації між Євросоюзом та Україною, відбулися структурні зміни всередині генерального директорату Європейської Комісії з політики сусідства і розширення ЄС (DG NEAR), де було створено окремий підрозділ, відповідальний за взаємодію з Україною» [151].

Варто зазначити, що «результати співпраці НАТО і України у 2023 р. не повною мірою відповідали очікуванням України і рівню політичного діалогу. Під час Вільнюського саміту НАТО був започаткований новий формат взаємодії – Рада Україна – НАТО, де був затверджений пакет

політичної і практичної підтримки України. Під час Саміту, зокрема, було прийнято рішення відмовитися від Плану дій щодо членства як обов'язкового документа на шляху до євроатлантичної інтеграції України. Водночас Україні не вдалося отримати на Вільнюському саміті чіткішого формулювання Українська призма: зовнішня політика 2023-25 щодо майбутнього членства. У листопаді Україною була представлена Річна національна програма на 2024 рік» [151].

Варто також зазначити, що в «2023 р. на бюджетні потреби Україна отримала від партнерів рекордно високу суму фінансової підтримки у 42,6 млрд дол. США, переважно у вигляді пільгових запозичень. Серед лідерів надання фінансової підтримки – ЄС (19,7 млрд дол. США), США (11 млрд дол. США), МВФ (4,5 млрд дол. США), Японія (3,6 млрд дол. США), Канада (1,8 млрд дол. США), Великобританія – (1 млрд дол. США). У жовтні Європейський парламент підтримав пропозицію щодо створення Українського фонду (Ukraine Facility) обсягом у 50 млрд євро на 2024-2027 рр. Принципове рішення щодо запуску фонду було також підтримане на засіданні Європейської ради (грудень). Утім, через деструктивну позицію Угорщини фінальні рішення та погодження були перенесені на початок 2024 року. Серед держав лідером із надання допомоги Україні у 2023 році залишилися США. Від них Україна отримала 10,9 млрд дол. США бюджетної допомоги, а також військової допомоги на понад 21 млрд дол. США. Військова допомога включала системи «Patriot», танки «Abrams», бронемашини, АТАСМС, ДРІСМ, ППО, ракети, артилерійські снаряди, засоби розмінування та ін. Решту надали країни Євросоюзу та інші союзники – Велика Британія, Канада, Японія тощо. Найбільший відсоток допомоги від власного бюджету надали країни Балтії. Ключовими постачальниками військової допомоги були США, Німеччина, Велика Британія, ЄС та Норвегія, а фінансової – ЄС, США, Велика Британія, Японія та Норвегія. Попри таку вагому підтримку останній квартал 2023 року відзначився політичною неспроможністю Палати представників Конгресу США

прийняти рішення щодо виділення Україні нового пакету допомоги в розмірі 61,8 млрд дол. США. Рада ЄС погодила постачання Україні 1 млн артилерійських боєприпасів калібру 155 мм до березня 2024 року. Утім, у зв'язку з різними політичними непорозуміннями та браком технічних спроможностей, на кінець 2023 року європейська сторона змогла надати Україні лише третину від заявленого обсягу боєприпасів» [151].

Відбулися також зрушення щодо притягнення росії до відповідальності за вчинені воєнні злочини. «У Гаазі на базі агенції Євроюст розпочав роботу Міжнародний центр з переслідування злочину агресії проти України (ICRA). Діяльність Центру була підтримана Службою зовнішньополітичних інструментів ЄК. Міжнародний кримінальний суд (17.03) видав ордери на арешт президента РФ В. Путіна та дитячої «омбудсменки» РФ М. Львової-Белової за підозрою у незаконному примусовому переміщенні українських дітей» [151].

Згідно воєнного стану, що діє в Україні у теперішній час, міжнародні союзники пропонують низку санкційних обмежень. Зокрема, Міжнародна робоча група із питань санкцій на чолі з А. Єрмаком та М. Макфолом розробила пропозиції щодо застосування санкцій проти росії. Окрім того, «напрацювання вже згадуваної вище групи покладено в основу у більше 70% санкцій, що реалізуються ЄС, США, Великою Британією та іншими країнами. Завдяки роботі цієї групи запроваджено ембарго на нафту й нафтопродукти з росії, обмеження цін на них, а також повні блокувальні санкції проти 20 найбільших російських банків; росію було позбавлено усіх прав у FATF. Також під обмеження потрапив широкий список товарів, що мають подвійне призначення, індивідуальні санкції накладено на тисячі осіб із багатьох сфер, створено координаційний механізм щодо імплементації санкцій Г7» [147].

Отож, санкційна політика ЄС, США, інших держав разом із економічною та політичною ізоляцією агресора повинна мати «стримуючий» ефект. Санкції відчутно позначаються на російській економіці та соціальному

становищі громадян рф. Світові, у тому числі європейські корпорації та фірми, як правило, уже залишили російський ринок. Внаслідок цього фінансова система росії зазнала великих втрат, це сотні мільярдів доларів. «Під обмежувальні заходи потрапили близько 80% активів банківського сектору, \$300 млрд. валютних резервів були заморожені. Посилилися кризові тенденції в різних галузях російської економіки – видобувна сфера, автомобільна промисловість, машинобудування та авіабудування тощо. За оцінками економістів, в росії відбувається спад ВВП» [150].

Проте, досягнення переломного моменту, що очікувалося у 2023 році, зокрема, в сфері економічного впливу на країну-агресора, поки що не відбулось. Зокрема, відсутність перегляду цін на нафту, що перевозиться морським шляхом, а також санкцій щодо газу і основних банківських установ, що обслуговують транзакції у секторі енергетики, зокрема Газпромбанк, знижує суттєво ефект цих санкцій. Також, не вдалося здолати проблему сірого експорту й обходу санкцій, яка відбувається за сприяння деяких країн Азії. «Суттєвим результатом 2023 року став зсув у питанні передачі Україні заморожених російських активів. Над цим активно працюють в ЄС та США, розробляються конкретні плани, що свідчить про підвищення готовності передати заморожені активи на потреби відбудови» [151].

Але західні санкції мають також «відкладений» накопичувальний ефект, вони розраховані на перспективу. Водночас, деякі чинники також сприяли пом'якшенню впливу санкцій: «загальна інерція економічних процесів у рф, підвищення цін на експортовані енергоносії, помірні, порівняно з іншими країнами, обсяги зовнішнього боргу, використання потенціалу відкритих для рф азійських ринків, налагодження в обхід санкцій «сірого імпорту» тощо» [150].

Окрім того, як вважають експерти Національного інституту стратегічних досліджень, санкційна політика та Закон України «Про санкції» «мають значні недоліки, які знижують ефективність її застосування та

потребують удосконалення з урахуванням українського та міжнародного досвіду застосування санкцій, зокрема щодо застосування національних санкцій до громадян України за здійснення ними терористичної діяльності. Діючий механізм застосування санкцій дозволяє обмежити права громадян України, якщо їх причетність до терористичної діяльності не доведена та не встановлена» [152, с. 11].

Варто також зазначити, що «9 вересня 2022 року Міністерство економіки України затвердило проєкт Концепції державної санкційної політики, що передбачала більш системний, зважений та стратегічний підхід до санкційної політики, особливо щодо осіб, які беруть участь у війні росії проти України та створюють загрози національній безпеці. Поки що санкційна політика України базувалася на швидкому реагуванні на виклики. Однак за системного підходу санкції можуть мати більший вплив через середньо- та довгострокове планування. Санкції є не тільки інструментом реакції, а й упередженості. Вони мають стати найпотужнішим та найефективнішим інструментом впливу на іноземні держави, юридичних та фізичних осіб, які беруть участь у війні росії проти України» [153].

Окрім того, був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування санкцій» від 13 липня 2023 р., метою якого є: «удосконалення порядку звернення майна фізичних та юридичних осіб у дохід держави відповідно до закону; забезпечення належного розгляду санкційних справ Вищим антикорупційним судом; створення Державного реєстру санкцій; внесення змін до статті 51 Закону, якими встановлюється особливий строк звернення до суду, а саме на період дії воєнного стану, встановленого Указом Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремій його місцевості» [93].

Слід зазначити, що для вдосконалення санкційної політики і з метою співробітництва у цій сфері Бюро економічної безпеки та Апарат Ради національної безпеки і оборони України уклали Меморандум про співпрацю, «згідно з яким сторони здійснюватимуть дослідження та аналіз у сфері

посилення спроможності санкційної політики, обмінюватимуться інформацією щодо впровадження та моніторингу її ефективності та застосування відповідного законодавства тощо» [94].

Висновок до Розділу 3

Як бачимо, повномасштабне вторгнення росії в Україну є одним із основних питань міжнародної політики. Воно сприяло погіршенню відносин між Україною, західними партнерами і росією. Конфлікт між рф та західними країнами є сьогодні одним з найбільших геополітичних конфліктів, у якому рф прагне відновити та розширити свій контроль над державами, що стали незалежними після розпаду СРСР і його економічного занепаду. В свою чергу, Україні потрібно виробити довгострокову стратегію економічних та політичних відносин з росією у «постсанкційному» контексті, водночас не послаблюючи власних позицій, адже необхідно розглядати будь-які сценарії розвитку подальших відносин з урахуванням санкцій Заходу проти росії.

Міжнародні санкції є інструментом реалізації національних інтересів країн і способом підтримки міжнародної безпеки та миру. Зокрема, санкції проти росії, що були введені Україною, країнами Європейського Союзу, США та іншими державами, організаціями, мають певну ефективність та здійснюють вплив на російську політику й економіку. Зокрема, вони призвели до значного зменшення зовнішніх інвестицій, зниження експорту й імпорту, гальмування доступу до ринку фінансів, а також сприяли посиленню економічних і політичних обмежень щодо певних чиновників та бізнесменів рф.

Водночас, варто зазначити, що у деяких аспектах ефективність санкцій недостатня, адже незважаючи на зусилля багатьох держав, економіка рф продовжує функціонувати, використовуючи обходи, альтернативні ринки і партнерів, з якими, наразі, ще може успішно співпрацювати. Тому головну роль в реалізації санкцій проти росії має відіграти тривалість їх застосування

та постійний моніторинг ефективності, єдність держав і міжнародних організацій.

Отож, «ефективність санкцій підвищується, якщо їх запроваджує не одна країна, а коаліція країн. Міжнародна співпраця у введенні санкцій зменшує політичну цінність країни, проти якої запроваджено санкції, тобто надає більшій легітимності запровадженим санкціям в очах міжнародної спільноти та зменшує шкоду політичному іміджу країни, яка ініціював санкції. Колективна форма санкцій також більш ефективна в глобалізованій економіці, оскільки вона дозволяє краще контролювати імпорتنі та експортні потоки. Ефективність окремих видів санкцій, які застосовуються до юридичних і фізичних осіб, можна оцінити так: «санкції є ефективними»; «санкції частково ефективні»; «санкції неефективні» [118, с. 473].

Як бачимо, після широкомасштабного вторгнення росії в Україну, цивілізований світ відреагував відповідно, зокрема ЄС, США та інші держави і організації запровадили коло санкцій з ціллю економічного та політичного тиску на російську федерацію. Ці санкції вплинули негативно, насамперед, на економіку та торгівлю, а також добробут населення країни. У межах промислових санкцій компанії Європи заблокували інвестиції в важливі інфраструктурні проекти рф у таких галузях, як телекомунікації, енергетика, транспорт, розвиток мінерально-сировинної бази і т.д. ЄС також припинив постачання обладнання, надання фінансових послуг та послуг страхування російським компаніям, які спеціалізувалися на сировині чи об'єктах інфраструктури. Варто зазначити, що санкції ЄС проти росії, а також їх контрзаходи набуватимуть чинності із прийняттям кожного наступного пакету санкцій, однак спочатку багато політиків, експертів і представників бізнесу сподівалися на те, що санкції будуть тільки тимчасовими.

У цей час політика санкцій в Україні набуває масового характеру. Зокрема, Міністерство економіки України сформуло проєкт Концепції державної санкційної політики від 9 вересня 2022 року, яка передбачала більш збалансований, стратегічний та системний підхід до ведення

санкційної політики, особливо стосовно тих осіб, що беруть участь у військовій агресії та становлять загрозу безпеці нашої держави.

Отож, вважалося, що санкції, які були накладені Україною, ЄС, США та іншими країнами зможуть принести значні економічні втрати для росії та не тільки обмежать її можливості фінансування агресії, а й зумовлять різні суспільні невдоволення всередині країни, тим самим примушуючи її зосередити свою увагу на власних внутрішніх проблемах. Однак, санкції мали тільки обмежений характер. Адже західні країни так і не наважилися до масштабного ембарго на енергоносії з росії та відключення її банківської системи від SWIFT. У результаті, санкційна політика проти росії поки що не змогла спричинити такого рівня політичних і економічних проблем, які б примусили її змінити свою агресивну зовнішню політику щодо України. Очевидно, що Україні, ЄС, США, іншим країнам важливо зберегти солідарну позицію стосовно росії, при цьому зміцнюючи «санкційний фронт». Тому що послаблення їх санкцій російською владою трактуватиметься як слабкість Заходу та як заохочення до подальшої експансії у майбутньому.

Підсумовуючи, вважаємо необхідним вжиття Україною відповідних заходів з метою узгодження національного законодавства, яке регулює санкційну політику згідно стандартів і основних практик ЄС для посилення тиску на росію та протидії обходу нею санкційних заходів. Тому важливо визначити як предмет санкцій, так і забезпечити ефективний механізм їх реалізації та контролю, створити умови попередження їх обходу. Необхідно запровадити перевірку складових товарів, що походять з росії на основі європейської практики, а також із врахуванням власних національних інтересів. Потрібно ввести кримінальну чи адміністративну відповідальність за ввезення на територію України товарів, які походять з росії або білорусі.

Важливо зазначити, що ефективність та надійність реалізації санкційної політики потребує регулярного моніторингу, аналізу, оцінювання та контролю за порядком її проведення та результатами діючих санкцій.

ВИСНОВКИ

Отож, отримані у ході дослідження результати свідчать про досягнення поставленої мети та основних завдань. Вони є основою для формулювання наступних висновків, тез, пропозицій та рекомендацій.

1. Санкційна політика – це формат поведінки (порядок дій), обраний учасником міжнародних відносин, у сфері застосування обмежувальних заходів, що визначається певною метою і ґрунтується на основі нормативно-правової бази. Питання застосування санкцій, насамперед, визначено у Законі України «Про санкції» від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII, окремі аспекти врегульовано у Кодексі України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X, Законі України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III, Законі України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р. № 2210-III, Положенні про застосування Національним банком України заходів впливу, затвердженим постановою Правління НБУ від 17 серпня 2012 р. № 346 та інших нормативно-правових актах.

Основним інструментом санкційної політики є санкції, що відповідно до законодавства України, є спеціальними обмежувальними заходами, які запроваджуються для захисту національних інтересів, суверенітету, безпеки та територіальної цілісності України, а також з метою протидії терористичній діяльності та запобігання правопорушенням, поновлення прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства та держави, які засновані на принципах прозорості, законності, об'єктивності, ефективності та відповідності меті. Запропоноване трактування санкцій визначає умови, за яких вони можуть бути застосовані, а також характеризує суть їх як обмежувальних заходів економічного чи іншого характеру. У Законі зазначається, що санкції можуть застосовуватися до іноземної держави або іноземної юридичної особи, осіб без громадянства, іноземців тощо, які

здійснюють терористичну діяльність. Отже, йдеться про можливість багаторівневої реалізації санкцій для підвищення їх ефекту.

Проте, Закон України «Про санкції» та санкційна політика в Україні також мають суттєві недоліки, що знижують ефективність застосування законодавства і потребують удосконалення із врахуванням міжнародного та українського досвіду застосування санкцій, наприклад стосовно накладення санкцій на громадян України, якщо вони здійснюють терористичну діяльність. Чинний механізм використання санкцій уможливорює обмеження основних прав громадян України за умов, коли їх причетність до терористичної діяльності недоведена і невстановлена тощо.

Залишилися нерегульованими питання покарання за недотримання санкційного законодавства, а також апеляції рішення щодо внесення до санкційних списків, колізій між Законом «Про санкції» й іншими законами України. Таким чином, констатуємо факт, що існує необхідність вдосконалення чинного законодавства нашої держави в сфері санкційної політики і приведення його відповідно до міжнародних стандартів та вимог Конституції України.

2. Проблемам санкцій присвячено великий обсяг наукової літератури. Це зумовлено значною різноманітністю думок щодо сутності та природи санкцій, їх ролі в механізмі правового регулювання. Зокрема, вчення про санкції здійснювались ще у 60-80 рр. минулого сторіччя у працях багатьох науковців. Проте, у галузевих науках є відмінні від загальнотеоретичних трактування про зміст та значення санкцій. Саме цим аспектам присвячено низку робіт відомих українських учених. Дане питання досліджували: І. П. Голосніченко, В. К. Колпаков, Є. В. Додін, Т. О. Коломоєць, А. О. Миколенко, Д. М. Лук'янець, Є. В. Устименко та інші. У той же час велика частина заходів саме примусового характеру, що не належать до юридичної відповідальності, проте за своїми характеристиками відповідають певним положенням вчення про санкції, залишилися поза увагою вчених.

В українській адміністративно-правовій літературі термін «санкції» часто ототожнюються зі заходами адміністративного примусу, невраховуючи використання його у таких конструкціях, як «адміністративно-правові санкції», «фінансові санкції», «економічні санкції». Проте, зустрічаються й інші підходи, за якими зміст санкцій обмежується виключно заходами юридичної відповідальності. Ще одним специфічним підходом стосовно визначення змісту санкцій вважають підхід, за яким в межах відповідного явища, окрім заходів державного примусу, ще об'єднуються і заохочення.

3. Перший відомий приклад накладення санкцій на практиці був зафіксований ще у Стародавній Греції. В 423 р. до н. е. Афіни, що домінували в Елладі, ввели заборону купцям із області Мегара відвідувати їх порти і ринки. У ХІХ столітті санкції, зазвичай, мали вигляд морських блокад. Розуміння санкцій близьке до теперішнього з'являється у міжнародних відносинах вже після завершення Першої світової війни та ухвалення Статуту Ліги Націй. Практика використання санкцій стала більш поширеною після закінчення Другої світової війни. У ХХ столітті застосування санкцій ввійшло до арсеналу дипломатії багатьох провідних держав світу. Роль санкцій, зокрема економічних та фінансових, як інструмента зовнішньополітичного впливу, зростає в ХХІ столітті, у зв'язку з процесами глобалізації, що посилює взаємозалежність країн на світовій арені, змінює параметри могутності держави та ускладнює процес міжнародного співробітництва. Санкції у наш час стали важливим елементом міжнародних відносин. Метою їх є зменшення економічних можливостей фінансування озброєння і військової агресії. Вони можуть накладатись в односторонньому порядку чи на багатосторонній основі.

Як бачимо, санкції – це обмежувальні, примусові та запобіжні заходи, що дозволяють реагувати на певні політичні події, виклики, які суперечать цінностям держав, що їх застосовують. Вони, зазвичай, запроваджують поетапно: першими – візові обмеження щодо певного переліку осіб та блокування їх активів, а згодом – це накладання секторальних санкцій.

Посилення санкцій відбувається, як правило, в результаті ескалації конфлікту та збільшення загрози національній безпеці.

Адміністративно-правова санкція – це законодавчо визначена реакція уповноваженого на це суб'єкта, що має на меті усунення причин і наслідків протиправної дії, вчиненої адресатом правової норми. Зокрема, санкція передбачає припинення протиправного діяння та усунення його наслідків, покарання правопорушника. Вона застосовується у встановленому адміністративному порядку. Отже, не виникає суперечностей між трактуванням санкцій як складової структури норми права та її змістовним наповненням.

Із визначення санкцій можна сформулювати їх характерні ознаки: усі вони є результатом реакції уповноваженого суб'єкта стосовно вчиненого правопорушення; застосовуються вони через відповідну встановлену законом процедуру виключно уповноваженими суб'єктами; накладення санкцій обов'язково здійснюється у процесуальній формі; для них важливою є наявність відповідної мети застосування, що полягає в усуненні основних причин і наслідків неправомірного діяння, у відновленні порушеного правопорядку; характерним для них є зміст діяльності для досягнення зазначеної вище мети, а саме – припинення протиправного діяння та усунення його наслідків, покарання правопорушника.

Науковці, як правило, називають наступні види санкцій: економічні, дипломатичні, військові, спортивні, санкції щодо довкілля тощо. Ці санкції можуть бути: персональні (індивідуальні) і секторальні. Найбільш ефективними за наслідками вважаються передбачені законодавством України наступні санкції: блокування активів; зупинення виконання фінансових і економічних зобов'язань; обмеження торговельних операцій; запобігання виведенню за межі України капіталу; анулювання чи зупинення ліцензій, а також інших дозволів, наприклад, на користування надрами; заборона участі в приватизації або процедурах закупівлі тощо.

Отож, враховуючи суперечливість і складність санкцій, їх теоретичну та практичну проблематику, вважаємо, що сьогодні існує нагальна потреба в подальшому ґрунтовному їх дослідженні, зокрема причин та завдань їх реалізації, рівня небезпеки і ефективності у разі збройної агресії зі сторони іншої держави.

4. Санкційна політика є чинником економічного впливу та примусу з метою протидії найнебезпечнішим загрозам. Багато країн, не маючи власної санкційної політики, виконують рішення інших країн. Санкції останнім часом стають все більш актуальними та популярними, особливо у ситуації, коли світ стикається із гібридними загрозами, що не підлягають звичному правовому регулюванню. За останні роки санкції в Україні стали одним із найголовніших інструментів державної політики, спочатку з метою подолання злочинних явищ, а у подальшому – для протидії й покарання винних у агресії з боку російської федерації.

Санкційна політика, як правило, є багаторівневою – її основні параметри визначаються міжнародними організаціями або асоціаціями, тоді як кожна країна з часом формує для себе, згідно національного законодавства, власний формат реалізації обмежень. Доречно виділити ряд особливостей, які впливають на її ефективність. Серед них найважливішими є: багатоцільовий характер, синхронізація дій з партнерами, потреба у прийнятті ризиків «бумеранга», застосування багаторівневих і вторинних санкцій. Усі ці характеристики пов'язані з високим ступенем взаємозалежності економік світу в умовах сьогодення.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році змусило світ відреагувати на порушення правил щодо кордонів незалежної суверенної держави, безпеки її народу, запровадженням санкційних обмежень стосовно росії та її союзників, що мали стати механізмом зниження економічного потенціалу економіки росії та технологічного обмеження її воєнно-промислового комплексу. При цьому накладення санкцій не виключало також застосування інших заходів щодо захисту національних інтересів,

територіальної цілісності та суверенітету України, а також її економічної самостійності.

5. Варто зазначити, що сьогодні перелік видів санкцій в чинному українському законодавстві є дуже великий і викликає певні сумніви, оскільки запровадження деяких із них навряд чи буде сприяти тиску на іншу державу та її посадових осіб, а деякі з них несуть ризики для свободи слова. Тому перелік видів санкцій необхідно привести у відповідність до встановленої міжнародної практики, використовуючи при цьому стратегічний підхід до політики санкцій. Це означає, що для посилення тиску слід поступово розширювати список підсанкційних осіб, а також додавати до нього нові сектори економіки. Також санкції можуть застосовуватися не одразу після початку конфліктної ситуації, а поетапно, для посилення тиску чи як реакція на певні дії, чи політику. Окрім того, можуть лунати погрози щодо розширення списку осіб чи кола галузей, що, як правило, діє на правопорушника. Частиною такого стратегічного підходу можуть також стати обіцянки послабити санкції у разі поступок противника. Усі ці рішення є політичного спрямування.

Окрім того, процедура формування списків в Україні є непрозорою, тривалою та корупційною. Її необхідно відрізнити від політичного рішення щодо застосування санкцій, а також чіткіше прописувати процедури та визначати обсяг інформації, який необхідно надати для обґрунтування включення до санкційних списків. Визначення критеріїв (приналежність до певної галузі економіки, чи причетність до формування та проведення певної політики) може відбуватися на етапі прийняття політичного рішення. Виконавчий орган (бюро санкцій), який прийматиме заключне рішення щодо санкційних списків, повинен мати повноваження перевіряти їх на відповідність критеріям та визначати їх потенційний вплив.

В Україні тільки державні органи мають право вносити пропозиції щодо санкцій. У США таке право мають і громадські організації, що можуть подавати скарги, зокрема, на порушників прав людини відповідно до Global

Magnetsky Act. Також пропозиції можуть робити іноземні країни через представництва США за кордоном. Що може бути запозичено як позитивний досвід. Процедура погодження подань щодо списків також є надто громіздкою та непотрібною. Запровадження санкцій через діяльність російської федерації на окупованій території може ґрунтуватися на моніторингу, що має здійснювати міністерство, у веденні якого знаходяться окуповані території, а також інші міністерства, Прокуратура АР Крим. Профільне міністерство може стати центром, куди надходитиме інформація з інших відомств і можуть вноситись пропозиції щодо дій та політики окупанта, які підлягають санкціям, а також щодо конкретних осіб, які підтримують рішення цих політик.

Експерти, що брали участь у Стокгольмському процесі розробки рекомендацій щодо підвищення ефективності адресних санкцій для ООН, запропонували провести попередню оцінку впливу санкцій при підготовці списку юридичних і фізичних осіб, щодо яких буде застосовано обмеження. Таку попередню оцінку мають здійснити ініціатори санкцій. Необхідно розробити методику такої оцінки і в Україні. У міжнародній практиці також є оцінка гуманітарних наслідків санкцій. Відповідно до міжнародних стандартів такі наслідки мають бути мінімізованими, що важливо враховувати.

Подання про накладення санкцій має містити чітке визначення причетних осіб з метою уникнення помилкового застосування обмежень до невинних осіб або, навпаки, уникнення обмежень правопорушниками. Подання має бути підготовлено конфіденційно, щоб потенційні учасники не могли заздалегідь дізнатися про своє включення до списку та вивезти свої активи за кордон.

Важливо також вказати період, на який застосовуються санкції. Варто пам'ятати, що термін залежить від того, чи виконує країна, щодо якої застосували санкції, висунуті до неї вимоги. Тому визначення терміну відносять до прийняття рішення політичного рівня, він не визначається на

рівні органів виконавчої влади. Той самий орган, який приймає рішення про включення до санкційних списків, повинен приймати рішення і щодо виключення. Підстави повинні бути чітко визначені. Серед них, зокрема, рішення суду стосовно помилкового внесення, припинення обставин, за яких було внесено особу до списку, смерть фігуранта. Кожне рішення повинно бути обґрунтованим і прозорим.

6. Як бачимо, питання забезпечення нацбезпеки України останнім часом є надзвичайно актуальним. Важливим засобом реагування на економічні, політичні, інформаційні загрози є механізм накладення санкцій. Застосування санкцій повинно ґрунтуватися на таких основних принципах: законності, об'єктивності, прозорості, ефективності та відповідності меті.

Запровадження і застосування санкцій можна поділити на кілька рівнів: рішення про застосування санкцій у відповідь на певну ситуацію на міжнародній арені; виконання політичного рішення на рівні виконавчої влади (порядок складання та внесення змін до списків); безпосереднє запровадження санкцій (дії виконавців, як державних, так і приватних); контроль виконання та ефективності санкцій; звернення осіб із санкційних списків (рівень доказовості); застосування/відповідальність за невиконання.

Можна також виділити такі види проваджень щодо накладення адміністративних санкцій: їх застосування у порядку адміністративного провадження та накладення адміністративних санкцій адміністративними судами.

Пропозиції щодо накладення, скасування і внесення певних змін до санкцій виносяться на розгляд РНБО: Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, НБУ, Службою безпеки України. Варто також зазначити, що рішення щодо санкцій повинно містити певний строк їх застосування, окрім випадків застосування санкцій, які призводять, наприклад, до припинення прав, а також інших санкцій, що не можуть тимчасово застосовуватися відповідно до їх змісту. Моніторинг санкцій забезпечується шляхом збору інформації щодо фізичних і

юридичних осіб, стосовно яких вони застосовані, а також оцінки їх впливу та визначення їх ефективності.

Слід відмітити, що запровадження санкцій також передбачає певні винятки. Так, наприклад, з гуманітарних міркувань особі, яка потрапила під санкції, може бути надано дозвіл відвідати країну, в'їзд до якої їй заборонений. Кожен такий випадок необхідно розглядати окремо.

ОFAC у США видає загальні та індивідуальні ліцензії, які дозволять виключити з режиму санкцій. Винятки згідно із загальною ліцензією стосуються всіх фізичних та юридичних осіб США, які повинні застосовувати обмеження, накладені Президентом та OFAC. Для отримання індивідуальних ліцензій компанії повинні подати заявку до OFAC відповідно до процедури, описаної на веб-сайті. Як правило, дозвіл на заборонені операції надається, якщо вони відповідають інтересам національної безпеки Сполучених Штатів. Ліцензії також містять вимогу звітувати про всі операції.

7. Санкції є інструментом реалізації національних інтересів країн і способом підтримки міжнародної безпеки та миру. Зокрема, санкції проти росії, що були введені Україною, країнами Європейського Союзу, США, іншими державами та організаціями, мають певну ефективність та здійснюють вплив на російську політику й економіку. Вони призвели до значного зменшення зовнішніх інвестицій, зниження експорту й імпорту, гальмування доступу до ринку фінансів, а також сприяли посиленню економічних і політичних обмежень щодо певних російських чиновників та бізнесменів.

Разом з тим, досвід запровадження санкцій багатьма державами та міжнародними організаціями проти росії, специфіка механізму та порядку їх реалізації підтверджує те, що агресору в сучасних умовах вдається знаходити все більше можливостей для обходу санкцій. Нерідко прийняті пакети обмежень не відповідають рівню небезпеки та шкоди, що завдає рф. Окрім того, санкції часто виступають інструментом довгострокових дій та можуть

мати політичний, економічний, інший ефект тільки через багато років після їх впровадження, а наслідки взагалі можуть бути неоднозначними і вкрай негативними.

Слід визнати, що санкції як засоби тиску на зовнішню політику РФ з метою обмеження її руйнівного потенціалу для національної безпеки та територіальної цілісності України, а також для міжнародної безпеки, здійснюють, на жаль, несуттєвий вплив на прийняття рішень представниками кремлівського режиму. За таких умов посилення моніторингу ефективності санкцій є вкрай важливим та необхідним. Першочергово повинна проводитися робота із базами даних різних країн, наприклад, у сфері торгівлі, нафтових ринків тощо. Уряди США, Великої Британії, Канади, Нідерландів та інших країн посилюють та удосконалюють власну спроможність у роботі з даними. Останнім часом для проведення моніторингу також долучаються й неурядові організації.

Отже, сьогодні потрібно дати належну оцінку протиправним діям Росії у всіх міжнародних організаціях, спеціалізованих установах і створити сучасну мережу у сфері моніторингу ефективності застосування міжнародно-правових санкцій стосовно російської федерації, які пов'язані з військовою агресією проти України.

Як бачимо, найважливішим завданням для світу і, зокрема, для України, є застосування ефективних механізмів запобігання і протидії обходу й уникненню санкцій російською федерацією. Тому головну роль в реалізації санкцій проти Росії має відіграти тривалість їх застосування та постійний моніторинг ефективності, єдність держав і міжнародних організацій.

Підсумовуючи, вважаємо доцільно вжити заходів щодо узгодження українського законодавства, яке регулює санкційну політику, відповідно до міжнародних стандартів і практик ЄС для посилення тиску на російську федерацію та з метою запобігання обходу останньою обмежувальних заходів. Насамперед, потрібно визначити предмет санкцій і забезпечити надійний механізм контролю за їх реалізацією, а також вжити заходів попередження їх

обходу. Необхідно запровадити перевірку компонентів товарів, що походять з росії, відповідно до європейської практики, із урахуванням національних інтересів та ввести кримінальну чи адміністративну відповідальність за ввезення на територію України товарів, які походять з росії або білорусі.

Варто відмітити, що ефективність санкційної політики в Україні залежить від регулярного моніторингу, аналізу і контролю, наприклад, за порядком проведення і за результатами санкцій. Важливо також прийняти відповідні підзаконні акти до Закону України «Про санкції», зокрема, щодо порядку реалізації окремих видів санкцій тощо.

8. Як бачимо, євроінтеграційні прагнення в Україні ґрунтуються, насамперед, на бажанні позбавитись негативної спадщини радянського минулого, а, починаючи з 2014 року, – вони визначили безальтернативний шлях збереження та розвитку нашої держави, утвердження спільності з іншими учасниками ЄС ціннісних інтересів та демократичних принципів. Відповідно, йдеться про засади верховенства права, забезпечення рівності у міжнародних відносинах, збереження власної історичної та культурної спадщини, захист прав людини тощо. Європейська інтеграція є важливим геополітичним вибором, що записаний в Конституції України, Стратегії зовнішньополітичної діяльності (2021 року) та інших нормативно-правових актах.

Після широкомасштабного вторгнення росії на територію України цивілізований світ відповідно відреагував, зокрема, країни ЄС запровадили коло санкцій з ціллю економічного та політичного тиску на російську федерацію. Ці санкції вплинули негативно, насамперед, на економіку та торгівлю, а також добробут населення країни-агресора. У межах промислових санкцій компанії Європи заблокували інвестиції у важливі інфраструктурні проекти таких галузей рф, як телекомунікації, енергетика, транспорт, розвиток мінерально-сировинної бази і т. д. ЄС також припинив постачання обладнання, надання фінансових послуг та послуг страхування

російським компаніям, які спеціалізувалися на сировині чи об'єктах інфраструктури.

Євроінтеграційні процеси суттєво вплинули на трансформацію санкційної політики і в Україні та на її адміністративно-правового регулювання. Адже сьогодні вітчизняна санкційна політика набула масового характеру. Зокрема, Міністерство економіки України сформувало проект Концепції державної санкційної політики від 9 вересня 2022 року, що передбачає більш збалансований, стратегічний та системний підхід до ведення санкційної політики, особливо щодо тих осіб, які беруть участь у військовій агресії та становлять загрозу безпеці нашої держави.

Інтеграція нашої держави до ЄС – це складний, довгий та відповідальний шлях. Сучасний зовнішньополітичний діалог України та ЄС фокусується, насамперед, на проблемі російської агресії. ЄС намагається залагодити конфлікт із росією за допомогою певних дипломатичних інструментів, використанням санкцій і наданням підтримки Україні (військової, фінансової, гуманітарної) у цьому протистоянні. Вже прийнято ряд пакетів санкцій стосовно росії, а Україні було надано військову техніку, також зараз проводяться навчання наших військовослужбовців на території ЄС, здійснюється лікування та реабілітація поранених тощо.

Отже, європейська інтеграція є важливою стратегічною ціллю України, що визначена законодавчо. Аналіз її перспектив свідчить, що попереду роботи є ще досить багато, але Україна рухається в правильному напрямку. Воля народу та консолідація всіх гілок влади повинні дати позитивний результат щодо вступу України в ЄС. Необхідним та важливим є покращення глобальної координації з партнерами у питаннях санкційної політики та розробка відповідної ІТ-системи, інтеграція її із системами ЄС, а також впровадження рекомендацій, запропонованих міжнародними експертами у зазначеній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>. (дата звернення: 21.03.2023).
2. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 04.04.2023).
3. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу: Постанова Правління Національного банку України 17.08.2012 р. № 346 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12#Text> (дата звернення: 04.04.2023).
4. Лук'янець Д. М., Власова Т. М. Адміністративно-правова природа заходів впливу НБУ. *Запорізькі правові читання: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 14-15 травня 2010 р.: тези допов.* Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2010. С. 82-86.
5. Власова Т. М. Адміністративний примус у діяльності Національного банку України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2012. 17 с.
6. Захист економічної конкуренції: посібник для суддів, 2021. URL: https://nsj.gov.ua/files/1643191642Handbook%20on%20Competition_Final.pdf. (дата звернення: 09.04.2023).
7. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 15.04.2023).
8. Гаврилова О. Санкції, які застосовуються під час війни: досвід України та світу (2023) URL: <https://pravo.ua/sanktsii-i-aki-zastosovuiutsia-pid-chas-viiny-dosvid-ukrainy-ta-svitu> (дата звернення: 21.05.2023).

9. Перелік фізичних та юридичних осіб, стосовно яких застосовані обмежувальні заходи (санкції). URL: <https://sanctions-t.rnbo.gov.ua> (дата звернення: 21.05.2023).

10. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 22.05.2023).

11. Про затвердження Порядку проведення аукціону (електронних торгів) з продажу спеціального дозволу на користування надрами: Постанова Кабміну від 23 вересня 2020 р. № 993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993-2020-%D0%BF> (дата звернення: 25.07.2023).

12. Доронін І. М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2020. 539 с.

13. Політика щодо Криму. Рекомендації: посібник / Ю. Тищенко, Ю. Каздобіна, С. Горобчишина, А. Дуда; за заг. ред. Ю. Тищенко. Київ: Агентство, 2018. 88 с.

14. Дворовий М. Санкції та блокування веб-сайтів в Україні: як непомітно відкрити скриньку Пандори: аналіт. звіт. Київ: ГО «Лабораторія цифрової безпеки», 2021. 43 с.

15. Ємельяненко Л. М., Заболотна С. І. Санкції як інструмент політики детінізації національної економіки. InterConf. 2021. № 51. С. 283-286. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/11613> (дата звернення: 29.08.2023).

16. Санкції проти РФ (04 липня 2024 року) URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf> (дата звернення: 22.07.2024).

17. В Україні запрацював Державний реєстр санкцій. (01.02.2024). Сайт Ради національної безпеки і оборони України. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/Diialnist/6769.html> (дата звернення: 10.02.2024).

18. Олещук П. Україна буде змушена реалізовувати власну реформу санкційної політики (06.04.2024) URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric->

world/3849403-ukraina-bude-zmusena-realizovuvati-vlasnu-reformu-sankcijnoi-politiki.html (дата звернення: 28.04.2024).

19. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / Укладачі: Кусайкіна Н. Д., Цибульник Ю. С. За заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків: ВД «Школа», 2006. 1008 с.

20. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки» / Укл.: Бабка В. Л., Шумило М. М.; за ред. Киридон А. М. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с.

21. Терміни і поняття в законодавстві України: Науково-практичний словник-довідник. Харків: Еспада, 2003. 512 с.

22. Устименко Є. В. Адміністративно-правові санкції в законодавстві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Випуск 35. Частина I. Том 3. С. 33-36.

23. Орехов В. Ю. Санкції в праві як елемент правового регулювання та охорони суспільних відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В. Ю. Орехов; Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2008. 22 с.

24. Kern A. Economic Sanctions: Law and Public Policy / Alexander Kern. London: Palgrave Macmillan, 2009. 378 p.

25. Камінська Н. В., Пожидаєва М. А. Правова природа санкцій та їх ефективність у протидії російському вторгненню. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України* 2022. № 2. С. 59-75.

26. Адміністративне право України. Підручник / за ред. С. В. Ківалова. Одеса: «Юридична література», 2003. 896 с.

27. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 12.05.2024).

28. Адміністративне право: підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гаращук, В. В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків: Право, 2010. 624 с.

29. Курс адміністративного права України: підручник В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, В. Д. Сущенко та ін.; за ред. В. В. Коваленко. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
30. Адміністративне право України: навч. пос. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць, Г. Ю. Гулевської. Київ: Істина, 2007. 216 с.
31. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посібник. Київ: Атіка, 2007. 624 с.
32. Устименко Є. В. Санкції за адміністративним правом України дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 187 с.
33. Кельзен Г. Чисте правознавство: 3 дод.: Проблема справедливості / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ: Юніверс, 2004. 496 с.
34. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання: Монографія. Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. 367 с.
35. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т. / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). Київ: Юрид. думка, 2004. Т. 1. Загальна частина. 2004. 584 с.
36. Адміністративне право України: підручник / Т. О. Коломоєць, Ю. В. Пирожкова, Н. О. Армаш, Р. В. Сінельнік, П. С. Лютіков, Р. О. Кукуруз. Київ: Істина, 2009. 475 с.
37. Орлюк О. П. Фінансове право: навч. посіб. / О. П. Орлюк. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 528 с.
38. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.06.2024).
39. Сопільник Л. І., Новіков І. І. До питання класифікації заходів адміністративного примусу. *Наук. Записки Львів. ун-ту бізнесу і права*. 2009. № 3 (22). С. 152-158.

40. Дуравкін П. М. Забезпечення виконання податкового обов'язку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2010. 18 с.

41. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 07.06.2024).

42. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 12.06.2024).

43. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 12.06.2024).

44. Croix G. The Origins of the Peloponnesian War / G. Croix. Ithaca; NY: Cornell University Press, 1972. 444 p.

45. Daoudi M. S. Economic Sanctions: Ideals and Experience / M.S. Daoudi, M. S. Dajani. London: Routledge & Kegan Paul, 1983. 263 p.

46. Чугаєв О. А. Сфери реалізації економічної сили. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*: Збірник наукових праць. Вип. 126. Ч. I (у двох частинах). К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2015. С. 145-152.

47. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України: аналіт. доп. / А. Бобровицький, Н. Гавриленко, А. Гончарук, І. Ус, Г. Широкий, Р. Юлдашев; за заг. ред. М. Паламарчука. Київ: НІСД, 2023. 76 с.

48. Шамраєва В. М. Правові основи санкційної політики Європейського Союзу (2022). URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_3/34.pdf (дата звернення: 19.06.2024).

49. Седляр Ю. О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика: монографія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 412 с.

50. Masters J. What are Economic Sanctions? Council on Foreign Relations, February 8, 2017. URL: <http://www.cfr.org/sanctions/economic-sanctions/p36259138> (дата звернення: 21.06.2024).

51. EU Says Cost of Sanctions Will Hit Russia Harder Over Time. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-07-07/eu-says-high-cost-of-sanctions-on-russia-will-grow-for-years?srnd=europe-politic> (дата звернення: 22.06.2024).

52. Коваль Д., Бернацький Б. Санкційний довідник: уроки для України з практики іноземного санкційного законодавства та міжнародного права. Центр прав людини ZMINA. Київ, 2023. 96 с.

53. Каздобіна Ю. Між словами та військовими діями. URL: <https://investigator.org.ua/cr-sanct-ua-concept> (дата звернення: 29.06.2024).

54. Council Decision 2014/512/CFSP of 31 July 2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:02014D0512-20181229&from=EN> (дата звернення: 30.06.2024).

55. Дорош С. Санкції проти Росії: чи був ефект? (Інтернет-ресурс) від 09.12.2016. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38247744> (дата звернення: 16.07.2024).

56. Doxey M. International Sanctions in Contemporary Perspective. London: Palgrave Macmillan UK, 1987. p. 16.

57. Шаров О. Міжнародна санкційна політика щодо російської федерації. *Стратегічна панорама*. 2016. № 2. С. 27-37.

58. Iain Cameron, Anton Moiseienko. International Sanctions. Oxford Bibliographies, 2021, p. 5 URL: <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0220.xml> (дата звернення: 18.07.2024).

59. Economic sanctions: Effectiveness as Tools of Foreign Policy. URL: <https://www.gao.gov/assets/nsiad-92-106.pdf> (дата звернення: 21.07.2024).

60. Панченко В. Г. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики в контексті реалізації національних інтересів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 17. С. 10-16.

61. Baldwin D. A. *Economic Statecraft*. Princeton: Princeton University Press. 1985. 424 pp.

62. Farral J. M. *United Nations sanctions and the rule of law*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2023. 583 p.

63. Scott R. Anderson, Damon L. Burman, Austin Fraley, Bryce Klehm, Eden Lapidor & Emma Svoboda, *What Sanctions Has the World Put on Russia?*, *LAWFARE* (Mar. 4, 2022).

64. White House Press Release, *Joint Statement on Further Restrictive Economic Measures* (Feb. 26, 2022).

65. Elena Chachko. *Foreign Affairs in Court: Lessons from CJEU Targeted Sanctions Jurisprudence*, 44 *YALE J. INT'L L.* 1 (2019).

66. Chad P. Bown, *Russia's War on Ukraine: A Sanctions Timeline*, *PETERSON INST. INT'L ECON.* (Mar. 24, 2022).

67. See, Daniel W. Drezner, *What Is the Plan Behind Sanctioning Russia?*, *WASH. POST* (Mar. 1, 2022).

68. Anna Cooban, *Russian Energy Exports in Focus as Europe Plans New Sanctions*, *CNN* (Apr. 4, 2022).

69. See, e.g., Dan Roberts & Ian Traynor, *US and EU Impose Sanctions and Warn Russia to Relent in Ukraine Standoff*, *GUARDIAN* (Mar. 6, 2014).

70. Jeff Stein & Jeanne Whalen, *Biden Aides Explore Rarely Used Sanctions Weapon Against Russia*, *WASH. POST* (Mar. 24, 2022).

71. Executive Order on Prohibiting Certain Imports and New Investments with Respect to Continued Russian Federation Efforts to Undermine the Sovereignty and Territorial Integrity of Ukraine (Mar. 8, 2022).

72. Nicholas Mulder, *The Toll of Economic War*, *FOR. AFF.* (Mar. 22, 2022).

73. Challenging EU Sanctions against Russia: The Role of the Court, Judicial Protection, and Common Foreign and Security Policy Published online by Cambridge University Press: 20 December 2023 URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/cambridge-yearbook-of-european-legal-studies/article/challenging-eu-sanctions-against-russia-the-role-of-the-court-judicial-protection-and-common-foreign-and-security-policy/E72063B755CED1A28774BC9E62154B47> (дата звернення: 05.08.2024).

74. Government of the Netherlands. Sanctions. URL: [https:// www.government.nl/topics/international-peace-andsecurity/compliance-with-international-sanctions](https://www.government.nl/topics/international-peace-andsecurity/compliance-with-international-sanctions) (дата звернення: 17.08.2023).

75. Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación. International sanctions. URL: <https://www.exteriores.gob.es/en/PoliticaExterior/Paginas/SancionesInternacionales.aspx> (дата звернення: 21.08.2024).

76. What are sanctions and how are they enforced? URL: [https:// usafacts.org/articles/economic-sanctions-explainer](https://usafacts.org/articles/economic-sanctions-explainer) (дата звернення: 24.08.2024).

77. United Nations Security Council. Sanctions. URL: [https:// www.un.org/securitycouncil/sanctions/information](https://www.un.org/securitycouncil/sanctions/information) (дата звернення: 24.08.2024).

78. UNSC Resolution 1540 (2004) URL: [http://unscr.com/en/resolutions /1540](http://unscr.com/en/resolutions/1540) (дата звернення: 24.08.2024).

79. UNSC Resolution 748 (1992) URL: <http://unscr.com/en/resolutions/748> (дата звернення: 24.08.2024).

80. UNSC Resolution 1054 (1996) URL: [http://unscr.com/en/resolutions/ 1054](http://unscr.com/en/resolutions/1054)(дата звернення: 24.08.2024).

81. UNSC Resolution 687 (1991) URL: <http://unscr.com/en/resolutions /687> (дата звернення: 24.08.2024).

82. UNSC Resolution 751 (1992) URL: <http://unscr.com/en/resolutions /751> (дата звернення: 29.08.2024).

83. UNSC Resolution 841 (1993) URL: <http://unscr.com/en/ resolutions/ 841> (дата звернення: 24.08.2024).

84. UNSC Resolution 2177 (2014) URL: <http://unscr.com/en/resolutions/217> (дата звернення: 24.08.2024).

85. Subsidiary Organs of the United Nations Security Council, 2022. URL: https://www.un.org/securitycouncil/sites/www.un.org.securitycouncil/files/subsidiary_organ_factsheets.pdf (дата звернення: 24.08.2024).

86. Санкційна політика України: пропозиції щодо заходів для посилення її ефективності. URL: <https://fru.ua/ua/media-center/news/fru/sanktsijna-politika-ukrajini-propozitsiji-shchodo-zakhodiv-dlya-posilennya-jji-efektivnosti> (дата звернення: 26.08.2024).

87. Саприкін Д. В., Бохан А. В. Особливості санкційної політики держав та стратегії держав в умовах глобалізації. *Молодий вчений*. 2023. № 5 (117). С. 164-168.

88. Меньшеніна А. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики у світлі війни Росії проти України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2022. Вип. 32. С. 56-63.

89. Химичук А., Стеблівський Р., Пашкіна А. Санкційна політика проти Росії 2014-2022 рр: прогалини і схеми обходу. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2022/07/trap-aggressor_sanctions.pdf (дата звернення: 27.08.2024).

90. Бугайчук К. Л. Нормативно-правові аспекти вдосконалення санкційної політики України. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 29-38.

91. The World's Most-Sanctioned Countries. URL: <https://www.statista.com/chart/27015/number-of-currently-active-sanctions-by-target-country/> (дата звернення: 29.08.2024).

92. Проєкт Концепції державної санкційної політики, затверджений Міністерством економіки України 9 вересня 2022 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zatverdzheno-proekt-kontseptsii-derzhavnoi-sanktsiinoi-polityky> (дата звернення: 29.08.2024).

93. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування санкцій: Закон України від 13 липня 2023 року № 3223-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3223-2> (дата звернення: 30.08.2024).

94. Апарат РНБО і Бюро економічної безпеки уклали Меморандум про співробітництво (2023). URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/6114.html> (дата звернення: 30.08.2024).

95. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право: підручник. Київ: Фенікс, 2018. 762 с.

96. Задорожний Ю. Започаткування римським правом принципів права у країнах романогерманської правової сім'ї. *Право України*. 2010. № 3. С. 272-276.

97. Тихомирова Є. Б. PR-формування відкритого суспільства: монографія. Київ: Наша культура і наука, 2003. 197 с.

98. Про затвердження Положення про Державний реєстр санкцій: Рішення РНБО від 29 січня 2024 р., введено в дію Указом Президента України від 29.01.2024 р. № 36/2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002525-24#Text>. (дата звернення: 31.08.2024).

99. Державний реєстр санкцій Сайт. РНБО URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/6769.html> (дата звернення 20.08.2024).

100. Хмельова І. Створення санкційного реєстру: краще пізно, ніж ніколи. Економічна правда, 18 жовтня 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/10/18/705612/> (дата звернення: 24.08.2024).

101. Марушій О. Принцип законності у діяльності органів публічного управління: методологічні засади (2017). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13321/44.pdf> (дата звернення: 31.08.2024).

102. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України: аналіт. доп. / за заг. ред. М. Паламарчука. Київ: НІСД, 2023. 76 с.

103. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 31.08.2024).

104. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 31.08.2024).

105. Балинська О. М. Проблеми теорії держави і права: навч.- метод. посібник / О. М. Балинська, Т. З. Гарасимів. Львів: Вид-во ЛьвДУВС, 2008. 320 с.

106. Шевчук С. Значення загальноправового принципу пропорційності для визначення конституційності законодавчих обмежень щодо реалізації конституційних прав і свобод (зарубіжний досвід). *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 1. С. 69-76.

107. Для банків передбачені заходи впливу за порушення законодавства про захист прав споживачів фінпослуг (7 липня 2021) URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/dlya-bankiv-peredbacheni-zahodi-vplivu-zaporushennya-zakonodavstva-pro-zahist-prav-spojivachiv-finposlug> (дата звернення: 03.09. 2024).

108. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 03.09.2024).

109. Про утворення Міжвідомчої робочої групи з питань реалізації державної санкційної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2022 р. № 967. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/967-2022-%D0%BF#top> (дата звернення: 04.09.2024).

110. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України 6 грудня 2019 року № 361-IX . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 14.09.2024).

111. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 537. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.09.2024).

112. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20 лютого 2003 року № 549-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549-15#Text> (дата звернення: 14.09.2024).

113. Порядок здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20 листопада 2003 року № 1807. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.09.2024).

114. Положення про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду у сфері реалізації спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): затверджене Постановою Правління Національного банку України від 30.06.2020 р. № 90.

115. Drezner D.W. (1999). *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

116. Збірник актів нормативно-правового регулювання фінансово-економічної безпеки / упоряд.: О. М. Кубецька, Я. С. Палешко та ін. Дніпро: ДДУВС, 2019. 312 с.

117. Про затвердження Порядку реалізації видів санкцій та моніторингу їх ефективності в системі Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 11 травня 2023 року № 275 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0871-23#Text> (дата звернення: 15.09.2024).

118. Новіков Д. Ефективність як принцип застосування санкцій в національній та іноземній практиці Україна в умовах реформування правової

системи: сучасні реалії та міжнародний досвід. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р. С. 471-473.

119. Новіков Д. Адміністративно-правові засади моніторингу санкцій. *Право UA*. 2023. № 4. Ч. 1. С. 271-277.

120. Мельник С. М. Типологія юридичної відповідальності за адміністративним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2015. 19 с.

121. Ляхович У. Адміністративна відповідальність: навч. посіб. для студ. вищ. навч. Закладів. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарп. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2010. 170 с.

122. Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 року № 3393-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text> (дата звернення: 24.08.2024).

123. Порядок накладення штрафів за порушення законодавства про захист прав споживачів, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 р. № 1177 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1177-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.09.2024).

124. Порядок накладення штрафів за порушення законодавства про працю та зайнятість населення, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17.07.2013 р. №509 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.09.2024).

125. Порядок накладення штрафів за правопорушення у сфері містобудівної діяльності, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 06.04.1995 р. № 244 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 02.10.2013 р. № 735) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.09.2024).

126. Порядок накладення штрафів за порушення законодавства про рекламу, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від

26.05.2004 р. №693 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/693-2004-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.09.2024).

127. Дисциплінарний статут Збройних Сил України, затверджений Законом України від 24 березня 1999 року № 551-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>(дата звернення: 16.09.2024).

128. Про державну службу: Закон України 10 грудня 2015 року № 889-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 17.09.2024).

129. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 17.09.2024).

130. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/sankciyi-proti-rf> (дата звернення 17.04.2023) (дата звернення: 15.09.2024).

131. Артеменко К. С., Пищенко О. В., Стоян Є. О. Санкційна відповідь ЄС на повномасштабну війну в Україні (політико-правовий аспект). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С.735-738.

132. Матеріали Міжнародного центру перспективних досліджень «Як зробити антиросійські санкції ефективнішими». URL: <https://www.icps.com.ua/mtspd-pidhotuvav-publikatsiyu-pro-te-yak-zrobyty-antyrosiyski-sanktsiyi-efektyvnishumu/> (дата звернення 14.01.2024).

133. Як підвищити ефективність санкцій проти росії: санкційна група Єрмака-Макфола напрацювала новий документ. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/yak-pidvishchiti-efektivnist-sankciyu-proti-rosiyi-sankciyna-grupa-ermakamakfola-naprasyuvava-noviy-d.html>(дата звернення: 17.09.2024).

134. European Council. Timeline – EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/history-ukraine-crisis> (дата звернення: 18.09.2024).

135. Укрінформ. ЄС продовжив санкції проти Росії за окупацію Криму. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3510910-es-prodovziv-sankcii-proti-rosii-za-okupaciju-krimu.html> (дата звернення: 19.09.2024).

136. Sankce nejsou účinné, Rusko své chování nezmění, myslí si Sobotka. 13.09.2014. URL: https://www.lidovky.cz/domov/sankce-nejsouucinne-rusko-sve-chovani-nezmeni-mysli-sisobotka.A140913_131910_In_domov_tt (дата звернення: 19.09.2024).

137. European Parliament resolution on the situation in Ukraine and the state of play of EU-Russia relations. European Parliament. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B8-2014-0125&format=XML&language=EN> (дата звернення: 20.09.2024).

138. Kurecic P. New «Cold Warriors» and the «Pragmatics»: The Differences in Foreign Policy Attitudes towards Russia and the Eastern Partnership States among the NATO Member States from Central and South-Eastern Europe. *Croatian International Relations Review*. 2017. № XXIII (80). P. 66.

139. Bechev D. *Russia's Influence in Bulgaria*. London: The Foundation for European Reform. 2016. P. 5.

140. Білоусов Ю. Антиросійські санкції ЄС: позиція болгарських політичних партій та громадська думка. *Сіверянський літопис*. 2022. № 1. С. 112-118.

141. Європейська інтеграція України в умовах війни росії проти України: роль академічних та громадських спільнот: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Рівне, 09.11. 2023 р.) Київ, 2023. 227с. URL: https://aprei.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/Materialy-mizharodnoyi-konferen-cziyi_APREI_Rivnenskyj-derzhavnyj-gumanitarnyj-university_09.11.23.Pdf (дата звернення: 21.09.2024).

142. Гаврилова О. Санкції, які застосовуються під час війни: досвід України та світу (2023) URL: <https://pravo.ua/sanktsii-iaki-zastosovuiutsia-pid-chas-viiny-dosvid-ukrainy-ta-svitu/>(дата звернення: 21.09.2024).

143. Novikov D. International sanctions, peculiarities of their implementation in the EU system and in Ukraine. *Legal, Economic Science and Praxis*. 2023. № 11. P. 26-29.

144. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. URL: [https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)](https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)) (дата звернення: 22.09.2024).

145. Опитувальник ЄС та відповіді на нього для набуття Україною статусу кандидата в ЄС. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/opytuvalnykyues-ta-vidpovid-na-nogo-dlya-nabuttya-ukrayinoyu-statusu-kandydata-v-yes/> (дата звернення: 22.09.2024).

146. Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council. Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf (дата звернення: 15.09.2024).

147. Consolidated Version of the Treaty on European Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 21.09.2024).

148. Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-europeanunions-foreign-and-security-policy_en (дата звернення: 22.09.2024).

149. Strategic Compass for Security and Defence. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en (дата звернення: 23.09.2024).

150. Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи національна безпека і оборона. 2022. № 1-2. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf (дата звернення: 23.09.2024).

151. Українська призма: Зовнішня політика 2023. Аналітичне дослідження // ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд

ім. Ф. Еберта. ТОВ «Вістка» Київ, 2024. 336 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/21179.pdf> (дата звернення: 25.09.2024).

152. Економічні інструменти протидії гібридній агресії: аналітична доповідь / за ред. А. Ю. Сменковського. Київ: НІСД, 2020. 69 с.

153. Новіков Д. Вплив євроінтеграційних процесів на трансформацію санкційної політики України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 2 (38). С. 53-58.

154. Філіпчук В., Капітоненко М., Петренко І., Киян Є. Як зробити антиросійські санкції ефективнішими. *Міжнародний центр перспективних досліджень*. К. 2022. 14 с.

155. Architecture, Engineering, Construction, Manufacturing, and Transportation Sectors of the Russian Federation Economy. URL: <https://ofac.treasury.gov/media/931771/download?inline> (дата звернення: 25.09.2024).

156. Baldwin D.A. *Economic Statecraft*. Princeton: Princeton University Press. 1985. 424 pp.

157. Namé bude žádat kompenzaci za ztráty v Rusku. 07.08.2014. URL: https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/sankce-vuci-rusku-a-dopadna-ceskevymrobcem.A140807_132434_ekonomika_spi (дата звернення: 25.09.2024).

158. International peace and security (2021). URL: <https://www.government.nl/topics/international-peace-andsecurity/compliance-with-international-sanctions> (дата звернення: 25.09.2024).

159. Jan Mládek protestuje proti posunu jeho výroků k protiruským sankcím agentuře TASS. Ministerstvo průmyslu a obchodu. 19.10.2016. URL: <https://www.mpo.cz/cz/rozcestnik/kontakty/kontakty-na-ministerstvo-prumyslu-a-obchodu-2974/> (дата звернення: 26.09.2024).

160. Kelsen H. *The Law of the United Nations: a critical analysis of its fundamental problems* / The London Institute of World Affairs. London : Stevens & sons limited, 1950. 994 p.

161. Pape R. Why Economic Sanctions Do Not Work. *International Security*. 1997. Vol. 22 (2). P. 90-136.

162. United States Imposes Additional Sanctions and Export Controls on Russia in Coordination with International Partners. URL: <https://www.state.gov/united-states-imposes-additional-sanctions-and-export-controls-on-russia/>(дата звернення: 27.09.2024).

163. With Over 300 Sanctions, U.S. Targets Russia's Circumvention and Evasion, Military-Industrial Supply Chains, and Future Energy Revenues. URL: <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1494> (дата звернення: 27.09.2024).

164. Порівняння міжнародних та українських персональних санкцій проти російської агресії. Дослідження YouControl. URL: <https://espresso.tv/porivnyannya-mizhnarodnikh-ta-ukrainskikh-personalnikh-sanktsiy-proti-rosiyskoi-agresii-doslidzhennya-youcontrol> (дата звернення: 28.09.2024).

165. Roberto J. Gonzalez, Rachel M. Fiorill Paul, International Comparative Legal Guides: Japan, London: Global Legal Group, 2021, p. 86 URL: https://www.nishimura.com/sites/default/files/tractate_pdf/ja/74541.pdf (дата звернення: 29.09.2024).

166. Foreign Exchange and Foreign Trade Act of 1949, № 228, Art. 10 URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3700/en> (дата звернення: 29.09.2024).

167. Sanctions Regulations Report on Annual Reviews 2021: Annex, Foreign, Commonwealth & Development Office, January, 2022 URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1046197/Annex_to_the_Sanctions_Regulations_Report_on_Annual_Reviews_2021.pdf (дата звернення: 29.09.2024).

168. Седляр Ю. Ефективність санкцій у світовій політиці: теоретико-методологічні засади дослідження питання. *Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2011. № 2. С. 121-126.

169. Абдуллаєв Р. А. Правове закріплення економічних санкцій в праві Європейського Союзу. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнар. наук.-

практ. конф. (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.): у 2 т. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Гельветика, 2018. Т. 1. С. 389-392.

170. Біланчук Р. Необхідність встановлення нормативно-правового регулювання застосування економічних санкцій. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 234-237.

171. Кравцова Т. Правова визначеність: основні принципи та практика Європейського суду. Протокол: сайт. 07.07.2019. URL: <https://tinyurl.com/ueuvmok5> (дата звернення: 22.01.2024).

172. Малишева Ю. В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2016. 253 с.

173. Панченко В. Г. Економічні ефекти санкцій як інструменту зовнішньої політики в контексті досягнення національної безпеки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 19. С. 16-21.

174. Політика щодо Криму. Рекомендації : посібник / за заг. ред. Ю. Тищенко. Київ: Агентство, 2018. 88 с.

175. Сучасні проблеми міжнародного права. *Liber Amicorum* до 60-річчя проф. М. В. Буроменського: монографія / за ред. В. М. Репецького, В. В. Гутника. Львів ; Одеса: Фенікс, 2017. 564 с.

176. Sejersen M. Democratic sanctions meet black knight support: revisiting the Belarusian case. *Democratization*. 2019. No. 26 (3). Pp. 502–520. DOI: <https://doi.org/10.1080/13510347.2018.1551886> (дата звернення: 25.09.2024).

177. Weber P. M., Schneider G. How many hands to make sanctions work? Comparing EU and US sanctioning efforts. *European Economic Review*. 2020. Vol. 130. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2020.103595> (дата звернення: 30.09.2024).

178. Міжнародна економіка: підручник / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук. Київ: КНЕУ, 2014. 762 с.

179. Бойчук Р. П. Проблеми правового забезпечення державного санкційного регулювання господарської діяльності. *Право та інновації*. 2018. № 4 (24). С. 32-38.

180. Дораєв М. Г. Екстериторіальність економічних санкцій: протидія юридичному імперіалізму на національному рівні. *Законодавство*. 2015. № 7. С. 63-74.

181. Орехова В. Режими економічних санкцій США. *Оглядач*. 2016. № 7. С. 33-47.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Novikov D. International sanctions, peculiarities of their implementation in the EU system and in Ukraine. *Legal, Economic Science and Praxis*. 2023. № 11. P. 26-29.
2. Новіков Д. О. Адміністративно-правові засади моніторингу санкцій. *Право ua*. 2023. № 4. Ч. 1. С. 271-277.
3. Новіков Д. О. Вплив євроінтеграційних процесів на трансформацію санкційної політики України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 2 (38). С. 53-58.
4. Новіков Д. О. Генезис та еволюція санкційної політики України. *Наукові записки. Серія Право*. 2024. Випуск 16. С. 352-356.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Новіков Д. О. До питання про принцип законності у застосуванні санкцій в Україні. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді: матеріали III Міжнародної студентської наукової конференції (м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.)*. Тернопіль, 2019. С. 380-383.
6. Новіков Д. О. Ефективність як принцип застосування санкцій в національній та іноземній практиці. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали VII*

Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р.). Тернопіль, 2023. С. 471-473.

7. Новіков Д. О. Державний реєстр санкцій та його роль в санкційній політиці України. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 19-20 квітня 2024 р.). Тернопіль, 2024. С. 329-331.

8. Новіков Д. О. Прозорість як принцип санкційної політики України. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді*. матеріали VII Міжнародної наукової студентської конференції (м. Тернопіль, 15 травня 2024 р.). Тернопіль, 2024. С. 231-233.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 51-75-75;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

№ 126-29/2024

24 вересня 2024р.
ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи
Західноукраїнського національного
університету, к.е.н., доцент
Віктор ОСТРОВЕРХОВ
» _____ 20__ р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Новікова Дениса Олександровича на тему «Адміністративно-правове регулювання
санкційної політики України», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове
право; інформаційне право в діяльність юридичного факультету Західноукраїнського
національного університету

Комісія у складі:

Голови комісії: Банаха Сергія Володимировича, декана юридичного факультету, д. ю. н.,
доцента;

членів комісії: Москалюк Надії Богданівни, професора кафедри безпеки та
правоохоронної діяльності, заступника декана юридичного факультету,
д.ю.н., професора;
Шевчук Оксани Богданівни, к.ю.н., доцента, доцента
кафедри адміністративного права та судочинства;

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Новікова Дениса
Олександровича на тему «Адміністративно-правове регулювання санкційної політики
України» використовуються для проведення лекційних і семінарських занять з дисципліни
«Адміністративне право», що викладається для студентів юридичного факультету, які
навчаються за ступенем вищої освіти «бакалавр». Наукові праці Новікова Дениса
Олександровича закріплені як джерела у робочих програмах та навчально-методичних
матеріалах з даної дисципліни. Серед них:

1. Новіков Д. О. Міжнародні санкції, особливості їх впровадження у системі ЄС та в
Україні. *Legal Economic Science and Praxis*. 2023. № 11. Р. 26-29.
2. Новіков Д. О. Адміністративно-правові засади моніторингу санкцій. *Право UA*. 2023. №
4. Ч. 1. С. 271-277.
3. Новіков Д. О. Вплив євроінтеграційних процесів на трансформацію санкційної політики
України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 2. С. 53-58.

4. Новіков Д. О. Генезис та еволюція санкційної політики України. *Наукові записки. Серія Право. 2024. Випуск 16. С. 352-356.*
які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:
5. Новіков Д. О. До питання про принцип законності у застосуванні санкцій в Україні. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді: матеріали Міжнародної наукової студентської конференції* (м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.). Тернопіль, 2019. С. 380-383.
6. Новіков Д. О. ефективність як принцип застосування санкцій в національній та іноземній практиці. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р.). Тернопіль, 2023. С. 471-473.
7. Новіков Д. О. Державний реєстр санкцій та його роль в санкційній політиці України. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 19-20 квітня 2024 р.). Тернопіль, 2024. С. 329-331.
8. Новіков Д. О. Прозорість як принцип санкційної політики України. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді. матеріали Міжнародної наукової студентської конференції* (м. Тернопіль, 15 травня 2024 р.). Тернопіль, 2024. С. 231-233.

Голова комісії:
декан юридичного факультету
д.ю.н., доцент

Сергій БАНАХ

члени комісії:
професор кафедри безпеки та
правоохоронної діяльності,
заст. декана юридичного факультету
д.ю.н., професор

Надія МОСКАЛЮК

доцент кафедри адміністративного
права та судочинства
к.ю.н., доцент

Оксана ШЕВЧУК

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І ТОРГІВЛІ

вул. М.Грушевського, 8, м. Тернопіль, 46021, тел.: (0352) 52-33-83 факс: 52-33-83

E-mail: mail.economy@te.gov.ua, Web: https://economy.te.gov.ua Код згідно з ЄДРПОУ 40388463

від 12.11.2024 № 06-17/01 На № _____ від _____

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження Новікова Дениса Олександровича

Директором департаменту економічного розвитку і торгівлі Тернопільської обласної військової адміністрації Воляник Галиною Миколаївною розглянуто результати дисертаційного дослідження Новікова Дениса Олександровича на тему «Адміністративно-правове регулювання санкційної політики України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.

Вважаємо, що представлені пропозиції, отримані на основі комплексного дослідження, є актуальними, мають необхідний теоретичний та методологічний рівень, практичну значущість та можуть бути використані у практичній діяльності департаменту економічного розвитку і торгівлі. Особливо хочемо відзначити такі позиції наукової новизни, як визначення автором основних засад та принципів санкційної політики в Україні, характеристики способів забезпечення їх реалізації, а також запропоновані основні напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання санкційної політики під впливом євроінтеграційних процесів.

Цей акт наданий для подання у спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Директор департаменту
економічного розвитку і торгівлі
обласної військової адміністрації

Галина ВОЛЯНИК

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження
Новікова Дениса Олександровича
на тему: «Адміністративно-правове регулювання санкційної політики
України», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних
наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове
право; інформаційне право

Довідка засвідчує те, що результати дисертаційного дослідження Новікова Дениса Олександровича на тему «Адміністративно-правове регулювання санкційної політики України», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право, використовуються у практичній діяльності адвоката при вдосконаленні процедур захисту прав і свобод людини. У даному контексті значний інтерес представляють наступні публікації:

1. Novikov Denis. International sanctions, peculiarities of their implementation in the EU system and in Ukraine. *Legal Economic Science and Praxis*. 2023. № 11. P. 26-29.

2. Новіков Д. О. Адміністративно-правові засади моніторингу санкцій. *Право UA*. 2023. № 4. Ч. 1. С. 271-277.

3. Новіков Д. О. Вплив євроінтеграційних процесів на трансформацію санкційної політики України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 2. С. 53-58.

4. Новіков Д. О. Генезис та еволюція санкційної політики України. *Наукові записки. Серія Право*. 2024. Випуск 16. С. 352-356.

5. Новіков Д. О. ефективність як принцип застосування санкцій в національній та іноземній практиці. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р.). Тернопіль, 2023. С. 471-473.

6. Новіков Д. О. Державний реєстр санкцій та його роль в санкційній політиці України. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 19-20 квітня 2024 р.). Тернопіль, 2024. С. 329-331.

7. Новіков Д. О. Прозорість як принцип санкційної політики України. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді*. матеріали Міжнародної наукової студентської конференції (м. Тернопіль, 15 травня 2024 р.). Тернопіль, 2024. С. 231-233.

Дисертаційне дослідження Новікова Дениса Олександровича ґрунтується на результатах проведеного автором комплексного аналізу, має прикладну спрямованість, а одержані результати можуть бути використані у практичній діяльності.

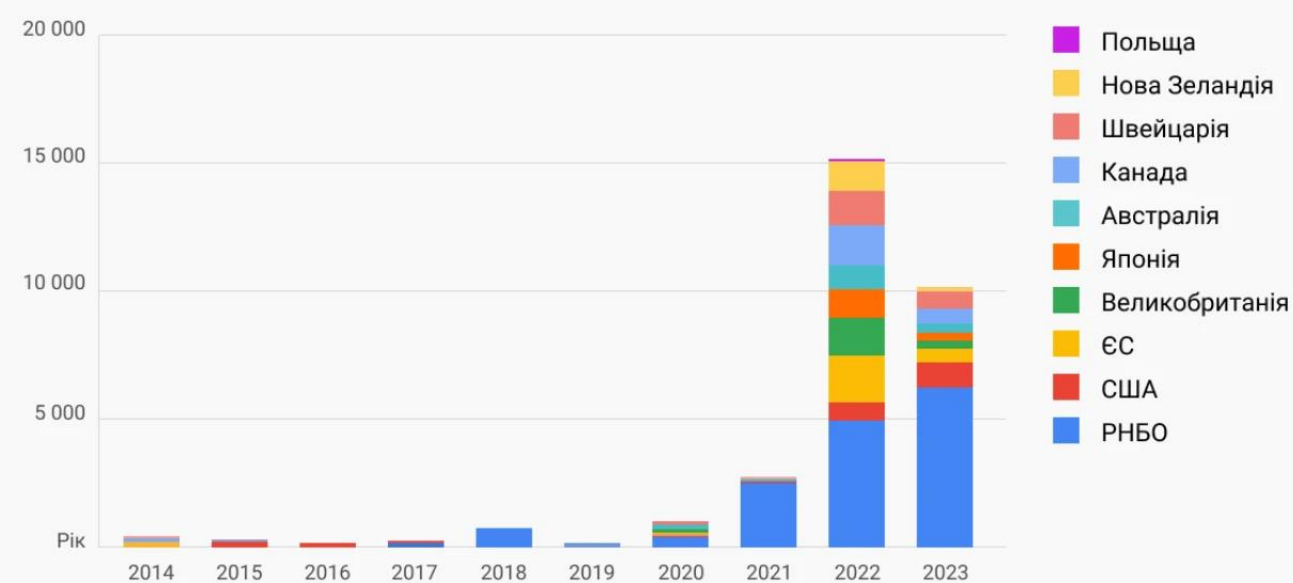
Адвокат

Ольга ГАНУЩИН

Розподіл кількості українських та міжнародних санкцій за роками

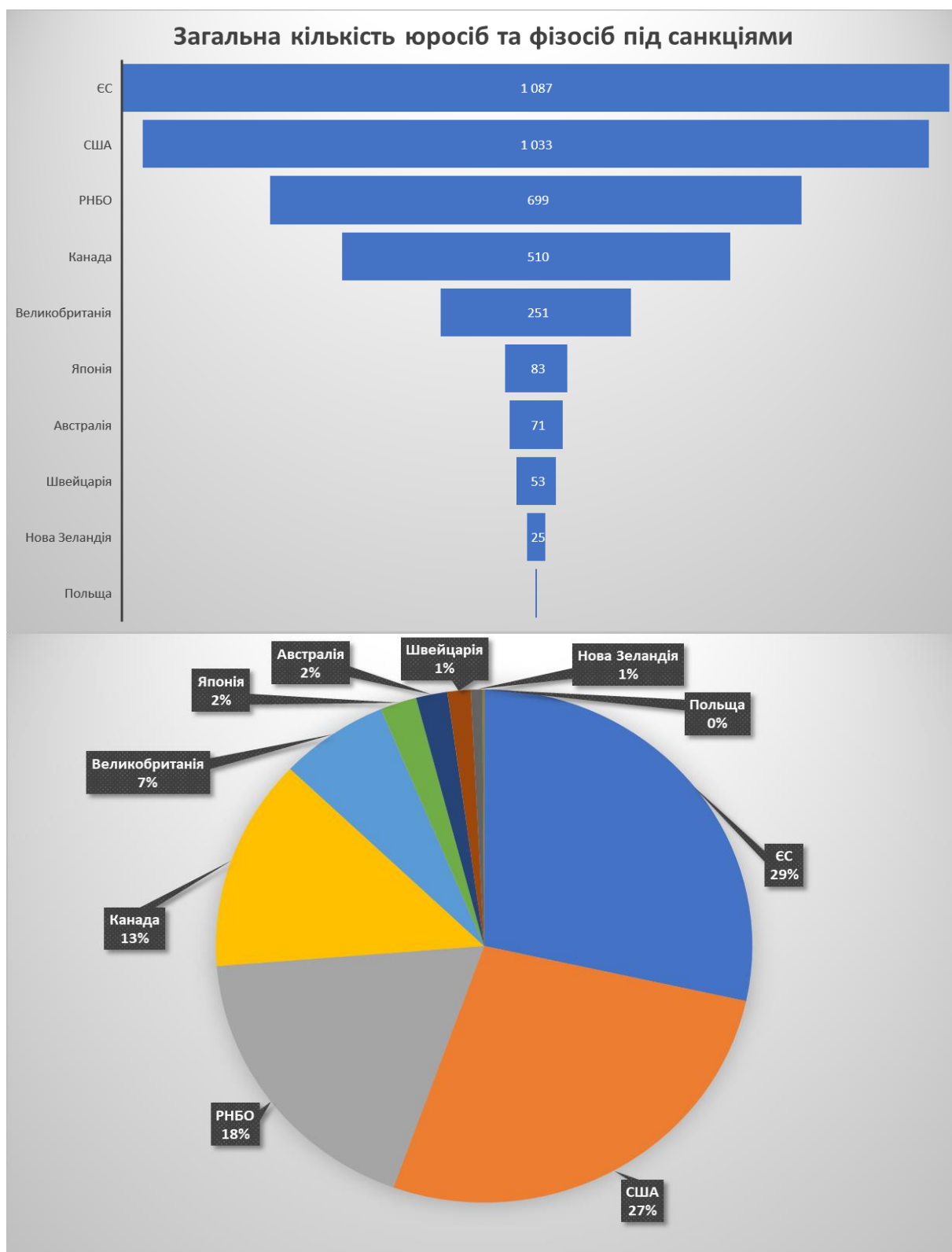
станом на 20.11.2023 р.

Дані: sanctions.nazk.gov.ua
Аналітика: YouControl

YOU
CONTROL

Дані: Порівняння міжнародних та українських персональних санкцій проти російської агресії. Дослідження YouControl.

Дані: Порівняння міжнародних та українських персональних санкцій проти російської агресії. Дослідження YouControl.